

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Факультет управління та бізнес-дизайну

Кафедра смарт-економіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ГЛОБАЛЬНОМУ
ПРОСТОРИ

Спеціальність 051 Економіка

Освітня програма Корпоративна економіка та міжнародний бізнес

Виконав: студент групи МгЗКЕМБ-1-22

Гусейнзаде Ельвін

Керівник д.е.н., проф. Ольшанська О.В.

Рецензент к.е.н., доц., Путінцев А. В.

Київ 2023

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Факультет управління та бізнес-дизайну

Кафедра смарт-економіки

Спеціальність 051 Економіка

Освітня програма Корпоративна економіка та міжнародний бізнес

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри СЕ

_____ Анна ОЛЕШКО

« ___ » _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

_____ Гусейнзаде Ельвін

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Міжнародна економічна діяльність в глобальному просторі

Науковий керівник роботи Ольшанська Олександра Володимирівна, д.е.н., професор, затвержені наказом КНУТД від «12» вересня 2023 року № 210-уч.

2. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи законодавчі та нормативно-правові акти Європейського Союзу і України з питань регулювання міжнародної економічної діяльності, зовнішньоекономічної діяльності, інформаційні матеріали Світової організації торгівлі, дані Державного комітету статистики України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, аналітичні звіти Єврокомісії, результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених.

3. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно опрацювати) Вступ. Теоретико-методологічні основи дослідження міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі. Аналіз міжнародної економічної діяльності країн європейського союзу і України. Розвиток міжнародної економічної співпраці України в контексті глобальної стратегії держави.. Висновки.

4. Дата видачі завдання _____

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Ім'я, прізвище та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Олександра ОЛЬШАНСЬКА, проф. каф. СЕ	04.09.23.	12.09.23.
Розділ 1	Олександра ОЛЬШАНСЬКА, проф. каф. СЕ	13.09.23.	22.09.23.
Розділ 2	Олександра ОЛЬШАНСЬКА, проф. каф. СЕ	23.10.23.	13.10.23.
Розділ 3	Олександра ОЛЬШАНСЬКА, проф. каф. СЕ	14.10.23.	20.10.23.
Висновки	Олександра ОЛЬШАНСЬКА, проф. каф. СЕ	21.10.23.	25.10.23.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапу кваліфікаційної роботи	Орієнтовний термін виконання	Примітка про виконання
1	Вступ	12.09.2023	
2	Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі.	22.09.2023	
3	Розділ 2. Аналіз міжнародної економічної діяльності країн європейського союзу і України.	13.10.2023	
4	Розділ 3. Розвиток міжнародної економічної співпраці України в контексті глобальної стратегії держави.	20.10.2023	
5	Висновки	25.10.2023	
6	Оформлення (чистовий варіант)	27.10.2023	
7	Подача кваліфікаційної роботи науковому керівнику для відгуку	01.11.2023	
8	Подача кваліфікаційної роботи для рецензування (за 14 днів до захисту)	10.11.2023	
9	Перевірка кваліфікаційної роботи на наявність ознак плагіату та текстових співпадінь (за 10 днів до захисту)	13.11.2023	
10	Подання кваліфікаційної роботи завідувачу кафедри (за 7 днів до захисту)	16.11.2023	

З завданням ознайомлений:

Студент _____

Ельвін ГУСЕЙНЗАДЕ

Науковий керівник _____

Олександра ОЛЬШАНСЬКА

АНОТАЦІЯ

Гусейнзаде Е. Міжнародна економічна діяльність в глобальному просторі. – рукопис.

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 051 – Економіка. – Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, 2023 рік.

Дослідження присвячено теоретичним аспектам міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі. Визначено теорії міжнародної торгівлі у сфері міжнародної економічної діяльності в умовах глобалізації. Досліджено теоретичні засади розвитку міжнародної економічної діяльності в контексті економічної глобалізації. Проаналізовано інституційну основу глобалізації в сучасній міжнародній економічній діяльності. Досліджено розвиток інтеграційних процесів в рамках ЄС. Визначено Євроінтеграційну стратегію України у сфері міжнародної економічної діяльності. Проаналізовано розвиток міжнародної економічної діяльності та зовнішньоекономічних відносин України і ЄС в системі економічної глобалізації. Визначено напрями розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації. Визначено основні стратегічні вектори міжнародної економічної діяльності України. Запропоновано формування стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону з урахуванням впливу світових глобалізаційних процесів.

Ключові слова: міжнародна економічна діяльність, інтеграційні процеси, глобальний простір, Європейський Союз, Євроінтеграційна стратегія, зовнішньоекономічна діяльність.

ANNOTATION

Huseinzade E. International economic activity in the global space. - manuscript.

Qualification work on specialty 051 – Economics. – Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, 2023.

The study is devoted to theoretical aspects of international economic activity in the global space. The theory of international trade in the field of international economic activity in the conditions of globalization is defined. The theoretical foundations of the development of international economic activity in the context of economic globalization have been studied. The institutional basis of globalization in modern international economic activity is analyzed. The development of integration processes within the framework of the European Union is studied. The European integration strategy of Ukraine in the field of international economic activity has been defined. The development of international economic activity and foreign economic relations of Ukraine and the EU in the system of economic globalization is analyzed. The directions of development of economic interaction between Ukraine and the European Union in the context of economic globalization are determined. The main strategic vectors of Ukraine's international economic activity have been identified. It is proposed to form strategic priorities for the development of international economic activity in the region, taking into account the influence of world globalization processes.

Keywords: international economic activity, integration processes, global space, European Union, European integration strategy, foreign economic activity.

ЗМІСТ

ВСПУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ	10
1.1. Дослідження теорій міжнародної торгівлі у сфері міжнародної економічної діяльності в умовах глобалізації	10
1.2. Теоретичні засади розвитку міжнародної економічної діяльності в контексті економічної глобалізації	26
1.3. Інституційна основа глобалізації в сучасній міжнародній економічній діяльності	42
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І УКРАЇНИ	59
2.1. Дослідження розвитку інтеграційних процесів в рамках Європейського Союзу	59
2.2. Євроінтеграційна стратегія України у сфері міжнародної економічної діяльності.....	72
2.3. Аналіз розвитку міжнародної економічної діяльності та зовнішньоекономічних відносин України і ЄС в системі економічної глобалізації.....	79
Висновки до розділу 2.....	93
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ	95
3.1. Напрямки розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації	95
3.2. Визначення основних стратегічних векторів міжнародної економічної діяльності України	103
3.3. Формування стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону з урахуванням впливу світових глобалізаційних процесів	110
Висновки до розділу 3.....	118
ВИСНОВКИ.....	120
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	123

ВСТУП

Актуальність кваліфікаційної роботи. Характерною особливістю розвитку сучасного міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі є посилення інтеграційних процесів, які супроводжуються глобалізацією міжнародних економічних відносин, що призвело до формування принципово нових підходів щодо здійснення міжнародної економічної діяльності на різних рівнях. Розвиток міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі економік країн відбувається як вертикально, внаслідок посилення впливу на світову економіку інтеграційних блоків та інших країнових угруповань, так і горизонтально – через утворення зон економічного зростання, які з часом перетворюються на світові регіони і для розвитку яких національні кордони не є стримуючим чинником. Процес регіональної конвергенції, що є домінуючим в рамках інтеграційних процесів, сприяє вирівнюванню рівня економічного розвитку країн – членів, що підтверджується досвідом функціонування найбільш успішного інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу. Механізми і інструменти європейської регіональної політики адекватно відображають сутність політики зближення в ЄС і на прагматичній основі регулюють процес консолідації в Європі.

На даному етапі світогосподарського розвитку міжнародна економічна система перебуває у стані переходу від одного типу цивілізації до іншого. Отже, при дослідженні світового господарства, перш за все, необхідно враховувати вплив на його формування різних суспільно-економічних процесів і умови в середовищах, що динамічно змінюються і створюють передумови відкритості економік. З одного боку, системоутворюючу роль у глобалізації світогосподарських процесів відіграють динамічні географічне, суспільно-економічне та інформаційне середовище. З іншого – вплив на формування глобалізації світової економіки здійснюють перебіг процесів розвитку світової цивілізації, циклічність поступу світової економіки, динаміка, географія та

масштаби інноваційних та інвестиційних процесів, динаміка балансу порівняльних переваг окремих держав на світових ринках.

Дослідженню питань розвитку міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі і процесів міжнародної економічної інтеграції присвячено праці відомих вітчизняних і зарубіжних вчених: В. Андрійчука, Б. Балаша, В. Будкіна, В. Геєця, Б. Губського, Дж. Данінга, М. Кіндлебергера, А. Кредісова, П. Кругмана, В. Леонт'єва, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, Дж. Мілля, В. Новицького, Б. Оліна, М. Портера, А. Поручника, І. Пузанова, Д. Рікардо, А. Ругмана, А. Румянцева, Г. Савіної, П. Самуельсона, А. Сміта, П. Сорокіна, О. Сохацької, Г. Спенсера, Я. Тінбергена, А. Філіпенка, Е. Хекшера, Г. Черніченка, Ю. Шишкова, О. Шниркова, М. Янковського та ін. Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються питання розвитку міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі з урахуванням посилення впливу інтеграційних процесів. Вищезазначене обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи, постановку мети і задач дослідження.

Мета кваліфікаційної роботи. Метою дослідження є удосконалення теоретико-методологічних засад і розробка науково-практичних рекомендацій щодо формування організаційно-економічних передумов розвитку міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі та економічного співробітництва між країнами Євросоюзу і Україною на рівноправних засадах в умовах світогосподарських відносин.

Відповідно до мети дослідження в роботі поставлено і вирішено такі завдання:

- дослідити теорії міжнародної торгівлі у сфері міжнародної економічної діяльності в умовах глобалізації;
- визначити теоретичні засади розвитку міжнародної економічної діяльності в контексті економічної глобалізації;
- проаналізувати інституційну основу глобалізації в сучасній міжнародній економічній діяльності;
- дослідити розвиток інтеграційних процесів в рамках Європейського

Союзу;

- визначити Євроінтеграційну стратегію України у сфері міжнародної економічної діяльності;

- проаналізувати розвиток міжнародної економічної діяльності та зовнішньоекономічних відносин України і ЄС в системі економічної глобалізації;

- визначити напрями розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації;

- визначити основні стратегічні вектори міжнародної економічної діяльності України;

- запропонувати формування стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону з урахуванням впливу світових глобалізаційних процесів.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є розвиток міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі для країн Євросоюзу і України.

Предметом кваліфікаційної роботи є організаційно-економічні передумови міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі між країнами ЄС і України, науково-методичні, практичні і інституціональні аспекти глобалізації міжнародних економічних відносин.

Методологія дослідження. Методологічною і теоретичною основою дослідження є положення економічної теорії, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених щодо розвитку міжнародної економічної діяльності країн, процесів міжнародної економічної інтеграції, економічної глобалізації. У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові методи дослідження: метод теоретичного узагальнення (для дослідження теорій міжнародної торгівлі), методи аналізу, синтезу (для аналізу теоретичних основ розвитку міжнародної економічної діяльності); метод статистичного аналізу (для аналізу розвитку зовнішньої торгівлі, розбудови інвестиційного співробітництва ЄС і України в контексті міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі); метод

структурного аналізу та метод порівняння (для аналізу товарної структури зовнішньої торгівлі ЄС і України, визначення перспектив членства України в ЄС) та ін.

Інформаційною основою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти Європейського Союзу і України з питань регулювання міжнародної економічної діяльності, зовнішньоекономічної діяльності, інформаційні матеріали Світової організації торгівлі, дані Державного комітету статистики України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, аналітичні звіти Єврокомісії, Організації Об'єднаних Націй, результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, результати власних досліджень та спостережень автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в поглибленні теоретичних основ розвитку міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі і розробці науково-практичних рекомендацій щодо напрямків включення України в систему міжнародних економічних відносин з країнами Європейського Союзу на рівноправних засадах. Конкретні наукові результати, які характеризують новизну проведеного дослідження, полягають у такому:

– запропоновано механізм регулювання ступеня міжнародної економічної діяльності в глобальному просторі в системі міжнародних економічних відносин, центральними складовими якого є моніторинг реалізації відкритої зовнішньоекономічної політики країни, визначення цілей, пріоритетів і завдань відкритої зовнішньоекономічної політики, розробка прогнозів з метою виявлення альтернатив відкритої зовнішньоекономічної політики держави, використання якого створює підґрунтя для прийняття оптимальних рішень стосовно напрямків збалансованого економічного зростання країни в системі глобалізації.

Практичне значення отриманих результатів полягає у визначенні напрямків та перспектив розвитку міжнародної економічної діяльності країн ЄС та України та в розробці науково-практичних рекомендацій щодо підвищення міжнародної конкурентоспроможності української економіки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи обговорювалися на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток економіки та бізнес-адміністрування: наукові течії та рішення» (16.11.2023 року, м. Київ).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано одні тези доповідей. Загальний обсяг публікацій складає 0,2 друк. арк.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (який налічує 129 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 138 сторінок машинописного тексту, містить 16 таблиць та 21 рисунок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

1.1. Дослідження теорій міжнародної торгівлі у сфері міжнародної економічної діяльності в умовах глобалізації

Міжнародна торгівля як сфера міжнародних товарно-грошових відносин, специфічна форма обміну продуктами праці (товарами й послугами) між продавцями і покупцями різних країн є вихідною формою міжнародного економічного співробітництва. Специфічними особливостями міжнародної торгівлі є такі [88]:

- наявність різних валют;
- посилене державне втручання та контроль;
- відмінності в здатності до переміщення чинників виробництва між країнами й всередині країни;
- багаторівнева структура сучасної світової торгівлі;
- глобальний характер конкурентної боротьби й наявність безлічі цін;
- існування двох взаємопов'язаних видів торговельних операцій: експорту й імпорту;
- виступає формою взаємодії національних економік з економіками інших країн;
- впливає на національне виробництво, визначаючи конкурентоспроможні техніко-економічні параметри виробництва, рівень витрат, стандарти якості, критерії ефективності;
- стимулює більш раціональне використання ресурсів в процесі НТР;
- з боку споживачів - дозволяє розширити осяг і якість товарів і послуг, сприяє зростанню рівня задоволення людських потреб;

– з боку виробників – розширюючи ринку збуту, дозволяє розширити реалізацію доданої вартості, перешкоджає скороченню норми прибутку, тим самим підвищуючи доход від виробничої діяльності.

На основі вищевикладеного можна сформулювати значення міжнародної торгівлі (рис.1.1).

Рис. 1.1. Значення міжнародної торгівлі [88]

Існує два напрямки теоретичного обґрунтування міжнародної торгівлі: з боку виробництва (пропозиції) та з боку попиту.

Доктрина меркантилізму (У. Стаффорд, А. Монкрет'єн, Т. Мен, У. Петті) вважає економічно виправданим тільки експорт товарів. Багатство нації, на

думку меркантилістів, визначається обсягом дорогоцінних металів, який вона має в своєму розпорядженні. Тому кожна нація повинна проводити таку політику, яка б сприяла накопиченню золота, срібла та інших коштовностей.

Такому накопиченню, серед інших чинників, сприяє і розвиток виробництва та реалізація товарів на зовнішньому ринку. Водночас необхідно по можливості скорочувати імпорт, оскільки купівля товарів за кордоном веде до відтоку повноцінних грошей з даної країни [34; 69; 70; 71].

Меркантилісти підкреслювали необхідність реалізації такої зовнішньоекономічної політики, яка б сприяла досягненню позитивного сальдо торговельного балансу [34]. Держава, на думку меркантилістів, для цього повинна [67]:

- стимулювати експорт і вивозити товарів більше, ніж завозити, що забезпечить приплив золота;
- обмежувати імпорт товарів, особливо предметів розкоші, що забезпечить позитивне торговельне сальдо;
- заборонити виробництво готових виробів у своїх колоніях;
- заборонити вивезення сировини з метрополій у колонії і дозволити безмитний імпорт сировини, що не видобувається всередині країни;
- стимулювати вивезення з колоній переважно дешевих сировинних товарів;
- заборонити будь-яку торгівлю своїх колоній з іншими країнами, крім метрополії, яка єдина може перепродавати колоніальні товари за кордон.

Наприкінці XVIII ст. Д. Х'юм вказав на обмеженість теорії меркантилізму, яка стверджувала, що економічна вигода одних учасників товарообмінної угоди може бути досягнута лише за рахунок інших (країн-імпортерів) [88; 34; 67]. На його думку, країна не зможе постійно підтримувати позитивне сальдо торговельного балансу, оскільки внутрішньо-економічні чинники будуть перешкоджати цьому [72; 73; 74; 124]. Тим не менш, меркантилізм як науковий економічний напрям мав свої наслідки [124]:

- встановлення державного контролю за використанням і обміном

дорогоцінних металів;

– дозвіл на здійснення торгівлі тільки певним компаніям, завдання яких полягало в забезпеченні позитивного сальдо торговельного балансу, і за визначеними маршрутами;

– субсидування урядом експорту;

– накладання мита на імпорт готових виробів, тоді як імпорт сировини не обкладався митом.

Концепція міжнародної торгівлі А. Сміта (теорія абсолютних переваг), на відміну від теорії меркантилізму, стверджує, що багатство нації полягає в її здатності виробляти кінцеві товари та послуги, а не у володінні дорогоцінними металами. [34; 10] Тому найважливішим завданням уряду є не нагромадження золота і срібла, а здійснення заходів щодо розвитку виробництва на основі кооперації і розподілу праці [67; 50].

Теорія абсолютних переваг виходила з можливості і наявності взаємних вигод від міжнародного розподілу праці та, відповідно, міжнародної торгівлі. При цьому країні доцільно імпортувати ті товари, за якими у неї витрати виробництва є вищими та експортувати ті товари, за якими витрати виробництва нижче, тобто присутні абсолютні переваги. А. Сміт виступає за свободу конкуренції усередині країни та на світовому ринку, виступаючи за невтручання держави в економіку. Разом з тим, теорія А. Сміта не розглядає ситуацію, коли учасником міжнародної торгівлі є країна, яка всі товари виробляє без абсолютних переваг перед іншими країнами.

Теорія міжнародної торгівлі Д. Рікардо (теорія абсолютних переваг) заснована на наступних передумовах [109]:

– вільна торгівля;

– постійні витрати виробництва;

– відсутність міжнародної мобільності робочої сили;

– відсутність транспортних витрат;

– відсутність технічного прогресу;

– повна зайнятість;

– існує один чинник виробництва – праця.

Д. Рікардо розвинув доводи А. Сміта на користь вільної торгівлі і розширив зону порівняльних переваг для вигідної міжнародної торгівлі, ввівши принцип порівняльної переваги. Міжнародна торгівля може розвиватись і розвивається на основі принципу абсолютної переваги, але оскільки в міжнародних масштабах мобільність чинників відсутня, то країни можуть виграти від взаємної торгівлі завдяки наявності порівняльної переваги [34; 23]. Таким чином, згідно з теорією порівняльних переваг, країні виявляється вигідним імпортувати товари, витрати виробництва яких вище, ніж по експортованому товару.

Таким чином, Д. Рікардо стверджує, що наявність абсолютної переваги в національному виробництві того чи іншого товару не є необхідною умовою для розвитку міжнародної торгівлі – міжнародний обмін можливий та бажаний за наявності порівняльних переваг, які можна спостерігати там, де для виробництва двох товарів необхідні різні кількості праці [34; 25; 107; 111].

У теорії порівняльних переваг використовується поняття альтернативної ціни (витрат заміщення) – порівняння цін одиниць двох товарів на внутрішньому ринку, виражених через кількість робочого часу, витраченого на їх виробництво. Тобто альтернативна ціна – це робочий час, необхідний для виробництва одиниці одного товару, виражений через робочий час, необхідний для виробництва одиниці іншого товару [14; 19; 109].

Разом з тим, теорія Д. Рікардо не до кінця з'ясувала походження порівняльних переваг, якими володіє та чи інша країна, залишивши відкритим питання: чому окрема країна стає більш ефективною у виробництві певного товару? Відповідь на це питання у першій половині ХХ ст. запропонували шведські економісти Е. Хекшер і Б. Олін.

Теорія співвідношення чинників виробництва (теорія відносної забезпеченості чинниками виробництва) (Е. Хекшер і Б. Олін) стверджує, що співвідношення частки землі, трудових ресурсів і капіталу зумовлює їх порівняльну вартість. Ці витрати визначають, які товари країна може виробляти

більш ефективно і експортувати.

Вихідними постулатами теорії Хекшера-Оліна є такі [124; 16]:

- існують тільки дві країни і два товари (як і в теоріях абсолютних та порівняльних переваг);
- один товар – трудомісткий, інший – капіталомісткий (два чинники виробництва);
- кожна країна різною мірою наділена цими чинниками виробництва. Різною є чиннико-інтенсивність окремих товарів (один товар – трудомісткий, інший капіталомісткий) і чиннико-насиченість окремих країн (в одній країні капіталу відносно більше, в іншій – відносно менше).

Найбільш важливими припущеннями теорії є різна чиннико-інтенсивність окремих товарів і чиннико-насиченість окремих країн. Теорія співвідношення чинників виробництва може бути представлена у вигляді двох теорем:

1. Теорема Хекшера – Оліна: кожна країна експортує та чиннико-інтенсивні товари, для виробництва яких вона має відносно надлишкові чинники виробництва, і імпортує ті товари, для виробництва яких вона має відносну нестачу чинників виробництва [124].

2. Теорема Хекшера – Оліна – Самуельсона: міжнародна торгівлі приводить до вирівнювання абсолютних та відносних цін на однорідні чинники виробництва в країнах, які приймають участь у міжнародній торгівлі [88].

Концепція міжнародної торгівлі Хекшера – Оліна дає можливість проаналізувати вплив міжнародної торгівлі на розподіл доходу в окремо взятій країні. В загальній формі висновок про такий вплив можна зробити, користуючись теоремою Стопера – Самуельсона: якщо відсутнє спільне виробництво, а економіка характеризується досконалою конкуренцією (тобто ціна кінцевого продукту дорівнює сумі цін чинників виробництва), то ціна продукту змінюється настільки, наскільки в середньому змінюється ціна чинників виробництва [34; 86; 113; 114; 115].

Разом з тим, наведеним теоремам притаманна деяка обмеженість, пов'язана з тим, що вони розглядають статичний світ, визначаючи чинники, які

впливають на макроекономічну рівновагу у певний момент часу, а також не враховує відмінність у розмірах чинників виробництва в різних країнах і тому абсолютні розміри доходів на капітал будуть більше в тій країні, яка має у своєму розпорядженні великий капітал. Звідси випливає, що повного вирівнювання цін на чинники виробництва в результаті торгівлі бути не може [67; 54; 116; 117].

На зазначені протиріччя звернув увагу американський вчений В. Леонт'єв. Парадокс Леонт'єва полягає в тому, що теорія співвідношення чинників виробництва не підтверджується на практиці: трудо-насичені країни експортують капіталомістку продукцію, тоді як капітало-насичені – трудомістку [124]. Даний висновок В. Леонт'єв зробив на основі аналізу товаропотоків між США, Західною Європою і Японією. В. Леонт'єв пояснив встановлений парадокс наступним чином: США експортували ті товари, виробництво яких в інших країнах було неможливим чи неефективним внаслідок більш низької кваліфікації робочої сили, на основі чого було створено модель кваліфікації робочої сили, відповідно до якої у виробництві беруть участь не три чинники (капітал, земля, праця), а чотири: кваліфікована праця, некваліфікована праця, капітал, земля. Відносний достаток професійного персоналу і кваліфікованої робочої сили обумовлюють експорт товарів, виготовлення яких вимагає використання кваліфікованої праці, а надлишок некваліфікованої робочої сили сприяє експорту товарів, для виробництва яких не потрібна праця високої кваліфікації [31-34; 98-101; 118; 119; 120].

Але ряд вчених виділяють недоліки концепції Леонт'єва (емпірична перевірка теорії Хекшера – Оліна продемонструвала, що вона діяла у 70% випадків і лише у 30% спостерігалась для «парадоксу Леонт'єва») [124]:

- необхідно поділяти робочу силу на кваліфіковану і некваліфіковану (у 1966р. робоча сила була поділена на 8 категорій за рівнем кваліфікації і доведено, що в США є надлишок кваліфікованої робочої сили, тому, враховуючи витрати на її підготовку і навчання, її можна розглядати як капітал);
- США імпортує велику кількість сировини, видобуток якої вимагає

великих витрат капіталу. Тому, якщо експорт вимагає великої кількості капіталомісткої сировини, це робить експорт США капіталомістким;

– аналіз Леонтьєва не враховував факту існування американського імпортного тарифу;

– ефект реверсу чинників виробництва: один і той самий товар може бути трудомістким у трудо-надлишковій країні і капіталомістким у капітало-надлишковій країні.

Таким чином, слід зробити висновок, що концепцію порівняльних переваг не можна розуміти спрощено, застосовувати без урахування специфіки тієї чи іншої країни, того чи іншого періоду розвитку світового співтовариства.

На думку німецького статистика Енгеля, який став автором закону Енгеля, зовнішні взаємозв'язки діють як закон природи, якому влада не може протидіяти. Енгель стверджував, що на розвиток виробництва впливає зміна доходів домогосподарств: зі зростанням доходу сімей попит на товари і послуги низької якості зменшується, а на високоякісні – зростає. При цьому вчений досліджував вплив зміни добробуту на зміну попиту на три основні види товарів: продовольчі товари, промислові товари (окрім товарів престижного споживання), високоякісні товари і послуги тривалого користування.

Закономірності, встановлені Енгелем, враховуються на макро- і мікро-рівні при розбудові стратегій міжнародного економічного співробітництва: визначенні стратегії поведінки фірми на національному і міжнародному ринку основних товарних груп; плануванні фірмою обсягів виробництва, асортименту продукції, обсягів продажів, вивченні поведінки споживачів, дослідженні розподілу їх доходів, прогнозуванні попиту населення.

Англійський економіст Т. Рибчинський сформулював теорему (теорема Рибчинського), відповідно до якої збільшення одного чинника виробництва веде до абсолютного збільшення випуску того товару, при виготовленні якого цей чинник використовується відносно інтенсивно, та до абсолютного скорочення виробництва іншого товару, випуск якого базується на відносно інтенсивному використанні іншого чинника [34; 15-16].

Теорема Рибчинського стосується як малих, так і великих країн. Вплив збільшення того чи іншого чинника на зовнішню торгівлю малої країни залежить від того, чи є даний ресурс надлишковим чи дефіцитним. Якщо чинник виробництва є надлишковим, а країна експортує товар, при виготовленні якого інтенсивно використовується саме цей ресурс, виникає ефект ультра позитивного впливу збільшення виробництва на міжнародну торгівлю. Якщо ж виробничий ресурс є відносно дефіцитним, то за умови, що країна експортує товар, виробництво якого переважно базується на використанні надлишкового чинника (відповідно до концепції Хекшера – Оліна), виникає ефект ультра негативного впливу виробництва на зовнішню торгівлю [34, 16].

Таким чином, за інших рівних умов виробництво впливатиме на зовнішню торгівлю малої країни в плані розширення тоді, коли матиме місце збільшення надлишкового чинника порівняно з дефіцитним.

Що стосується великих країн, то вони, за визначенням, можуть впливати на умови міжнародної торгівлі, оскільки виступають на світовому ринку великим виробником або споживачем певного товару. Для даної групи країн, якщо збільшується кількість дефіцитного чиннику виробництва, то економічне зростання, згідно з теоремою Рибчинського, реалізується в формі збільшення обсягів випуску імпорто-конкуруючого товару та зменшення виробництва експортних товарів.

Концепція імітаційного лага, розроблена М. Познером, виходить з того, що одна й та сама технологія не завжди одночасно використовується в різних країнах, а її розповсюдження в міжнародних масштабах вимагає певного часу. Внаслідок цього одна країна може користуватися тим чи іншим технологічним нововведенням, тоді як до іншої країни це нововведення не дійшло. Крім того, фірми – власники «ноу-хау» не зацікавлені в тому, щоб їх технологічні новації якомога швидше ставали загальним надбанням.

Таким чином, застосування в аналізі міжнародної торгівлі гіпотези імітаційного лага означало відмову від одного з визначальних вихідних припущень теорії Хекшера – Оліна, а саме - тези про використання в усіх країнах

однакової технології виробництва однойменних товарів [34, 117].

Імітаційний лаг можна визначити як проміжок часу між моментом прояви даного продукту в певній країні та моментом, коли виробники іншої країни зможуть випустити його на свій національний ринок. Імітаційний лаг включає:

- період вивчення нової продукції та її освоєння;
- час на придбання необхідних ресурсів;
- час на відповідне технічне переозброєння виробництва;
- час виробництва та випуску товарів на ринок.

Імітаційні лаги відрізняються в залежності від специфіки галузі, а для однойменних галузей у світовому господарстві різниця в імітаційних лагах зумовлюється національними відмінностями виробництва.

Другою складовою досліджуваної концепції є поняття лагу попиту. Лаг попиту – це проміжок часу між моментом появи нового продукту на ринку країни і тим моментом часу, коли споживачі визнають цей продукт як товар – замітник існуючим виробам або як якісно новий предмет споживання. Існування даного лага зумовлено психологічними (вірність споживачів певним товарам або фірмам-виробникам, інерція в сприйнятті нових технологій та речей тощо), технічними (несвоєчасна та неповна інформація про новий продукт та його споживчі якості, можливі сфери застосування) та іншими причинами. Лаг попиту, як виробничий лаг, може варіюватися в залежності від галузі та національних умов виробництва [34, 118].

Концепція імітаційного лагу відноситься, перш за все, до торгівлі новими продуктами. Але її положення можна застосувати і до випадку, коли з'являється нова, більш ефективна технологія виготовлення існуючих товарів. В даному випадку лаг попиту відіграє менш важливу роль, ніж у попередньому випадку.

Таким чином, концепція імітаційного лагу стверджує, що країна може утримувати позицію провідного експортера на рику лише за умови постійної інноваційної діяльності [34, 119].

На основі викладеного можна зробити висновок, що концепція інноваційного лагу є більш придатною для аналізу змін у порівняльних перевагах

у порівняння з теоріями Д.Рікардо та Хекшера – Оліна.

Важливе місце серед концепцій міжнародної торгівлі посідає теорія життєвого циклу продукту, основні положення якої були розроблені Р. Верноном і яка безпосередньо базується на концепції імітаційного лага в тій частині, яка стосується аналізу запізнення передачі нових технологій у міжнародних масштабах. Концепція Вернона також дозволяє скорегувати деякі вихідні припущення традиційної теорії міжнародної торгівлі, наближаючись тим самим до реальних процесів, що визначають динаміку та структуру торговельних потоків [34, 119-121].

Теорія життєвого циклу продукту розглядає взаємозв'язок між життєвим циклом типового нового продукту та міжнародної торгівлі. Традиційно дана теорія поділяє час існування нового товару на три етапи:

- етап появи нового продукту на ринку;
- етап зрілості продукту;
- етап випуску стандартизованого продукту.

На першому етапі новий продукт з'являється на внутрішньому ринку і споживається лише на території цієї країни. Тому фірми-виробники зацікавлені зосередити свою діяльність саме там, де можна швидко і безпосередньо визначити реакцію споживача на свої товари та врахувати її в своїй подальшій виробничо-комерційній діяльності. На цьому етапі якісні характеристики продукту, обсяги й технології його випуску ще не є сталими, оскільки фірми лише освоюють виробництво даного товару та ринок, на якому він реалізується. На даному етапі новий продукт не потрапляє в міжнародний обмін.

Другий етап характеризується формуванням певних загальних стандартів нового виробу, визначенням його основних характеристик та технологічних процесів виробництва. На даному етапі відбувається масове виготовлення продукту, що веде до появи економії на масштабах виробництва. Це положення відрізняється від концепції Д.Рікардо і Хекшера – Оліна, які базуються на незмінному ефекті масштабів виробництва.

На цьому етапі з'являється і швидко зростає попит на товар збоку

іноземних споживачів. Разом з тим, попит на товар у міжнародних масштабах обмежується регіоном розвинутих країн, оскільки даний товар є призначеним для задоволення потреб споживачів з високим рівнем доходу. Іноземний попит та економія на масштабах виробництва стимулюють експорт товару на ринки розвинутих країн.

Збільшення фірмами обсягів реалізації товару та їх утвердження на зарубіжних ринках ставить перед виробниками питання – чи нарощувати обсяги виробництва в країні базування, чи переносити технологічні процеси або їх елементи на територію інших країн. Вищевикладене свідчить про розширення можливостей застосування теорії продуктового циклу до аналізу проблем міжнародної мобільності чинників виробництва.

На третьому етапі весь комплекс характеристик товару (його споживчих якостей і процесу виробництва) є чітко визначеним, в результаті чого виробництво товару може переміщуватись до країн, що розвивається. Вирішальну роль у такому переміщенні, на думку Р.Вернона, відіграє вартість праці. В результаті структура торгівлі даним товаром може змінитись таким чином, що індустріально розвинені держави почнуть імпортувати його з менш розвинених країн.

Індустріально розвинені країни в цей час знову займаються розробкою нових продуктів, що фактично означає для вищезазначеного товару настання четвертого етапу – стадії спаду.

У цілому можна відзначити, що теорія життєвого циклу товару дає можливість охарактеризувати динамічний аспект порівняльних переваг, який полягає у тому, що протягом життєвого циклу продукту відбувається послідовна зміна його постачальників на світовий ринок [34, 121].

Теорія представницького попиту С.Ліндера бере за основу обсяг обміну подібними товарами між країнами з порівняльним рівнем розвитку, не спираючись на теорію Хекшера – Оліна. Даний підхід спирається на такі принципи [67, 57]:

– умови виробництва залежать від умов попиту. Ефективність

виробництва тим вища, чим більшим є попит;

- умови вітчизняного виробництва залежать переважно від внутрішнього попиту;

- зовнішній ринок – це всього лише продовження внутрішнього ринку, а міжнародний обмін – продовження міжрегіонального.

Обмін здійснюється між схожими країнами і порівняльними чи близькими товарами. Наближеність країн за рівнем розвитку вимагає від них порівняльної якості товарів.

Теорія економії на масштабах виробництва П. Кругмана не пов'язана з теорією порівняльних переваг чи співвідношення чинників виробництва. Підхід Кругмана суттєво відрізняється від інших теорій тим, що він бере до уваги два економічних явища – ефект масштабів виробництва та монополістичну конкуренцію. Дана теорія визнає наявність різного рівня монополізації ринків і неоптимального використання чинників виробництва.

Економія на масштабах виробництва – це розвиток виробництва, при якому зростання витрат чинників виробництва на одиницю призводить до зростання виробництва більше, ніж на одиницю.

Дана теорія акцентує увагу на тому, що в міру зростання масштабів виробництва, зниження витрат на виготовлення одиниці продукції стає вигідним спеціалізуватися й обмінюватись технологічно однорідною, але диференційованою продукцією, навіть між країнами, однаково наділеними чинниками виробництва [88; 115; 121; 122; 123].

Тобто теорія економії на масштабах виробництва пояснює торгівлю між країнами, котрі близькі за націленістю чинниками виробництва настільки, що незначні розходження в забезпеченості ними не можуть вважатись поясненням взаємної торгівлі, а також пояснює торгівлю між країнами технологічно близькою чи однорідною продукцією. Відповідно до даної теорії, у країнах, що мають місткий внутрішній ринок, повинні розміщуватись такі виробництва, що забезпечують зростання економічного ефекту при збільшенні масштабів виробництва. Основним у даній концепції є припущення, що, як зазначалось

вище, розвинуті країни наділені чинниками виробництва приблизно в однакових пропорціях, і тому торгівлі між ними є доцільною в тому випадку, якщо вони спеціалізуються на виробництві товарів різних галузей, що дозволяє знижувати витрати за рахунок масового виробництва. Внаслідок розвитку міжнародної торгівлі кількість фірм і розмаїтість товарів, що вони виготовляють, зростає, а їх ціна падає.

В кінцевому підсумку П. Кругман доводить, що в умовах міжнародної торгівлі зростає реальна заробітна плата та виробництво товарів. Фактично, він ілюструє той факт, що кожна нація потенційно виграє від зовнішньої торгівлі. Модель Кругмана дає можливість пояснити, що лежить в основі торгівлі між країнами з подібними економічними параметрами. Кругман неодноразово підкреслював, що наявність та структура чинників виробництва лише в цілому визначає коло продуктів, які можуть переміщатись по каналах міжнародної торгівлі, тоді як у межах такого можливого набору диференціація товарів та економія на масштабах виробництва відіграє значну роль у розвитку зовнішньої торгівлі та визначенні здобутків від неї [34, 124; 125; 126].

На засадах теорії економії на масштабах виробництва побудовано ряд альтернативних теорій міжнародної торгівлі, зокрема теорія Кемпа. Модель Кемпа базується на припущенні, що в економіці країни виробляються лише два товари, причому в обох галузях реалізується економія на масштабах виробництва [34; 126; 127; 128; 129].

Спеціалізація країни під впливом міжнародної торгівлі залежатиме від конкретних міжнародних умов торгівлі. У випадку, коли співвідношення цін на світовому ринку буде більшим від певного значення, то тоді більш висока ціна певного товару об'єктивно створює стимул до спеціалізації країни саме на його виробництві. Якщо ж умови торгівлі будуть меншими за певне значення, то тоді країна зацікавлена в спеціалізації на випуску іншого товару. Тобто величина різниці між цінами в умовах автаркії та вільної торгівлі визначатиме домінуючу тенденцію в спеціалізації національного виробництва. Якщо ж країна бере участь у міжнародній торгівлі при високому ступені невизначеності, то структура

торгівлі поданої держави може скластися в результаті певних історичних випадковостей.

Теорія Кемпа, як і інші концепції, що базуються на принципі зростаючого ефекту масштабу виробництва, відрізняються від інших теорій тим, що не дають можливості отримати єдино можливі результати. Цей ефект може взагалі привести до різних напрямків розвитку міжнародної торгівлі. Але введення в аналіз зростаючого ефекту масштабів виробництва робить його більш наближеним до реальних економічних процесів порівняно з традиційними моделями.

Частково вплив на міжнародну торгівлю розглядається в теорії внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації Б. Баласси. Він досліджує такі чинники, як різниця в смаках споживачів, що призводить до диференціації продуктів; географічне розташування споживачів та виробників, яке визначає розміри транспортних витрат; розбіжність сезонів сільськогосподарського виробництва; динамічний ефект масштабу виробництва. Показники рівня міжнародної внутрішньогалузевої торгівлі можуть змінюватися внаслідок переходу до іншого рівня агрегування товарних груп у статистиці міжнародної торгівлі [11, 15-16].

Серед сучасних теорій міжнародної торгівлі слід відзначити стандартну модель міжнародної торгівлі Ф. Еджуорта та Г. Хаберлера. Модель розглядає як пропозицію, так і попит товарів. Вихідним припущенням відносних переваг є різниця у виробничих можливостях рівнях споживання. Країни можуть торгувати одна з одною якщо в них неоднаковим є співвідношення виробництва різних товарів. Різниця у відносних цінах на товари в різних країнах свідчить про їх порівняльні переваги та створює основу для взаємовигідної торгівлі. Якщо співвідношення виробництва товарів у торговельних партнерів є однаковим, то торгівлі буде ґрунтуватись на різниці в смаках та перевагах споживачів, що визначає порівняльну перевагу кожної країни та створює основу для спеціалізації виробництва й взаємовигідної торгівлі. Таким чином, відмінності у перевагах споживачів пояснюють торгівлю між подібними країнами. Теорія

подібності країн вбачає причину великої і зростаючої частки обсягів торгівлі готовими виробами між промислово розвинутими країнами в тому, що в цих країнах є схожі сегменти ринку (споживчі переваги) внаслідок близькості рівнів доходів населення, культурної схожості, історичних зв'язків тощо [67].

Попит на товари в кожній з країн може бути різним, тому вигреш від торгівлі розподіляється на вигреш від обміну (переваги, які країна отримує внаслідок того, що вона вступила в торговельні відносини з іншими країнами) та вигреш від спеціалізації (переваги, які країна отримує внаслідок того, що в умовах торгівлі вона зосереджується на виробництві товарів своєї порівняльної переваги).

Французький економіст Р. Барр вважає, що з багатьох чинників, що впливають на умови торгівлі, мають бути виділені такі [47, 85-86]:

- відносна інтенсивність попиту в даній країні і за кордоном;
- рівень економічного розвитку країни;
- валютна політика країни.

Висновки Р. Барра стосуються поняття «умови торгівлі», під яким розуміють співвідношення, що існує між середніми імпорнтними і експортними цінами на всі товари і послуги, що є предметом обміну, тобто співвідношення між індексом експортних цін і індексом імпорнтних цін.

При дослідженні теоретичних засад міжнародної торгівлі слід враховувати специфічні риси останньої, які відрізняють її від внутрішньої торгівлі:

- наявність різних валют;
- державне втручання та контроль;
- відмінності в здатності до переміщення чинників виробництва між країнами і всередині країни;
- багаторівнева структура сучасної світової торгівлі;
- глобальний характер конкурентної боротьби і множинність цін;
- наявність взаємопов'язаних видів торговельних операцій.

Таким чином, дослідження теорій міжнародної торгівлі свідчить, що єдиного підходу до вирішення питань розвитку міжнародної торгівлі не існує.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що вплив економічної теорії на розвиток міжнародної торгівлі полягає в тому, що перша виступає засобом пояснення і обґрунтування рішень, за допомогою яких країни за рахунок розвитку міжнародної спеціалізації мають можливість підвищення продуктивності використання наявних ресурсів, на основі чого - збільшення обсягу товарів, що виробляються і в кінцевому підсумку - підвищення рівня добробуту в глобалізаційних умовах.

1.2. Теоретичні засади розвитку міжнародної економічної діяльності в контексті економічної глобалізації

На даному етапі світогосподарського розвитку міжнародна економічна система перебуває у стані переходу від одного типу цивілізації до іншого. Отже, при дослідженні світового господарства, перш за все, необхідно враховувати вплив на його формування різних суспільно-економічних процесів і умови в середовищах, що динамічно змінюються і створюють передумови відкритості економік. З одного боку, системоутворюючу роль у глобалізації світогосподарських процесів відіграють динамічні географічне, суспільно-економічне та інформаційне середовище. З іншого – вплив на формування глобалізації світової економіки здійснюють перебіг процесів розвитку світової цивілізації, циклічність поступу світової економіки, динаміка, географія та масштаби інноваційних та інвестиційних процесів, динаміка балансу порівняльних переваг окремих держав на світових ринках. Зазначені процеси досліджували ряд науковців минулого і сучасності – Дж. Ст. Мілль, М. Фрідмен, А. Філіпенко, В. Новицький, В. Будкін та ін.

Так, Дж. Ст. Міль, розвиваючи теорію Д. Рікардо, звернув увагу на досить важливу проблему, що виникає при розвитку обміну між країнами. Порівнюючи можливості обміну, Д. Рікардо виходив з того, що продукт однієї країни, у випадку, якщо вона спеціалізується на його випуску, буде повністю придбаним

іншою країною, яка, в свою чергу, спеціалізується на виробництві іншого продукту, виходячи з того, що приріст його випуску буде повністю реалізовано в першій країні. Мілль вважав, що така ситуація виникає не завжди. Одна країна, відмовляючись від випуску одного продукту і переводячи робочу силу і капітал у виробництво іншого продукту, розраховуючи на його реалізацію на зовнішньому ринку, зможе це здійснити, а інша – ні.

Отже, якщо розглядати проблему з урахуванням попиту на товар на світовому ринку, то очевидно, що при спеціалізації країни на випуску товару, що має обмежений попит, її становище у світовому суспільстві виявляється несприятливим. Можливості країни отримувати ефект від зовнішньої торгівлі є обмеженими.

У цьому зв'язку Мілль робить висновок, що вартості, за якими дана країна обмінюється своєю продукцією з іншими країнами, залежать від двох чинників: по-перше, від розміру і здатності до розширення попиту на її товар порівняно із попитом на їх товари; по-друге, від величини капіталу, що вивільнюється із внутрішнього виробництва товарів для власного споживання. На його думку, чим більшим є переважання зовнішнього попиту на товари даної країни над її попитом на іноземні товари і чим меншим є капітал, що залучається для виробництва експортних товарів з інших виробництв у порівнянні з аналогічним капіталом в інших країнах, тим більш сприятливими для даної країни будуть умови міжнародного обміну, тобто тим більше іноземних товарів країна отримає в обмін на дану кількість своїх власних товарів [106].

Конкретною ілюстрацією правильності висновків Дж. С. Мілля може бути ситуація, що склалась в 60-ті роки для експорту країн, що розвиваються. Відносний попит на сировинні і продовольчі товари, на виробництві яких ці країни спеціалізувались у світовому масштабі, знизився, ціни на них впали, в той час як ціни на промислові вироби, які вони імпортували, зростали. Ця обставина призвела до важкого стану економік країн, що розвивались [97, 112].

Питання глобалізації міжнародних економічних відносин розглядав також М. Фрідмен. В рамках концепції М. Фрідмена домінувала євроцентристська (або

західна) парадигма. Водночас навіть у межах цієї парадигми співіснують різні, часто протилежні, школи й напрями, а це беззаперечно свідчить про те, що не вдалося сформулювати теоретико-методологічне підґрунтя дослідження розвитку світового господарства в контексті економічного глобалізму.

Вищезазначеним питанням присвятили також свої праці Дж. Локк, Д. Юм, Ф. Хайек та інші. Глобалізація міжнародних економічних відносин відбувалась поступово, залежно від моделей економічного розвитку (рис.1.2), які супроводжувались еволюцією теоретичних поглядів на економічний розвиток країн (табл. 1.1).

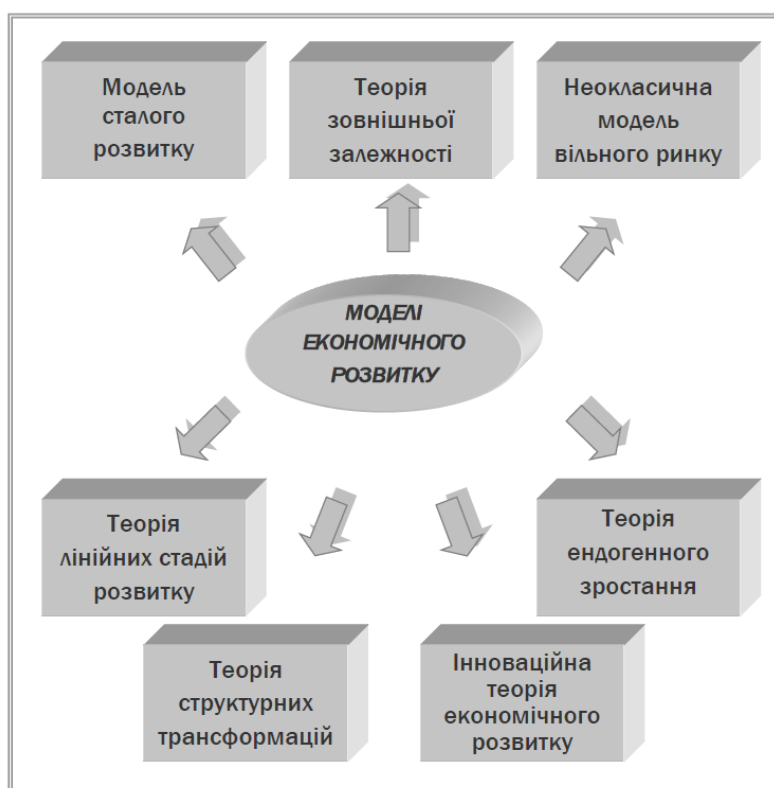

Рис.1.2. Моделі економічного розвитку [11; 73]

Теорія лінійних стадій розвитку. У 1950-1960-ті роки перевага надавалась кількісним критеріям економічного розвитку, що асоціюються з високими загальними темпами економічного зростання (теорія В.Ростоу). Центральним елементом даної теорії є твердження, що для забезпечення економічного зростання в країні має заощаджуватись та інвестуватись певна частка ВВП. Модель Гаррода-Домара математично доводить, що чим більшими є норми

заощаджень та інвестицій, тим вищими є темпи економічного зростання. Разом з тим, теорія лінійних стадій розвитку (традиційне суспільство, визрівання передумов для «стрибка», перехід до технологічної зрілості, ера масового споживання) не враховувала ряд компонентів суспільно-економічних відносин, які впливають на економічний розвиток: система суспільних і ринкових інституцій; відносини власності; освітньо-кваліфікаційний рівень зайнятих у різних сферах виробництва; культурно-ментальне середовище; вплив міжнародного фінансово-економічного оточення [151, 76].

Теорія структурних трансформацій. Зміст структурних трансформацій розкриває модель А.Льюїса, в якій економіка країн поділяється на два головні сектори: традиційний сектор (сільське господарство) та промисловий сектор, до якого відбувається перетік трудових ресурсів із сільського господарства. Зазначений перетік відбуватиметься до тих пір, поки надлишкова робоча сила з аграрного сектора не задовольнить потребу в людських ресурсах промислового сектора.

Таблиця 1.1

Зміна парадигм економічного розвитку [11; 74]

Період	Зміст економічного розвитку
1950-1960-ті роки	Сукупність послідовних стадій економічного зростання, через які має пройти будь-яка країна (марксизм та неокласична економічна наука)
1970-ті роки	Само підтримувальному зростанню мають передувати структурні зміни. Теорія зовнішньої залежності (екзогенне зростання). Причина слаборозвиненості – в асиметричній взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників економічного зростання, в наявності структурних та інституціональних диспропорцій в економіці, у залежності країн, що розвиваються, від метрополій і міжнародних фінансових організацій
1980-ті роки	Конструктивна роль вільних ринків. Необхідність глобалізації економіки, її зовнішньої відкритості. Приватизація, інституційні трансформації.
1990-ті роки	Сталий розвиток – це забезпечення такого господарського зростання, яке дає змогу гармонізувати відносини «людина-природа» та зберегти навколишнє природне середовище для нинішніх та майбутніх поколінь. Концепція ендогенного зростання: переважаюча роль внутрішніх чинників і джерел економічного розвитку, що відтворюються у відносно відособлених національних економічних системах.
Початок 2000-х років	«Нова» економіка, економіка знань

Модель Льюїса отримала подальшого розвитку у працях Х.Ченері, який:

- структуру економіки поділяв на загальноекономічну, індустріальну і інституціональну;
- інвестиції і заощадження розглядав як необхідну, але не достатню умову економічного зростання і розвитку;
- розподілив джерела і обмеження господарського зростання на внутрішні і зовнішні.

Теорія зовнішньої залежності. У 1970-х роках відбулось суттєве переосмислення концептуальних підходів до проблем економічного розвитку. Енергетична і економічна кризи виявили слабкість і неспроможність суто кількісних підходів і критеріїв для адекватної оцінки стану господарського зростання. Темпам економічного зростання відводилось чільне, але не самодостатнє, як у теоріях лінійного розвитку, місце.

Теорія зовнішньої залежності має три основні форми [15, 79-80]:

- неоколоніальна модель залежності – розглядає зростання залежності колишніх колоній від метрополій та інших розвинутих країн. Формуються відносини нееквівалентного обміну у торгівлі з більш розвинутими країнами: останні отримують економічну і технологічну ренту, ТНК досягають ефекту масштабу, використовують природні та людські ресурси країн з більш низьким рівнем економічного розвитку;
- хибна парадигма розвитку – вказує на неспроможність механічного перенесення теоретичних постулатів з одного економічного середовища в інше, перш за все – з розвинутих країн в країни, що розвиваються;
- теорія дуального розвитку – розбіжності між елементами системи не лише скорочуються, а й зростають. Це поглиблює розрив в умовах економічного розвитку в національному і міжнародному масштабах.

Неокласична модель вільного ринку. У 1980-х роках під значним впливом кризових явищ у світовому господарстві перші позиції зайняла неокласична концепція, у якій основний акцент зміщується на конструктивну роль вільних ринків, необхідність глобалізації економіки, її зовнішньої відкритості,

приватизації власності, інституційної перебудови тощо. Необхідно підкреслити, що дана концепція має універсальне значення і може бути застосована практично в усіх підсистемах світової економіки [15, 74-75].

Основними компонентами зазначеної моделі є такі:

- стимулювання сукупної пропозиції;
- глобалізація економіки;
- приватизація державних підприємств;
- скорочення державних витрат.

Активними провідниками вільного ринку є основні міжнародні валютно-фінансові інституції: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Конференція ООН з торгівлі і розвитку та ін. Неокласична модель вільного ринку проблеми економічного зростання в контексті таких заходів [15, 83]:

- створення сучасного ринкового середовища, де досягається максимальний ступінь економічної свободи для суб'єктів господарської діяльності та для вільного обігу ресурсів;
- здійснення програм приватизації;
- розвиток малого й середнього бізнесу;
- формування відкритої економіки;
- глобалізація торговельного режиму;
- гармонізація зовнішньоторговельних норм і правил із вимогами та стандартами Світової організації торгівлі;
- стимулювання інвестиційних процесів;
- створення критичної маси капіталовкладень шляхом залучення зарубіжних прямих та портфельних інвестицій та технологій.

Неокласична модель вільного ринку наголошує на необхідності нагромадження капіталу за рахунок створення належних умов для збільшення надходжень внутрішніх і зовнішніх заощаджень. Математичні моделі Гаррода – Домара та Р.Солоу підтверджують, що закриті економіки, які мають низьку норму заощадження, характеризується повільним зростанням. У відкритій економіці (сутність якої буде розглянуто нижче), за умови здійснення зваженої,

збалансованої зовнішньоекономічної політики та завдяки активному обміну із зовнішнім середовищем підвищуються можливості економічного зростання.

Теорія ендогенного зростання. Дана теорія виникає на противагу неокласичним теоріям економічного розвитку. Основним її постулатом є пріоритет внутрішніх чинників і джерел економічного розвитку, що виникають та відтворюються в рамках національних економічних систем і в сукупності здатні забезпечити саморозвиток і самовідтворення національних економічних систем:

- не визнається неокласичне твердження щодо граничної продуктивності капіталу;
- наголошується на можливості вилучення ефекту масштабу в рамках певної економічної системи;
- трансформується значення технічного прогресу;
- розглядається вплив зовнішніх чинників на рентабельність капіталовкладень в умовах посилення транснаціоналізації та глобалізації світового господарства [11; 84-85].

Теорія ендогенного зростання стверджує, що за умови відсутності зовнішньоекономічних зв'язків темпи економічного зростання в країні залежать від норми заощадження і рівня технічного розвитку. Підкреслюючи роль заощаджень для прискорення розвитку країн, теорія ендогенного зростання стверджує, що короткострокове або довгострокове гальмування зростання в країні, що викликане недостатністю здійснених заощаджень, призводить до відставання країн за рівнем доходу на душу населення від країн, де дефіциту заощаджень не спостерігається.

Модель сталого розвитку. Ця концепція має всепланетний характер, хоча у стислому вигляді (табл.1.2) має досить загальний характер і лише формулює головні принципи, основоположні параметри та індикатори економічного розвитку із акцентом на довкілля як основне середовище господарської та суспільної діяльності. А.С. Філіпенко розглядає сталий розвиток як тривалий економічний розвиток (основа задоволення людських потреб), що ґрунтується на

певних умовах і нормативах (індикаторах). У вужчому, економічному значенні сталий розвиток означає створення суспільних благ для багатьох поколінь і дотримання визначальних передумов його здійснення [11; 84-85].

Таблиця 1.2

Показники для характеристики сталого розвитку [11; 87]

Компоненти сталого розвитку	Показники
Економічний	ВВП, виробництво основних видів продукції на душу населення, галузева структура національної економіки.
Соціальний	Рівень і якість життя населення.
Екологічний	Екологічні показники, які характеризують: рівень радіоактивного забруднення; рівень забруднення навколишнього середовища та інші. Обсяг капіталовкладень, що спрямовуються на вирішення екологічних проблем. Показники техногенного навантаження на територію
Природно-ресурсний	Показники, що характеризують відтворення та раціональне використання природних ресурсів
Сталий розвиток в цілому	Показники економічної, соціальної, екологічної ефективності (продуктивність праці, капіталомісткість одиниці ВВП, фондівіддача, матеріаломісткість, екологомісткість продукції тощо). Показники внутрішньої рівноваги системи (відсутність дефіциту бюджету, інфляції, платіжної кризи, внутрішнього боргу та ін.) та зовнішньої рівноваги (стан платіжного балансу, стабільність обмінного курсу, обсяг зовнішнього боргу держави)

Міжнародні організації (ООН, ОЕСР) визначають сталий розвиток як взаємозв'язок і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів з метою максимізації добробуту людини без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Таким чином, сталий розвиток розглядається як гармонізація відносин структурних підсистем цивілізованого світу – економіки (максимізація добробуту суспільства та кожного його члена за рахунок максимально ефективного використання природних та інтелектуальних ресурсів), соціуму (підвищення добробуту членів суспільстві, забезпечення доступу до основних соціальних служб у сфері охорони здоров'я, освіти та ін.), довкілля (збереження

фізичної і біологічної ресурсної бази та екосистеми).

Для характеристики стану забезпечення сталого розвитку використовують економічні, соціальні, екологічні та природно-ресурсні показники, які обов'язково необхідно враховувати при забезпеченні відкритості економіки, здійсненні міжнародної економічної діяльності в умовах глобалізації економіки.

Інноваційна теорія економічного розвитку базується на теоріях М. І. Туган-Барановського, Й. Шумпетера, який ввів в науковий обіг поняття «інновація» - нова функція виробництва, зміна технологій виробництва продукції, яка має історичне значення, стрибок від старої виробничої функції до нової.

З точки зору економічної глобалізації важливим є те, що при впровадженні інновацій технологічні зміни відбуваються відносно швидко і випереджають зміни в інституційній структурі держави. Кількісне накопичення інновацій призвело до формування інформаційної економіки, економіки знань, передумовами формування якої виступає ряд якісних змін:

- значно зросла наукоємність праці, наука перетворилась на безпосередню продуктивну силу;
- розширилась номенклатура виробленої промислової продукції за істотного зниження її вартості та підвищення якості;
- динамічно зростали зміни в технології, перебіг інноваційного процесу почав визначати тенденції змін як в економіці, так і в суспільному житті;
- зросли значення й обсяги роботи обслуговуючих галузей діяльності;
- технічний прогрес на транспорті сприяв розвитку світових комунікацій;
- посилилось значення формаційної складової в економічних і суспільних процесах, формуються галузеві, регіональні, світові інформаційні системи;
- господарська діяльність дедалі більше стала виходити за межі національних економік і набувати глобальних рис.

Передумови формування економіки знань у світовому масштабі і

відкритості національних економік створюються, перш за все, в сфері міжнародного науково-технологічного обміну (рис. 1.3).

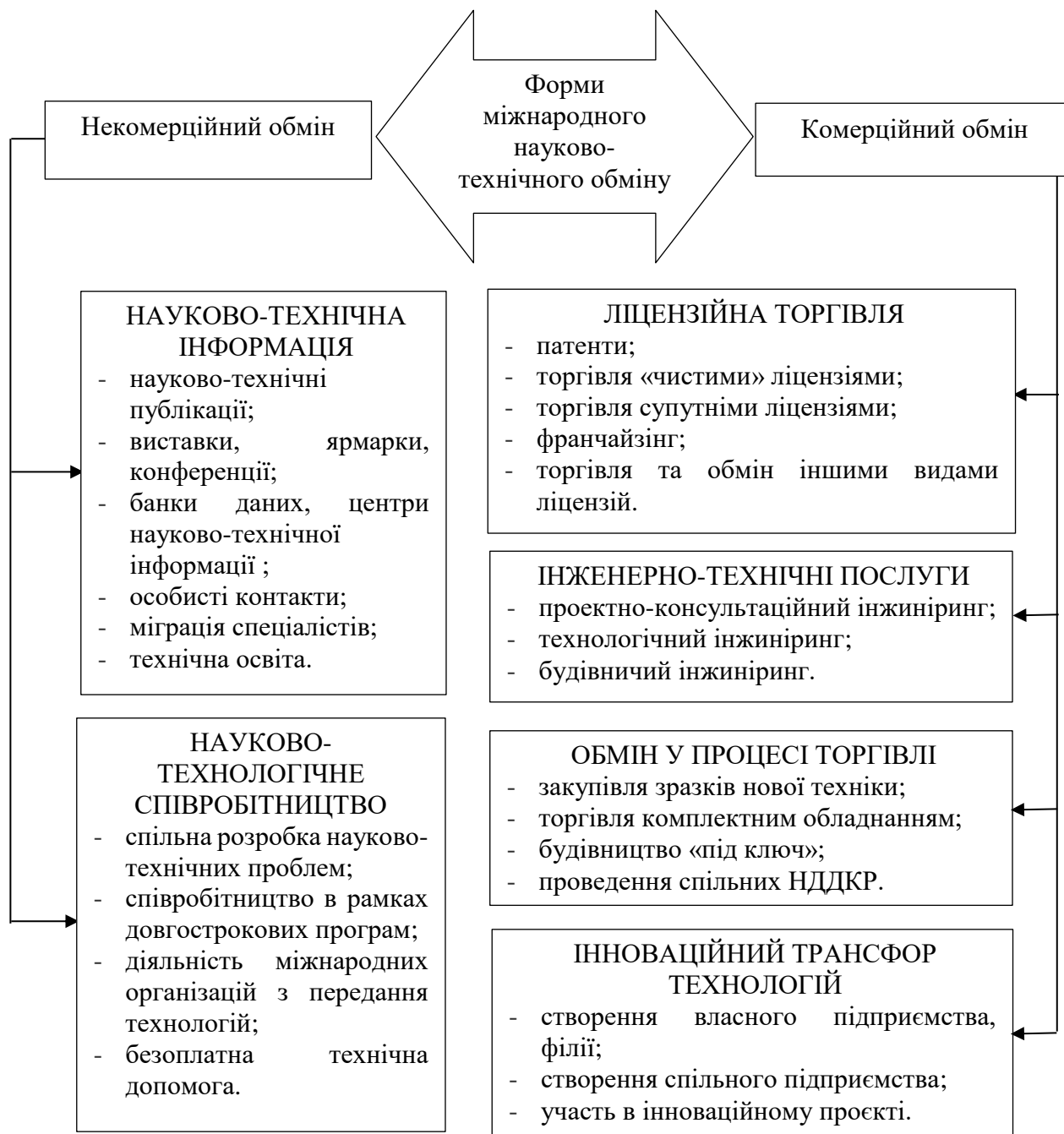

Рис. 1.3. Форми міжнародного науково-технічного обміну [11; 28]

З теоретичної точки зору, відкрита економіка – це економічна концепція, яка досліджує вплив зовнішньоекономічних зв'язків на внутрішню макроекономічну систему країни. Вона виникла в повоєнний період, розвивається в умовах стрімкої інтернаціоналізації господарського життя та

утворення інтеграційних об'єднань [108].

Головною відмінністю відкритої економічної системи від закритої є неможливість державного регулювання національного господарства без урахування зовнішньоекономічних чинників (міждержавний обмін товарами, капіталами та національними валютами).

Таким чином, відкрита економіка – це система організації господарського життя, яка забезпечує максимально ефективне залучення національної економіки через відповідні організаційно-правові та фінансово-кредитні механізми у світові структури і взаємодію зі світовим співтовариством через вільний обмін товарами, капіталами, людьми, знаннями, технологіями на основі високого рівня міжнародного розподілу праці, та усупільнення виробництва, глобалізації продуктивних сил для національного та світового економічного прогресу [67, 82].

Таким чином основними рисами розвитку міжнародної економічної діяльності в контексті економічної глобалізації є такі [67, 32-38]:

- наявність максимально сприятливих правових, економічних, організаційних та інших умов для господарської взаємодії із зовнішнім економічним середовищем;
- адаптивність та відповідність національних господарських структур світовим;
- значний вплив зовнішніх чинників на внутрішньо-економічне життя, насамперед, структуру та обсяг виробництва, асортимент продукції;
- країна з відкритою економікою бере активну участь і займає певну нішу в міжнародному розподілі праці, яка відображає її міжнародний виробничий профіль і робить вигідною обрану спеціалізацію;
- країни з відкритою економікою характеризуються високим рівнем участі у міжнародній виробничій, науковій і технічній кооперації, обміні капіталам та робочої силою. Вони є країнами походження та базування транснаціонального капіталу;
- випереджаюче зростання зовнішньоторговельного обороту щодо

національного доходу, його суттєвий вплив на економічне зростання.

Зростання рівня відкритості національних господарств, узагальнюючим критерієм якого є рівень залучення до світогосподарських зв'язків, стає об'єктивною закономірністю і однією з характерних рис розвитку світових продуктивних сил.

При цьому важливою особливістю сучасного етапу функціонування світогосподарської системи є зростання впливу зовнішнього середовища на розвиток національних економік, що, в свою чергу, спрямовує напрями наукових досліджень, основними серед яких є такі [89; 22-23]:

- розширення поля аналізу на якісному рівня, коли взаємодія національних економік досліджується з урахуванням стану, тенденцій і особливостей розвитку не лише міжнародної торгівлі, а й міжнародного руху капіталу та валютних відносин;

- перехід від моделей «відкритої економіки», що ґрунтується на ринковій саморегуляції, до моделей, в яких «відкритість» реалізується через регулюючі функції держави.

Загальний методологічний підхід до дослідження економічної глобалізації виявляється є результативним за умови розвиненості відповідних національних ринків (товарів, послуг, капіталів, валют), оскільки західна економічна думка орієнтується на обґрунтування «позитивного впливу» світової економічної експансії розвинутих країн, вимагає розробки заходів щодо глобалізації між анодних економічних відносин.

Відкрита економіка – це економіка, яка у своєму розвитку спирається не лише на національні можливості, а й використовує переваги міжнародного розподілу праці та інших чинників виробництва. Властивістю відкритої економіки є цілісність національної економіки, її функціонування як єдиного економічного комплексу, інтегрованого завдяки наявності міжнародних зв'язків у світовий ринок і світове господарство [100, 30].

Найважливішими умовами відкритості економіки виступають [100, 30-31]:

- сприятливий інвестиційний клімат, який заохочує іноземних інвесторів

до роботи на внутрішньому ринку певної країни;

- сприятливе тарифне і нетарифне державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності;

- доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем та технологій, інформації та управлінського досвіду.

Кожна з умов характеризує умови функціонування провідних ринків країни, які у сукупності формують тип економіки як відкритої. Якщо для певної країни виконуються умови відкритості лише певного ринку, то економіка країни не може вважатися відкритою. У цьому випадку йдеться лише про відкритість одного з ринків.

Водночас моделі відкритої економічної політики країн можуть бути різними. Найбільш розповсюдженими, за Р.Купером, є такі (рис.1.4):

- пасивна відповідь на зростаючу економічну взаємозалежність – погодження на часткову або повну втрату суверенітету у здійсненні економічної політики;

- форсування окремим країнами глобалізації міжнародних економічних відносин;

- загальний режим або комплекс заходів, призначенням яких є зниження рівня економічної взаємозалежності в тому або іншому аспекті;

- економічна агресія, може набувати як різних санкцій проти недружньої країни, так і форм анти демпінгу;

- конструктивні заходи щодо узгодження систем регулювання міжнародних економічних відносин.

Для характеристик відкритості економіки в економічній науці оперують в основному показником відкритості ринку товарів (частка експорту або імпорту країни в її ВВП). Найбільший ступінь відкритості характерний для монокультурних країн (наприклад, для країн – нафто-експортерів), для країн з перехідною економікою, для країн, що розвиваються. Для економічно розвинутих країн, які мають збалансовану структуру економіки, такий показник коливається, як правило, в межах 10-20% [10; 31].

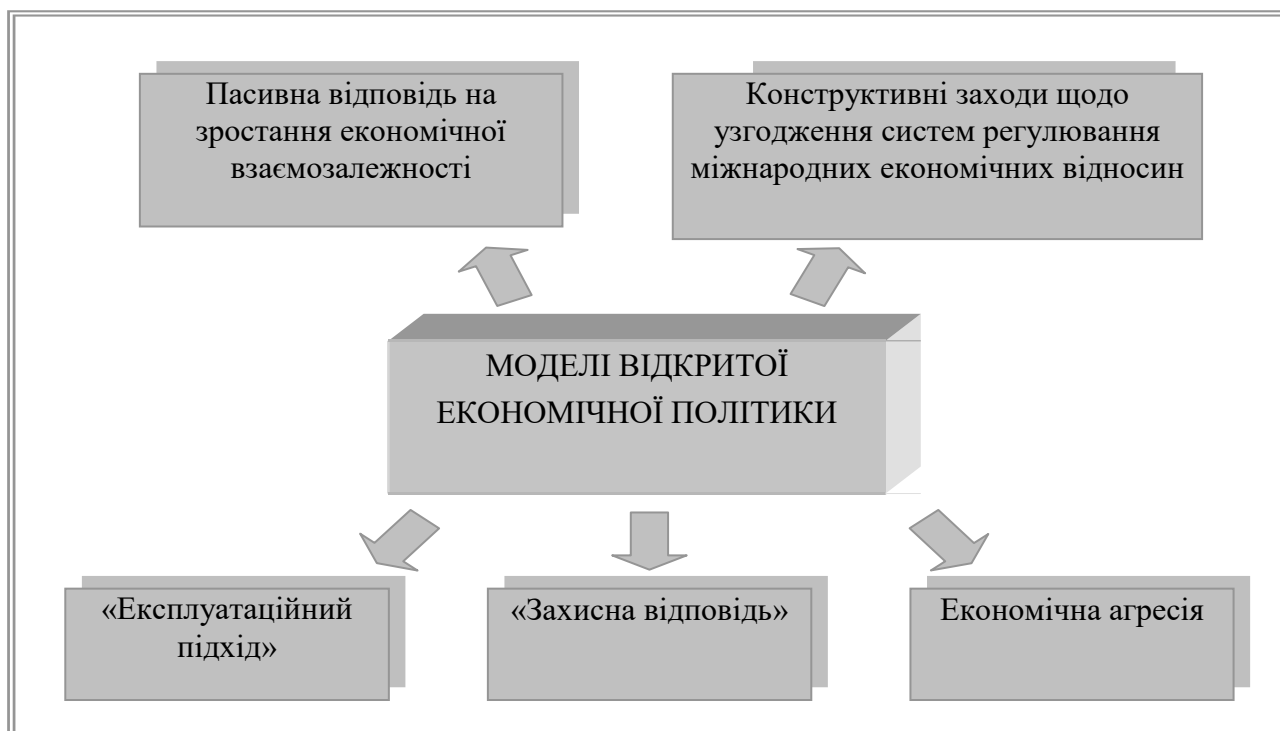

Рис. 1.4. Моделі відкритої економічної політики [10; 31]

Тим не менш, в зовнішньоекономічній політиці розвинуті країни дотримуються відкритості до світового ринку, максимального використання ефекту від міжнародного розподілу праці. Особлива увага при цьому відводиться глобалізації зовнішньої торгівлі, тобто ліквідації обмежень на імпорт товарів з боку торговельних партнерів.

Через участь у Світовій організації торгівлі уряди розвинутих країн змогли знизити середні тарифні ставки в зовнішній торгівлі до 3%, тоді як наприкінці 40-х років вони становили 25-30% [67; 19].

У глобалізації зовнішньої торгівлі розвинуті країни зацікавлені перш за все, через високий рівень конкурентоспроможності товарів та послуг. Тому країни, які намагаються захистити свій ринок за допомогою протекціоністських заходів, зазнають протидії з боку розвинутих держав. Одночасно глобалізаційні тенденції, які вплинули на розвиток ринку товарів, не могли обійти ринок послуг. При цьому відповідна міжнародна активність окремих держав, їх угруповань і ряду організацій та інститутів може вважатись продовженням політики, спрямованої на експансію на зовнішні ринки, яку проводять уряди держав на

національному рівні регулювання [108, 24].

Отже, відкритість економіки є характерною рисою інтегрованості країни у світову економічну спільноту, показником її залежності від світових ринків і одночасно показником її впливу на світові ринки [100, 31]. Якщо раніше регіональна інтеграція певною мірою протистояла міжнародній глобалізації економічних відносин, то на даному етапі світо-господарського розвитку створення регіональних угруповань виступає чинником, який готує країни-учасниці до більш активного включення до світової економічної системи.

Нові інтеграційні угоди, як правило, не вимагають різкого переходу до режиму вільної торгівлі. Навіть в США в рамках Північноамериканської зони вільної торгівлі припускають захист деяких секторів економіки. Але при вступі до інтеграційного угруповання країн, що мають різний ступінь захисту економіки, країни з більш високим рівнем протекціонізму вимушені йти на поступки, а не навпаки. У цьому сенсі інтеграція виступає чинником «підтягування» рівня економіки менш розвинутих країн до рівня більш розвинутих і прискорює глобалізацію ними своїх зовнішньоекономічних зв'язків.

Глобалізація руху товарів та чинників виробництва в рамках інтеграційних утворень є одним із ключових інструментів та цілей міжнародної економічної політики. До подібних взаємних заходів вдаються країни, які намагаються створити для своїх виробників порівняно кращі конкурентні умови, ніж ті, що їх мають суб'єкти господарської діяльності решти країн [108; 63].

Зважаючи на вищезазначене, подальшого опрацювання вимагає проблема визначення геоекономічних пріоритетів країн з перехідною економікою в контексті максимального використання міжнародних конкурентних переваг в процесі глобалізації економіки при розбудові міжнародної інтеграційної взаємодії за участю зазначених країн.

Загалом, ефективна відкритість економіки означає, з одного боку, можливість використовувати зовнішні джерела і ринки для національного розвитку, а з іншого – здатність протистояти несприятливій міжнародній

кон'юнктурі, особливо в періоди світових або регіональних криз [89, 24].

Узагальнення теоретичних підходів щодо взаємозв'язку глобалізації і економічного розвитку, а також світогосподарська практика використання вищенаведених моделей дозволяють зробити такі висновки [89, 24]:

- існує наявна залежність «усталене економічне зростання – більша відкритість» при відсутності зворотної залежності;
- випереджальна відкритість національних економік без попереднього внутрішнього структурного оновлення консервує і поглиблює наявні диспропорції – технологічні, економічні, соціальні;
- відкритість ставить більшість країн світу у неадекватну залежність від світових кон'юнктурних коливань, впливів зовнішній кризових явищ тощо.

При цьому держави мають розробляти і впроваджувати власні національні моделі відкритості економік при розвитку міжнародної економічної взаємодії, у тому числі в рамках участі у розбудові інтеграційних процесів. Вирішальна роль має належати державному регулюванню зазначених процесів.

Економічна інтеграція розвивається, перш за все, в регіональному аспекті й проявляється в декількох формах. У розвинутих країнах – це міждержавна інтеграція та інтеграція на мікрорівні, інтеграція, що базується на зарубіжних інвестиціях. Міждержавні інтеграційні об'єднання виникають як зона вільної торгівлі і ставлять за мету ліквідувати перешкоди у взаємній торгівлі країн-учасниць, митні союзи яких, окрім зазначеної мети, прагнуть захистити свій внутрішній ринок від конкуренції третіх країн за допомогою митних і податкових засобів [91; 21].

У розвинутих країнах інтеграційні процеси дістали найбільшого розвитку в Західній Європі (ЄС) та і Північній Америці (НАФТА) (табл. 1.3). Процеси економічного зближення відбуваються також в країнах Азії, Африки і Латинської Америки, де нараховується більше 20 інтеграційних угруповань. В основі інтеграційних процесів у країнах, що розвиваються, лежить прагнення об'єднати зусилля для подолання економічної відсталості.

Глобалізація зовнішньоекономічних відносин в рамках таких угруповань

розглядається як один із засобів індустріалізації через регіональне заміщення імпорту шляхом розширення ринку для окремих товарів.

Таблиця 1.3

Порівняння найбільших інтеграційних об'єднань у світі [21; 91]

Об'єднання	ВВП, трлн. дол.	Населення, млн. осіб	Територія, млн. кв. км	ВВП на душу населення, тис. дол.
НАФТА	13,8	434,7	21,6	31,7
ЄС	11,7	457	4	26,9

Таким чином, аналіз розвитку міжнародної економічної діяльності в контексті економічної глобалізації свідчить, що відкритість економіки є основною характерною рисою інтегрованості країни у світову економічну систему, показником її залежності від світових ринків і впливу на світові ринки. Основними умовами відкритості економіки країни виступають: сприятливий інвестиційний клімат; сприятливе (тарифне і нетарифне) державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності; доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем і технологій, інформації та управлінського досвіду. Характерною властивістю відкритої економіки є цілісність національної економіки, її функціонування як єдиного економічного комплексу, інтегрованого у світовий ринок і світове господарство завдяки наявності міжнародних зв'язків.

1.3. Інституційна основа глобалізації в сучасній міжнародній економічній діяльності

Функціонування економічних систем передбачає наявність відповідних економічних інститутів, через які конкретизується і здійснюється вирішення певних завдань. Інституційне забезпечення трансформації економічної системи є визначальною умовою успіху будь-яких реформ і перетворень. В останні десятиріччя увага представників різних наукових шкіл до інституційних аспектів

при здійсненні аналізу економічного зростання в світі помітно зростає, що, крім іншого, є пов'язаним з дослідженням процесів ринкової трансформації. [95] Відбувається це внаслідок того, що використання традиційного макроекономічного інструментарію для проведення реформ в різних державах світу спричиняло різні результати, причому найчастіше не ті, на які очікували. Реакція макроекономічних змінних на заходи економічної політики, як відомо, залежить від інституційного середовища. Проте міра залежності цих результатів від інституційної специфіки тієї чи іншої країни була недооцінена [113, 25].

Крім того, необхідно враховувати, що макроекономічні перетворення можуть помітно впливати власне на інституційне середовище (рис.1.5).

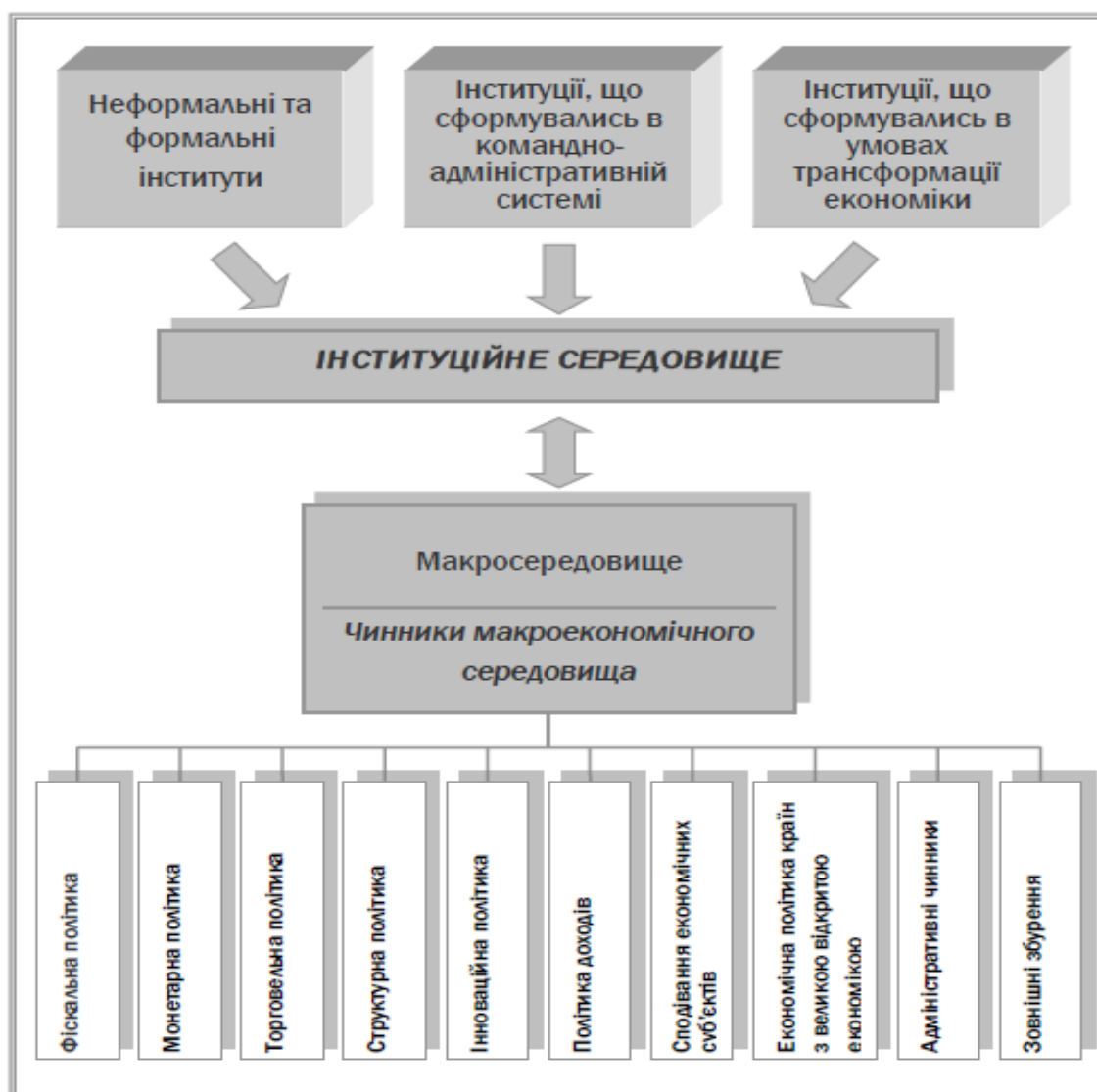

Рис.1.5. Ринкове інституційне середовище [113, 26]

В економічній науці під інституційним середовищем здебільшого

розуміють «основні політичні, соціальні та правові норми, які є базою для виробництва, обміну і споживання» [15]. Тобто інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають обмеження для економічних суб'єктів, які формуються в межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності [113, 26].

У структурі формальних інститутів прийнято виділяти [14]:

- політичні інститути;
- економічні інститути;
- системи контрактації (способи й порядок укладення контрактів, регульовані правовими нормами та законами).

Політичні інститути визначають владну ієрархічну структуру суспільства, способи ухвалення рішень і контролю. Еволюція й функціонування формальних політичних інститутів є предметом аналізу в рамках теорії суспільного вибору.

Формальні економічні інститути визначають можливі форми організації господарської діяльності, у рамках якої окремі індивіди чи групи кооперуються між собою чи вступають у конкурентні відносини. Наприклад, встановлення граничних цін на продукти і ресурси, що визначають рамки обміну на конкретному ринку; введення обмежень на імпорт тощо.

Інститути контрактації визначають умови угоди між покупцем і постачальником. Контракти варто розглядати як правила, які структурують в часі та просторі відносини між двома або більше економічними суб'єктами на основі специфікації обмінюваних прав і зобов'язань відповідно до досягнутої між ними угоди. Інститути контрактації є базовими в інституційній структурі будь-якої економічної системи [113, 27].

Взаємне пристосування, взаємна адаптація в умовах розвитку світогосподарських зв'язків є одним з основних напрямів розвитку інститутів на сучасному етапі. Перешкодами на шляху формування глобальної економіки є недосконалість правової матеріально-технічної бази, недостатній рівень розвитку інституціональної інфраструктури, втрата в ході трансформаційних перетворень істотної частини економічного потенціалу. При цьому необхідно

звернути увагу на ряд положень [87, 50].

По-перше, відкритість економіки сама по собі не може забезпечити стійкий економічний розвиток. Економічне зростання базується, насамперед, на внутрішніх чинниках: відповідній інституціональній структурі, наявності фізичного і людського капіталу, технологічного розвитку. Більше того простежується зворотна залежність – країни, які розвиваються більш високими темпами, прагнуть до більшої відкритості. Зворотного зв'язку практично не спостерігається.

По-друге, відкритість економіки веде до зростання диференціації доходів всередині країни.

По-третє, відкритість робить країни більш залежними від зовнішніх криз.

Таким чином, сама собою відкритість не вирішує проблем забезпечення економічного зростання національної економіки. Крім того, вона може стимулювати відтік національних ресурсів і капіталів.

Умовою забезпечення позитивних результатів відкритості національної економіки є активна роль держави в забезпеченні національних інтересів. Насамперед, вона повинна ґрунтуватись на високій міжнародній конкурентоспроможності національної економіки.

Необхідно відзначити, що основні принципи політики відкритості для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою відрізняються від принципів формування відкритої економіки країн з розвинутою ринковою економікою. Таким чином, можна зробити висновок, що завдання формування відкритої економіки необхідно поєднувати з політикою стимулювання і регулювання процесу формування конкурентних переваг з урахуванням специфічних умов національного господарювання. Саме на основі визначення стратегічних пріоритетів і диференціації напрямків міжнародного співробітництва має відбуватись відкриття національних економік.

Інституційну основу економічної глобалізації в сучасній міжнародній системі складають, перш за все, міжнародні організації на наддержавному рівні, а саме ЮНКТАД, СОТ, МТЦ ЮНКТАД/СОТ, МТП та ін.

Актуальні проблеми міжнародних торговельно-економічних відносин та інші пов'язані з ними проблеми розвитку ЮНКТАД розглядає комплексно, у взаємозв'язку, з урахуванням інтересів усіх груп країн. Основними завданнями ЮНКТАД є такі [17, 27-28]:

- сприяння розвитку міжнародної торгівлі;
- забезпечення стабільного миру і рівноправного, взаємовигідного, всебічного співробітництва між різними країнами;
- вироблення рекомендацій, принципів, організаційно-правових умов і механізмів функціонування сучасних міжнародних економічних відносин;
- участь у координації діяльності інших закладів системи ООН у сфері економічного розвитку, налагодження господарських зв'язків і заохочення міжнародної торгівлі;
- розгляд широкого кола проблем міжнародної торгівлі сировиною, готовою продукцією, напівфабрикатами;
- розгляд умов «невидимої торгівлі» (фрахтування морського транспорту, страхування, фінансування і кредитування зовнішньої торгівлі);
- розгляд проблем діяльності транснаціональних компаній, передачі технологій, валютно-кредитних відносин;
- боротьба з так званим «новим» протекціонізмом промислово розвинених країн; регулювання надзвичайно високої заборгованості країн, що розвиваються.

Світова організація торгівлі (СОТ). СОТ, створена у 1995р. на базі ГАТТ (діяла з 1948р.), є міжнародною багатосторонньою угодою, яка регулює режим взаємної торгівлі й торговельну політику країн-учасниць. Вона виконує роль інструмента глобалізму в міжнародній торгівлі, спрямованого на зниження різноманітних митних перепон.

Основні цілі ГАТТ – забезпечення безпеки і передбачуваності міжнародних торгових відносин шляхом ліквідації митних та інших обмежень, усунення всіх форм дискримінації в міжнародній торгівлі з метою підвищення рівня життя; забезпечення повної зайнятості; підвищення реальних доходів і

попиту; покращення використання сировини, зростання виробництва і торговельного обміну.

COT, яка була створена в результаті Уругвайського раунду (1994р., 118 держав – учасниць), наслідувала основні цілі ГАТТ. Основні функції COT [14]:

- підготовка і реалізація багатосторонніх і різносторонніх торговельних угод, що складають основу COT;
- надання можливості для багатосторонніх переговорів в сфері торгівлі;
- вирішення спорів у сфері торгівлі;
- здійснення нагляду за торговою політикою, що здійснюється державами;
- співробітництво з іншими міжнародними інститутами, що займаються вирішенням проблем світової економіки.

Можна зробити висновок, що ГАТТ/COT – це механізм стримування протекціонізму, система правил і норм, спрямованих на заохочення відкритої справедливої конкуренції.

Міжнародний торговий центр (МТЦ) було створено в 1964р. в рамках ГАТТ, який з 1968р. діє також під егідою ЮНКТАД. Мета створення МТЦ ЮНКТАД/COT – надання торговельної інформації та консультативних послуг, що сприяють розвитку зовнішньої торгівлі. З 1973р. МТЦ виконує функції центрального органу в системі ООН із надання технічної допомоги в розвитку торгівлі (насамперед, експорту) в країнах, що розвиваються.

МТЦ проводить роботу в рамках основної програми «Сприяння торгівлі та розвитку експорту», головними пунктами якої є такі:

- створення національної інфраструктури для стимулювання торгівлі;
- виявлення й освоєння експортних ринків;
- створення спеціалізованих національних служб сприяння торгівлі;
- стимулювання торгівлі на багатосторонній основі;
- підготовка кадрів;
- удосконалення техніки імпорتنих операцій.

Міжнародна торгова палата (МТП) – це неурядова міжнародна організація,

заснована у 1919р., яка об'єднує національні федерації підприємців, зацікавлених у розвитку економічних і фінансових зв'язків. Мета функціонування МТП: сприяти поліпшенню економічних відносин між країнами, встановленню ділових контактів і взаємо порозумінню. МТП сприяє запровадженню в міжнародну практику стандартів, ділових звичаїв, уніфікованих правил, визначень, умов, розповсюдженню необхідної торгово-економічної інформації для розвитку міжнародного бізнесу.

МТП розробила міжнародні правила тлумачення товарних термінів «Інкотермс», що визначають базисні умови відвантаження товарів у між анодних договорах купівлі-продажу. Перша редакція розроблена в 1936р., нині діюча – у 2022р. (табл. 1.4) [88, 45-46].

Таблиця 1.4

ІНКОТЕРМС – 2010 [88; 45-46]

Найменування групи	Скорочена назва	Зміст
Група Е Відправлення	EXW	Ex Works – Франко - завод
Група F Основне перевезення несплачене	FCA	Free Carrier – Франко перевізник
	FAS	Free Alongside Ship – Франко вздовж борта судна
	FOB	Free of Board – Франко борт
Група С Основне перевезення сплачене	CFR	Cost and Freight – Вартість і фрахт
	CIF	Cost, Insurance and Freight – Вартість, страхування та фрахт
	CPT	Carried Paid to – Фрахт/перевезення сплачені до ...
	CIP	Carried and Insurance – Фрахт/перевезення й страхування оплачені до ...
Група D Прибуття	DAF	Delivered At Frontier – Поставка до кордону
	DES	Delivered Ex Ship – Поставка з судна
	DEQ	Delivered Ex Quay – Поставка з пристані
	DDU	Delivered Duty Unpaid – Поставка без сплати мита
	DDP	Delivered Duty Paid – Поставка з оплатою мита

При МТП функціонує міжнародний комерційний арбітражний суд, а також бюро зв'язку з ООН та її спеціалізованими закладами. Рішення МТП носять рекомендаційний характер. З метою уникнення або скорочення невизначеності різної інтерпретації понять Міжнародна торгова палата розробила Міжнародні

правила з тлумачення товарних термінів «Інкотермс», де виділяються базисні умови постачання товарів у міжнародних договорах купівлі-продажу, які періодично переглядаються та доповнюються.

Таким чином, на сучасному етапі у сфері торгівлі, поряд із підприємницьким та державним рівнями регулювання, посилюється регуляторна роль міжнародних організацій.

У сфері міжнародної торгівлі держави світу намагаються досягти вигідних саме їм позицій, умов тощо. Кожна держава активно або пасивно здійснює свою політику у міжнародній торгівлі. У міжнародній торгівлі виділяють [48, 38]:

- зовнішньоторговельну політику – цілеспрямовані дії окремо взятих держав у торговельних відносинах з іншими країнами та групами;
- міжнародну торговельну політику – колективні дії держав стосовно міжнародної торгівлі.

Основними напрямками зовнішньоторговельної політики є політика вільної торгівлі і протекціонізм. Політика вільної торгівлі забороняє як тарифи на імпорт, так і субсидії на експорт, запроваджені для захисту промисловості певної країни (перший розклад для вільної світової торгівлі – ГАТТ – було розроблено у 1947р.). Дана політика означає усунення держави від прямого втручання у зовнішню торгівлю, функції з регулювання міжнародної торгівлі покладаються на імпорт. Однак держава не може повністю усунуватись від зовнішньої торгівлі: укладаються міжнародні торговельні договори, що надають максимально можливу свободу дій суб'єктам господарювання.

Протекціонізм як економічна політика включає комплекс заходів з метою обмежень у міжнародній торгівлі, до яких належать запровадження митних тарифів і нетарифні заходи регулювання міжнародної торгівлі. (рис. 1.6). Вперше розподілення інструментів державного регулювання зовнішньої торгівлі на тарифні і нетарифні було запропоновано Секретаріатом ГАТТ наприкінці 60-х років, в основу якого покладено відмінності як у методах обмеження ввезення/вивезення товарів, так і в способах впливу на ринкові відносини.

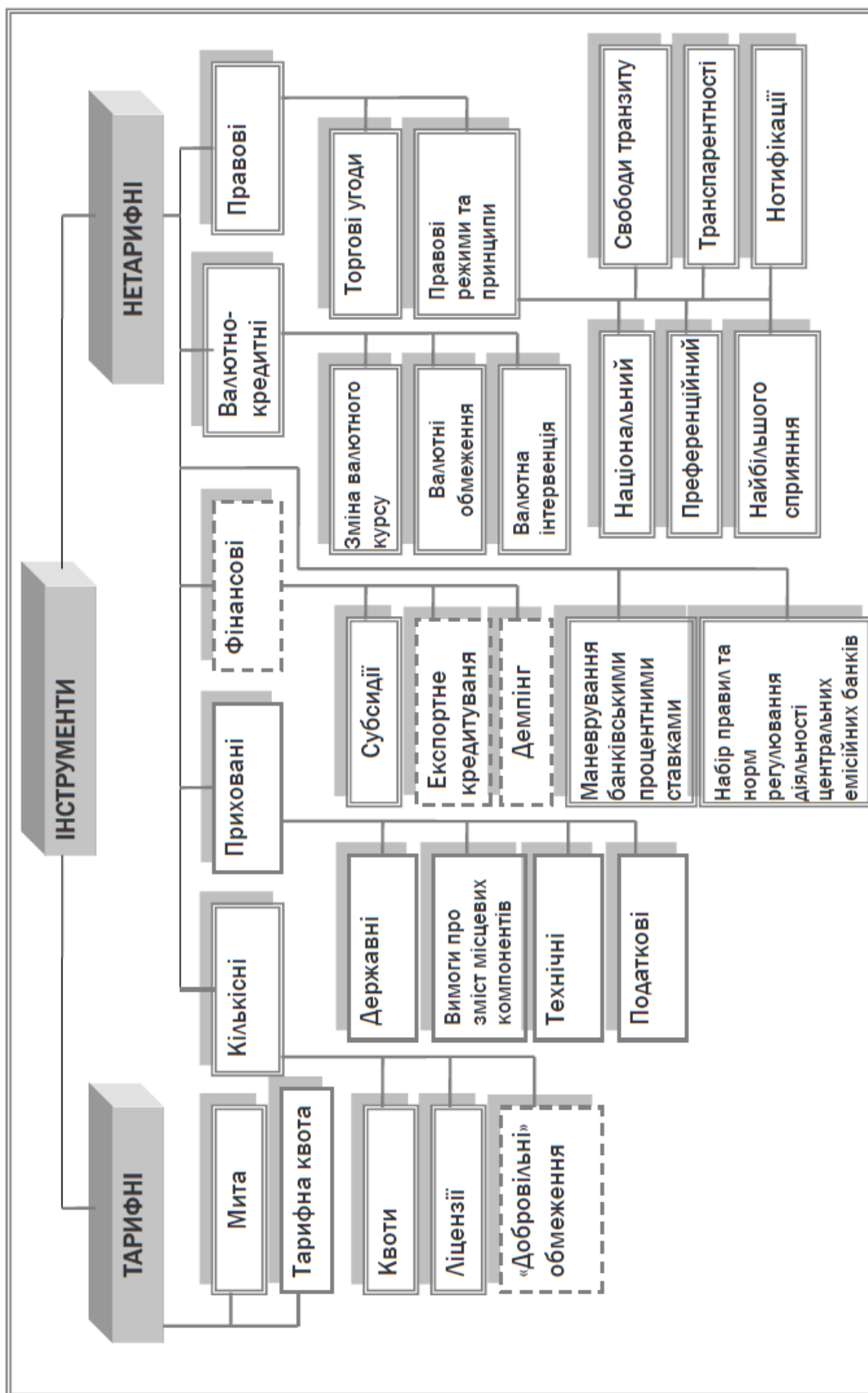

Рис. 1.6. Інструменти регулювання міжнародної торгівлі [69; 58]

Значна кількість міжнародних документів, зокрема ГАТТ/СОТ, закріплюють пріоритетність використання тарифу як засобу зовнішньоторговельного регулювання, доцільність перенесення акцентів саме на використання мит у регулюванні зовнішньоторгового обороту. У рамках ГАТТ/СОТ триває процес тарифікації нетарифних бар'єрів, тобто перерахування впливу нетарифного бар'єра у значення мита, за принципом рівності впливу на торгівлю певним товаром [69; 56].

Нетарифне регулювання включає багато інструментів сучасної економічної та торгівельної політики держав, декотрі з яких безпосередньо не пов'язані із зовнішньополітичним регулюванням, але суттєво впливають на міжнародний товарообіг. У світовій практиці налічується понад 100 позицій, за якими класифікуються нетарифні обмеження. В рамках ГАТТ/СОТ створена спеціальна база нетарифних обмежень, яка, постійно поповнюючись, зберігає єдину термінологію, що використовується правилами більшості держав. Інструменти державної зовнішньоекономічної політики, які поділяються на тарифні і нетарифні, також можуть бути представлені також наступним чином. (табл.1.5).

Необхідно відзначити, що в рамках СОТ зберігається прихована диференціація і ескалація мит у відношенні до країн експортерів за допомогою використання різних видів мит стосовно різних експортерів. Досягається це шляхом застосування менш прозорих неадвалерних мит. Так, у ЄС середній адвалерний тариф становить 10,6%, а середній адвалерний еквівалент неадвалерних ставок – 35,2% (у США, відповідно 8,1 і 11,7%).

Структура неадвалерних мит використовується розвиненими країнами як протекціоністський інструмент, що маскує тенденцію до дискримінації товарів із країн, що розвиваються, частка специфічних ставок зростає по мірі зростання глибини переробки товару [88; 36-37]. Таким чином, слід звертати увагу не на рівень мит на окремі товари, а на ставки мит, встановлені на різних стадіях виробництва.

Таблиця 1.5

Інструменти регулювання міжнародної торгової політики [69; 56]

Методи регулювання		Інструменти торговельної політики	Регулює переважно	
Тарифні		Мита: за способом стягування; за характером; за погодженням; за об'єктом обкладення; за способом обчислення; за типами ставок. Тарифна квота	Експорт	Імпорт
	Прямі	Державна монополія	Експорт	Імпорт
	Кількісні	Квотування: індивідуальні, групові, глобальні, експортні, імпортні. Ліцензування: генеральне (автоматичне); індивідуальне. Добровільні обмеження	Експорт	Імпорт
	Приховані	Державні закупівлі. Вимоги про вміст місцевих компонентів. Технічні бар'єри: сертифікати якості; упаковка, маркування; дотримання національних стандартів; дотримання спеціальних санітарно- епідеміологічних норм. Прикордонний режим. Податки і збори.	Експорт	Імпорт
Нетарифні	Фінансові	Субсидії: прямі; опосередковані. Кредитування. Демпінг. Імпортні депозити. Домовленості про встановлення мінімальних імпортних цін. Валютні обмеження.	Експорт	Імпорт

Іншим інструментом протекціонізму в рамках СОТ виступають тарифні квоти, якими захищено 28% сільськогосподарських виробників країн ОЕСР, 38% - країн ЄС і 26% - США.

Особливістю протекціоністської політики розвинених країн є активне застосування державного субсидування власних виробників. Нетарифні бар'єри (методи адміністративного регулювання міжнародної торгівлі) також є

ефективним інструментом прихованого протекціонізму в рамках СОТ. Це норми, стандарти, приписи з безпеки й екологічності, тестування й сертифікації; вимоги до маркування й упакування, адміністративні збори за різного роду формальні процедури; ускладнення процедур видачі відповідних документів і здійснення митних формальностей; підвищення уваги до дотримання відповідних форм документації; податкові пільги для експортерів, державне страхування експорту; податки на споживання; стимулювання прямих інвестицій; державні закупівлі. Підтвердженням прихованої протекціоністської спрямованості є відсутність намагань до гармонізації відповідної регламентуючої документації всередині країн-імпортерів.

Особливою формою диференціації міжнародної торгівлі в рамках СОТ виступає система преференцій. Однак навіть при їх наданні спостерігаються обмеження на ввезення продукції, здатної конкурувати з національними виробниками.

В умовах домінування загальної тенденції до глобалізації міжнародної економічної діяльності змінюється також роль держав у регулюванні міжнародної економічної діяльності країн.

Основними цілями зовнішньоекономічної політики держав є такі:

- створення сприятливих економічних та організаційно-правових умов для суб'єктів економіки у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- забезпечення раціонального входження економіки країни у міжнародний розподіл праці;
- реалізація конкурентних переваг країни;
- підвищення конкурентоспроможності економіки на основі структурної перебудови та модернізації виробництва;
- розвиток орієнтованого на експорт сектору економіки, розширення експортного потенціалу країни;
- раціоналізація експортно-імпортних операцій;
- досягнення зовнішньоекономічної рівноваги.

Зовнішньоекономічна політика держави має відповідати таким

принципам:

- адекватність національним інтересам;
- врахування вимог сучасного процесу глобалізації;
- паритетність у відносинах з іншими державами;
- відповідність міжнародній практиці і законодавству;
- демократизація, демонополізація та деідеологізація зовнішньоекономічних зв'язків;
- селективна підтримка експортного виробництва на основі критеріїв ефективності.

Спеціально уповноваженим органом в галузі митної справи є Державна митна служба України, яка є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом. Державна митна служба України приймає нормативні акти тільки відповідно до Митного кодексу та інших законів України. Безпосереднє здійснення митної справи покладається на митні органи України. Система митних органів України складається з Державної митної служби України, регіональних митниць, митниць, спеціалізованих митних управлінь та організацій, установ і навчальних закладів. Митні органи України, здійснюючи митну політику, вирішують такі головні завдання [50; 60-61]:

- захист економічних інтересів України;
- контроль за дотриманням законодавства України про митну справу;
- забезпечення виконання зобов'язань, які випливають з міжнародних договорів за участю України стосовно митної справи;
- використання засобів митно-тарифного та позатарифного регулювання при переміщенні через митний кордон України товарів та інших предметів;
- удосконалення митного контролю і оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України;
- комплексний контроль за валютними операціями спільно з Національним банком України;
- здійснення заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і

додержання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку за участю відповідних міністерств;

- створення сприятливих умов для прискорення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон країни;
- боротьба з контрабандою та порушенням митних правил;
- співробітництво з митними та іншими органами зарубіжних країн, а також з міжнародними організаціями з питань митної справи;
- ведення митної статистики.

Визначальними інструментами міжнародної економічної діяльності країн стають захист внутрішніх ринків від третіх країн, державна підтримка експорто-орієнтованих галузей на ринках регіональних інтеграційних об'єднань, членом яких не є країна.

З урахуванням вищезазначеного, глобалізацію міжнародної економічної діяльності можна розглядати як розширення свободи економічної діяльності господарюючих суб'єктів внаслідок поступового скасування кількісних обмежень у зовнішній торгівлі між країнами, уніфікації умов здійснення міжнародної економічної діяльності.

За вищезазначених умов основними функціями державного регулювання глобалізації міжнародної економічної слугують такі (рис.1.7): забезпечення міжнародної конкурентоспроможності економіки, регулювання зовнішньоекономічних відносин; розробка і регулювання науково-технічної, інвестиційної і соціальної політики держави відповідно до міжнародних стандартів; захисту внутрішнього товаровиробника і пріоритетних виробництв; розробка і регулювання політики транскордонного співробітництва; розробка і реалізація інтеграційної політики держави; захист інтересів товаровиробників і держави на зовнішніх ринках.

Рис. 1.7. Основні функції державного регулювання глобалізації міжнародної економічної діяльності [88; 96]

Отже, на основі проведеного дослідження встановлено суперечливий характер розвитку світових і регіональних економічних зв'язків. За домінування загальної тенденції до глобалізації міжнародної економічної діяльності, використання протекціоністських заходів набуває нового якісного змісту. Визначальними інструментами міжнародної економічної діяльності країн стають захист внутрішніх ринків від третіх країн, державна підтримка експорто-орієнтованих галузей на ринках регіональних інтеграційних об'єднань, членом яких не є країна. З урахуванням вищезазначеного запропоновано визначення глобалізації міжнародної економічної діяльності як розширення свободи економічної діяльності господарюючих суб'єктів внаслідок поступового скасування кількісних обмежень у зовнішній торгівлі між країнами, уніфікації умов здійснення міжнародної економічної діяльності; визначено основні функції державного регулювання глобалізації економіки.

Висновки до розділу 1

Дослідження теорій міжнародної торгівлі (доктрини меркантилізму, теорії абсолютних переваг, теорії порівняльних переваг, теорії Хекшера – Оліна, парадоксу Леонтьєва, теореми Стопера – Самуельсона, закону Енгеля, Теореми Рибчинського, теорії Р.Барра, теорії життєвого циклу продукту та ін.) свідчать, що єдиного підходу до вирішення питань розвитку міжнародної торгівлі не існує. Вплив економічної теорії на розвиток міжнародної торгівлі полягає в тому, що перша виступає засобом пояснення і обґрунтування рішень, за допомогою яких країни за рахунок розвитку міжнародної спеціалізації мають можливість підвищення продуктивності використання наявних ресурсів, на основі чого - збільшення обсягу товарів, що виробляються і в кінцевому підсумку - підвищення рівня добробуту.

Аналіз теоретичних основ розвитку міжнародної економічної діяльності в контексті економічної глобалізації (Дж.Локк, Д.Юм, Дж.С.Мілль, Ф.Хайек, М.Фрідмен та ін.) свідчить, що відкритість економіки є характерною рисою інтегрованості країни у світову економічну систему, показником її залежності від світових ринків і впливу на світові ринки. Основними умовами відкритості економіки країни виступають: сприятливий інвестиційний клімат; сприятливе (тарифне і нетарифне) державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності; доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем і технологій, інформації та управлінського досвіду. Характерною властивістю відкритої економіки є цілісність національної економіки, її функціонування як єдиного економічного комплексу, інтегрованого у світовий ринок і світове господарство завдяки наявності міжнародних зв'язків.

Як свідчать результати дослідження інституційної основи економічної глобалізації в сучасній світогосподарській системі, загальне зниження торговельних бар'єрів, яке відбувається в рамках СОТ, створює передумови для полегшення переходу країн до формування зон вільної торгівлі. Зроблено висновок, що регіональна інтеграція, яка на попередніх етапах

світогосподарського розвитку певною мірою протистояла глобалізації міжнародних економічних відносин, на сучасному етапі є чинником, що активізує включення країн – учасниць інтеграційного об'єднання до світової економічної системи.

На основі проведеного дослідження встановлено суперечливий характер розвитку світових і регіональних економічних зв'язків. За домінування загальної тенденції до глобалізації міжнародної економічної діяльності, використання протекціоністських заходів набуває нового якісного змісту. Визначальними інструментами міжнародної економічної діяльності країн стають захист внутрішніх ринків від третіх країн, державна підтримка експорто-орієнтованих галузей на ринках регіональних інтеграційних об'єднань, членом яких не є країна. З урахуванням вищезазначеного запропоновано визначення глобалізації економіки як розширення свободи економічної діяльності господарюючих суб'єктів внаслідок поступового скасування кількісних обмежень у зовнішній торгівлі між країнами, уніфікації умов здійснення міжнародної економічної діяльності; визначено основні функції державного регулювання глобалізації економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І УКРАЇНИ

2.1. Дослідження розвитку інтеграційних процесів в рамках Європейського Союзу

Об'єднання держав в економічній сфері передбачає не тільки здійснення заходів щодо скасування різних обмежень, а й вироблення спільної економічної політики, створення наднаціональних економічних органів з певними повноваженнями. В процесі будівництва європейського спільного ринку ставало все більш очевидним, що його функціонування є неможливим без узгодження і проведеннями державами – членами скоординованої політики не тільки в окремих галузях, а й в області податків, бюджетів, наукових досліджень, визначення об'єктів для капіталовкладень, в сфері зовнішньоекономічних відносин з третіми країнами, в області платіжних балансів, фінансово-кредитних і валютних відносин.

Потреби розвитку сучасних виробничих сил потребують переходу від національних форм економічного регулювання до його наднаціональних, міжнародних форм. Це завдання і намагаються вирішити країни шляхом інтеграції, яка передбачає перехід від національного до наднаціонального економічного регулювання. Інтеграція покликана вирішити протиріччя між інтернаціоналізацією господарського життя, з одного боку, і вузькими рамками національних господарств – з іншого, створити більш сприятливі умови для розвитку процесів інтернаціоналізації господарського життя. При цьому якщо інтернаціоналізація виробництва і капіталу носить всеохоплюючий (глобальний) характер, то інтеграція в силу гострих протиріч між країнами обмежується регіональними рамками.

Якщо об'єктивна тенденція до інтернаціоналізації господарського життя

лежить в основі розвитку інтеграційних процесів, то сама по собі економічна інтеграція – це нова форма міжнародних економічних відносин, що передбачає спільну діяльність ряду держав з метою об'єднання економік цих країн в єдиний господарський механізм, створення для підприємців більш-менш однакових умов функціонування в рамках всього об'єднання і його відмежування від решти світової економіки зовнішніми бар'єрами [97, 67-68].

Як свідчить досвід найбільш успішного інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу, економічна інтеграція може приймати різні форми (рис.2.1).

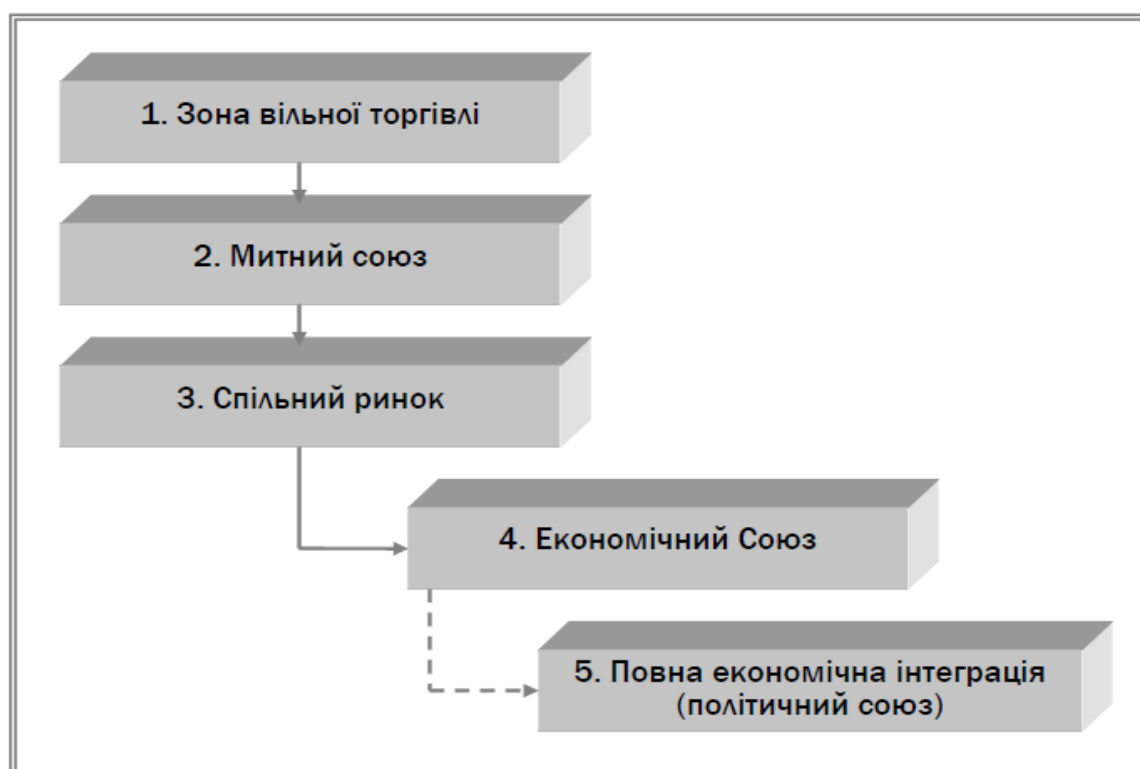

Рис. 2.1. Етапи міждержавної інтеграції [97]

Первинною формою інтеграції, яка може виникати на основі зони преференційної торгівлі (країни – учасниці надають один одному пільги у взаємній торгівлі), є зона вільної торгівлі, при якій країни скасовують обмеження у взаємних економічних відносинах, але зберігають повну самостійність у здійсненні своєї внутрішньої і зовнішньої політики. Концепцію зони вільної було покладено в основу створення Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ).

Наступна форма інтеграції – митний союз – передбачає не лише взаємне

скасування зовнішньоторговельних обмежень, але й встановлення єдиного зовнішньоторговельного тарифу і проведення спільної зовнішньо-торговельної політики. При формуванні як зони вільної торгівлі, так і митного союзу міждержавна регулююча діяльність, що полягає переважно у скасуванні різноманітних бар'єрів, охоплює практично лише сферу обміну і створює більш сприятливі умови для розвитку торгівлі між країнами-учасницями, фінансових розрахунків між ними і т.п. Всі основні види економічного регулювання здійснюються національними державами.

Спільний ринок від митного союзу відрізняло те, що митний союз є спрямованим на розвиток взаємної торгівлі між країнами, що приймають в ньому участь, а спільний ринок передбачає також вільний рух капіталів і робочої сили.

Однак фактична глобалізація торгівлі – скасування мит та інших обмежень – ще не означає об'єднання держав. Як свідчить досвід Європейської асоціації вільної торгівлі, діяльність зони вільної торгівлі, якщо і здійснює певний вплив на розвиток виробництва, її ефект є вкрай обмеженим. Суттєвих змін з точки зору формування більш ємного ринку вона не створює. У цьому, зокрема, полягає одна з причин кризи ЄАВТ.

Більш розвинута форма економічної інтеграції – економічний союз – передбачає проведення спільної внутрішньо-економічної політики, діяльність наднаціональних економічних органів. На цих засадах було створено Європейське економічне співтовариство (ЄЕС).

Наднаціональне регулювання, пов'язане із функціонуванням економічного союзу, передбачає втручання в сферу не тільки обміну, а й виробництва. Це регулювання покликане вносити лише певні корективи в механізм ринку з метою стимулювання процесів відтворення в масштабі всіх країн-учасниць, зміни міжгалузевих пропорцій, послаблення соціальних протиріч і т.п. Для цього можуть використовуватись загальна для всіх країн податкова політика, субсидування розвитку окремих виробництв чи районів із загальних фондів союзу, розробка спільних програм економічного розвитку та інші заходи. В умовах економічного союзу держава зберігає ряд економічних важелів, зокрема,

таку важливу економічну функцію, як перерозподіл національного доходу через державний бюджет. Всередині союзу існує економічне уособлення країн, що, як свідчить досвід існування Європейського Союзу, викликає протиріччя між ними.

Таким чином, інтеграція на європейському континенті охоплює широкий комплекс відносин між країнами, причому не тільки міжнародних, а й внутрішньо-економічних. На відміну від інших форм економічного регулювання, пов'язаних, зокрема, з міжнародними економічними організаціями, які функціонують в конкретних областях, при повному збереженні суверенітету держав-членів, інтеграція в своїх найбільш розвинутих формах передбачає відмову держав від національного суверенітету в деяких сферах економічного регулювання на користь наднаціональних органів [97; 70].

При цьому необхідно враховувати, що інтеграція виступає чинником підтягування економіки менш розвинутих країн до рівня більш розвинутих і прискорює глобалізацію ними своїх зовнішньоекономічних зв'язків: при вступі до інтеграційного угруповання країн, що мають різний ступінь захисту економіки, на поступки вимушені йти країни з більш високим рівнем протекціонізму.

Слід також відзначити, що в умовах глобалізації світової торгівлі відстань між країнами, а отже транспортні витрати, набувають більшого значення, ніж рівень торгівельних бар'єрів, а отже – виступає додатковим чинником, що сприяє формуванню регіональних союзів, у тому числі Європейського Союзу.

Якщо виходити із формальних визначень, Європейський Союз – це інтеграційна організація, головна мета якої – побудова якомога тіснішого союзу європейських народів (ст. 1 Договору про Європейський Союз). Членом ЄС має право стати будь-яка європейська держава, що дотримується принципів свободи, демократії, поваги прав людини і основних свобод, а також принципу правової держави (ст.6, 49 Договору про Європейський Союз). Для вступу є необхідним рівень економічного розвитку країни, що є співставним з середніми показниками ЄС, а також здійснення правової реформи з метою приведення внутрішнього законодавства держави-кандидата у відповідність із нормами права

Європейського Союзу.

Таким чином, перші інтеграційні процеси успішно здійснювались в економічній сфері. В сфері зовнішньої політики і у військовій сфері співробітництво країн було не таким результативним: залишились нереалізованими проекти Європейського оборонного співтовариства (ЄОС) (1952р.), європейського політичного співтовариства на базі ЄОВС, ЄОС.

В 1992р. 12 країн Європейського економічного співтовариства підписали Маастрихтську угоду щодо заснування Європейського Союзу (ЄС), який зафіксував новий рівень об'єднання країн Європи: запровадження єдиного економічного і фінансового Союзу, створення єдиної валюти і союзного громадянства. Прийняттям положень щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки в рамках Маастрихтської угоди держави продемонстрували намір перейти до більш високого рівня узгодження дій. Нововведенням стали також положення щодо співробітництва в сфері правосуддя і внутрішніх справ, виділені в окремий розділ (рис.2.2). Прагнення інших європейських країн вступити до ЄС спонукало країни- члени і інститути ЄС внести корективи щодо принципів його організації і діяльності, які було закріплено в Амстердамській угоді 1997р. Відповідно до положень Амстердамської угоди, з січня 1998р. було розпочато процес прийому до ЄС країн Центральної і Східної Європи та Кіпру. 16 квітня 2003р. було підписано Угоду щодо приєднання до ЄС 10 нових держав – Угорщини, Кіпру, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словачії, Словенії, Чехії і Естонії, ратифікацію якої було здійснено у травні 2004р. Пізніше членами ЄС стали Болгарія і Румунія.

З моменту заснування Європейський Союз функціонує на базі декількох угод між країнами-членами, укладання і зміна яких на першому етапі відбувалась в рамках стандартних міжнародно-правових процедур (міжурядова конференція, підписання і ратифікація тексту країнами- учасницями).

Після ряду часткових реформ внаслідок квазіфедеративної природи Європейського Союзу (поправок Амстердамської 1997р. і Ніщської 2001р. угод) держави-члени Союзу прийшли до висновку щодо необхідності реформування

правових засад організації, у тому числі через внесення серйозних коректив до інтеграційних механізмів, що склались.

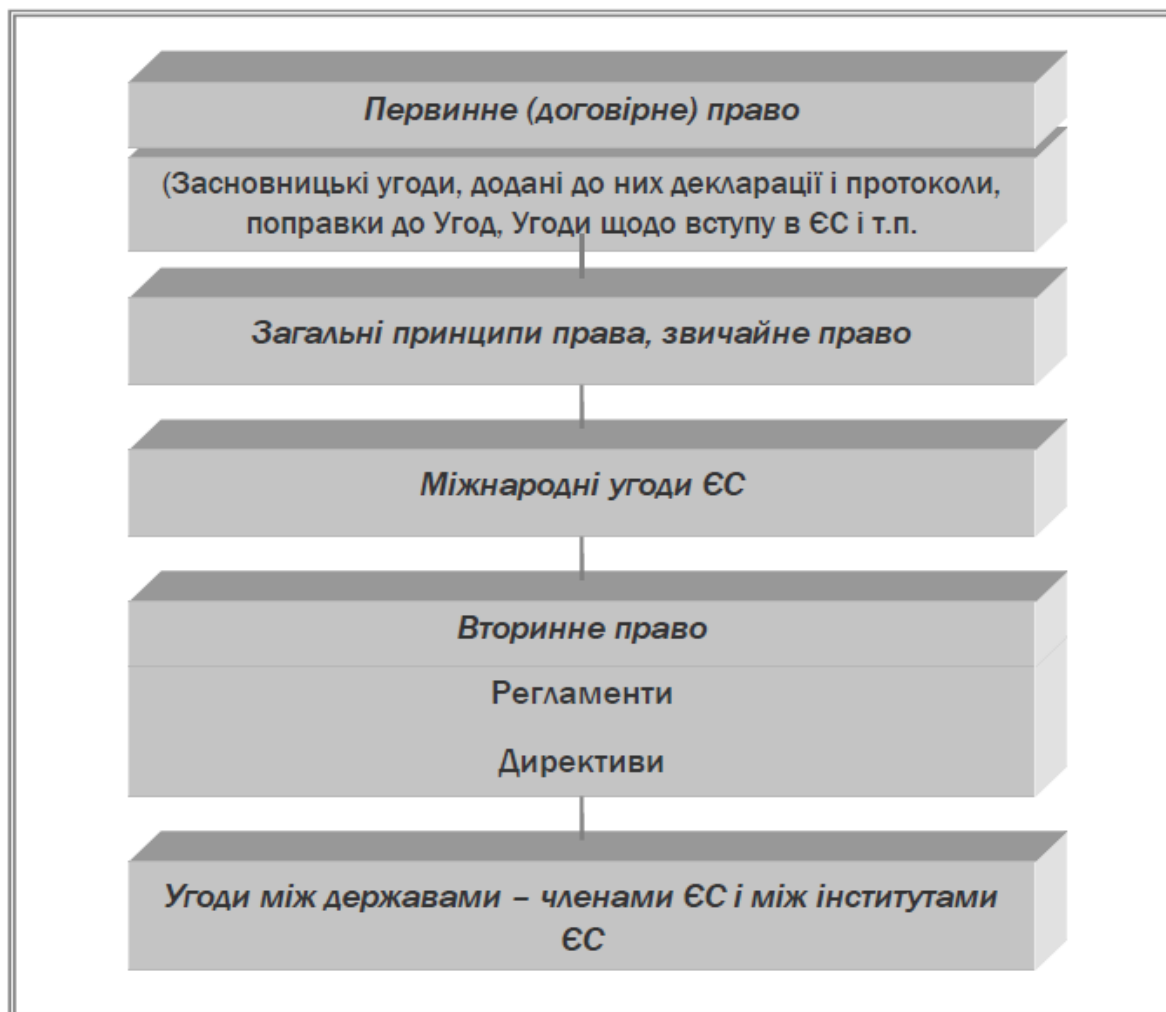

Рис. 2.2. Джерела права Європейського Союзу [98; 102]

Економічна політика проводиться в рамках ЄВС у відповідності до принципів відкритої ринкової економіки і вільної конкуренції і залишається в рамках повноважень країн-членів. Валютна політика передається до підпорядкування Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), яка складається з центральних банків держав-членів і Європейського центрального банку. Ця політика спрямована на:

- забезпечення цінової стабільності;
- підтримку загальної економічної політики;
- розробку і реалізацію грошової політики;
- здійснення валютних операцій у відповідності до Угоди;

- підтримку і управління офіційними валютними резервами країн-членів;
- сприяння безперешкодному функціонуванню платіжної системи.

Єдину грошову одиницю євро створено з метою досягнення вищої форми економічної інтеграції між державами – членами економічного і валютного союзу, для якого характерним є функціонування єдиного ринку з єдиною валютою. Країни, що не приєднались до зони євро (Великобританія, Данія, Швеція) можуть добровільно перейти на євро в будь-який момент за їх бажанням і за умови відповідності економіки встановленим вимогам.

Загальна зовнішня політика і політика безпеки (ЗЗПБ) – система заходів, що проводяться Європейським Союзом по відношенню до країн, що не входять до його складу, на основі спеціалізованого розділу Угоди про Європейський Союз «Положення щодо загальної зовнішньої політики і політики безпеки». Предметом ЗЗПБ є, перш за все, питання забезпечення миру і безпеки в Європі і на планеті в цілому, запобігання і подолання збройних конфліктів.

В рамках загальної зовнішньої політики і політики безпеки Європейський Союз:

- встановлює принципи і загальні орієнтири ЗЗПБ, яким мають слідувати держави-члени і інститути ЄС;
- приймає загальні стратегії - програмні документи, в яких фіксуються пріоритетні напрямки політики Союзу по відношенню до окремих країн і географічних регіонів;
- розробляє спільні позиції, що визначають підхід Союзу до конкретних зовнішньополітичних проблем;
- затверджує спільні акції, на основі яких виконуються оперативні дії на міжнародній арені (введення санкцій проти третіх країн тощо);
- видає рішення, у тому числі з організаційних питань;
- може укладати міжнародні угоди з іноземними державами.

Структурно цю область діяльності представлено Радою ЄС, Координаційним комітетом, співробітництвом між відомствами держав-членів; Європейською комісією, Європейським судом.

Проведення загальної соціальної політики зобов'язує держави-члени ЄС дотримуватись Соціальної хартії (1989р.): стимулювання зайнятості; покращення умов праця і життя; соціальний захист; соціальний діалог; розвиток потенціалу робочої сили; боротьба з дискримінацією.

Таким чином, три зазначені напрямки складають основу ЄС. Однак ці компоненти володіють різними якісними характеристиками, які не дозволяють ставити їх на один рівень. Інститутами ЄС (керівними органами на які покладено реалізацію основних завдань) є такі:

1. Європейський парламент.
2. Рада Європи.
3. Єврокомісія.
4. Європейський суд.
5. Рахункова палата.

Зазначені інститути ЄС одночасно виступають у якості інститутів Євроатома. Взаємодію інститутів ЄС в рамках процедури прийняття рішень представлено на рис. 2.3.

Європейський Союз уклав двосторонні угоди про партнерство і співробітництво з більшістю країн ЦСЄ, які передбачають взаємовигідний розвиток торговельних зв'язків і економічного співробітництва. Цю ініціативу доповнювала програма PHARE – програма фінансової допомоги економічному і соціальному переоблаштуванню країн ЦСЄ (у тому числі програма TACIS) з метою їх включення до процесу європейської інтеграції. Так звані «європейські угоди», угоди щодо асоційованого членства в ЄС є більш всеохоплюючими, ніж угоди щодо партнерства і співробітництва (табл. 2.1). Вони містять в преамбулі посилання на приєднання даної країни до ЄС в якості кінцевої мети і доповнюють заходи, що застосовуються в рамках програми PHARE.

Особливі відносини встановлено також з Японією, Австралією, Новою Зеландією, країнами АСЕАН, Китаєм, з країнами Індокитаю, Латинської Америки (в тому числі з країнами системи Центральноамериканської економічної інтеграції і Антської групи) та іншими державами.

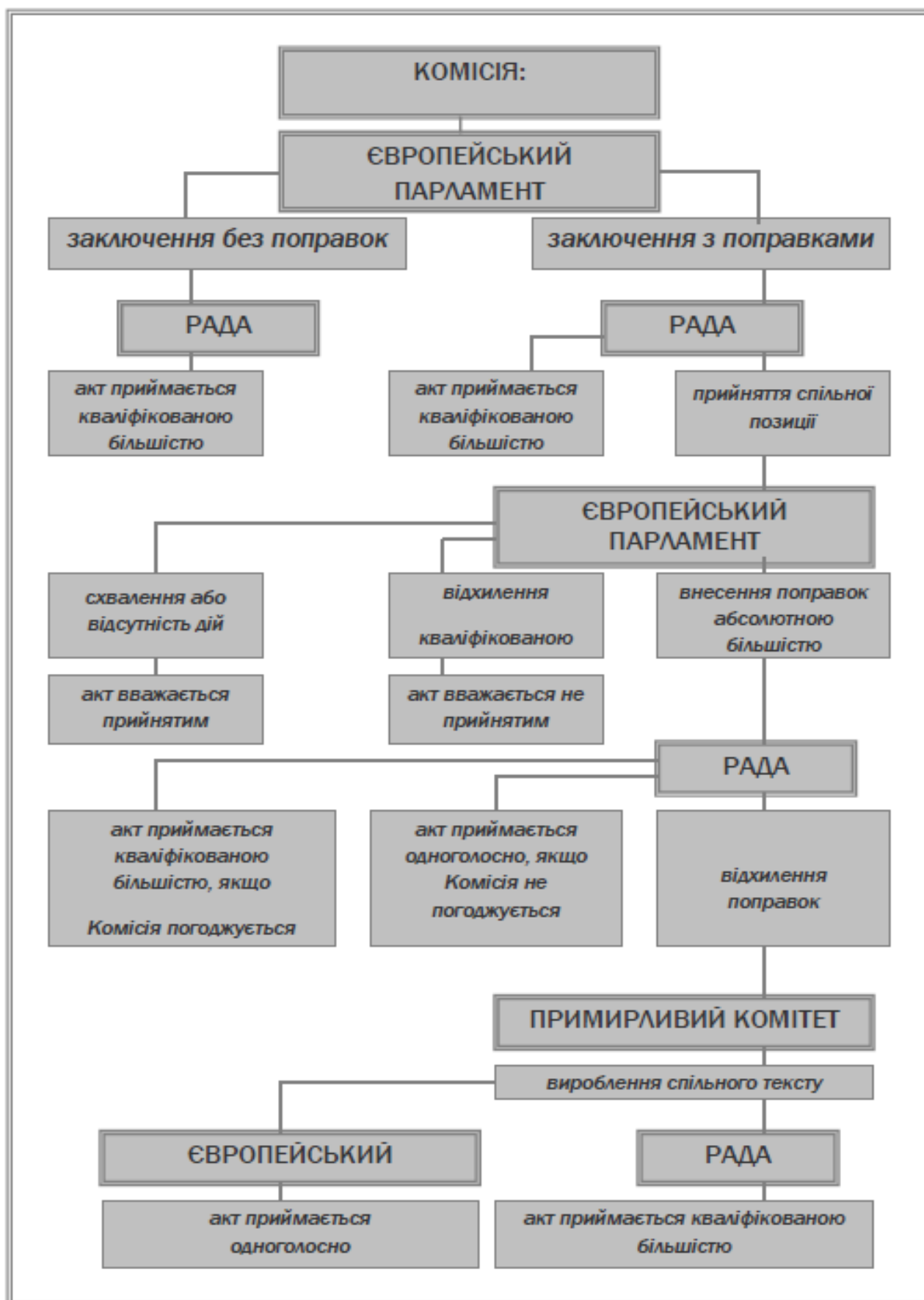

Рис. 2.3. Взаємодія інститутів ЄС в рамках процедури прийняття рішень

[96; 98; 112]

Таблиця 2.1

Угоди щодо партнерства і співробітництва між ЄС і країнами СНД [98]

Держави	Дата підписання	Дата вступу в силу
Україна	14.06.1994р.	01.03.1998р.
Росія	24.06.1994р.	01.12.1997р.
Молдова	28.11.1994р.	01.07.1998р.
Казахстан	23.01.1995р.	01.07.1999р.
Киргизстан	09.02.1995р.	01.07.1999р.
Білорусь	06.03.1995р.	-
Азербайджан	22.04.1996р.	01.07.1999р.
Вірменія	22.04.1996р.	01.07.1999р.
Грузія	22.04.1996р.	01.07.1999р.
Узбекистан	21.06.1996р.	01.07.1999р.
Туркменістан	25.05.1998р.	-

Інші зовнішні контакти пов'язані з міжнародним співробітництвом в інших областях, міжнародними організаціями, ООН, спеціалізованими установами ООН. В 2003р. в ЄС було прийнято спеціальне комюніке стосовно співробітництва після розширення 2004р. з новими сусідніми державами, так звана платформа «Велика Європа». Вона спрямована на розвиток більш тісного співробітництва з Алжиром, Білоруссю, Україною Єгиптом, Росією, Ізраїлем, Йорданією, Лівією, Ліваном, Марокко, Сирією, Тунісом, і Палестинською Автономією.

Таким чином, завершуючи розгляд розвитку інтеграційних процесів в рамках Європейського Союзу, необхідно відзначити, що створення наприкінці 50- х років ХХ ст. європейського економічного співтовариства спричинило суттєвий вплив на розвиток світового господарства, значно інтенсифікувавши процеси інтернаціоналізації виробництва і капіталу. Але разом з тим, створення ЄС спричинило і прямо протилежні тенденції, перш за все, глибокі протиріччя між промислово розвинутими країнами внаслідок посилення нерівномірності економічного розвитку країн-учасниць (табл. 2.2) і відмінностей внутрішньо-економічної структури національних господарств.

Таблиця 2.2

Динаміка ВВП на душу населення в країнах ЄС, % до середньоєвропейського рівня (ЄС -15=100 %) [47; 98]

Країна	Роки					
	1950	1973	1996	2010	2020	2022
Швеція	152	125	119	98	101	108
Нідерланди	132	118	108	104	113	100
Бельгія	121	110	108	110	107	95
Ірландія	80	65	65	97	116	126
Великобританія	155	111	107	97	99	101
Фінляндія	93	99	106	94	92	96
Австрія	84	104	111	110	113	102
Люксембург	-	152	151	157	194	199
Франція	118	119	117	102	101	95
Данія	151	124	120	121	119	126
Німеччина	-	-	105	105	105	95
Іспанія	54	81	73	75	82	69
Італія	78	96	108	102	105	82
Греція	35	57	66	66	67	53
Португалія	48	70	57	68	78	46

З метою подолання протиріч в рамках Європейського Союзу, на Європейському континенті діє велика кількість міждержавних організацій різного профілю. Серед них найвагомішу роль в економічній сфері відіграє Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР). Крім того, виникли різні форми субрегіонального співробітництва – Чорноморське економічне співробітництво, Центрально-європейська ініціатива, Рада держав Балтійського моря.

До європейських міждержавних організацій належать такі:

- Бенілюкс – економічний союз (Benelux Economic Union);
- Вишеградська група (Visegrad Group);
- Дунайська комісія (Danube Commission);
- Європейська асоціація вільної торгівлі (EFTA);
- Європейська конференція цивільної авіації (ECAC);

- Європейська конференція міністрів транспорту (ECMT);
- Європейська конференція поштового і телекомунікаційного зв'язку (CEPT);
- Європейська організація астрономічних досліджень у Північній півкулі (ESO);
- Європейська асоціація з безпеки повітряної навігації (Eurocontrol);
- Європейська організація ядерних досліджень (CERN);
- Європейська патентна організація (EPO);
- Європейський банк реконструкції і розвитку (EBRD);
- Європейське космічне агентство (ESA);
- Західноєвропейський союз (WEU);
- Інститут Європейського університету (EUI);
- Комісія з охорони морського природного середовища Балтійського моря (HELCOM);
- Організація з безпеки та співробітництва в Європі (OSCE) (табл. 2.3);
- Організація економічного співробітництва і розвитку (OECD);
- Північне співробітництво (Nordic cooperation);
- Рада держав Балтійського моря (CBSS);
- Рада Європи (CE);
- Центрально-Європейська ініціатива (CEI);
- Чорноморське економічне співробітництво (BSEC) та інші.

Таблиця 2.3

Члени Організації з безпеки та співробітництва в Європі [101; 104]

Країна	Дата приєднання до ОБСЄ	Дата підписання заключного Хельсінкського акту	Дата підписання Паризької Хартії
1	2	3	4
Австрія	25.06.1991р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Азербайджан	30.01.1992р.	08.07.1992р.	20.12.1993р.
Албанія	19.06.1991р.	16.09.1991р.	17.09.1991р.
Андорра	25.04.1996р.	10.11.1999р.	17.02.1998р.
Білорусь	30.01.1992р.	26.02.1992р.	08.04.1993р.

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4
Бельгія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Болгарія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Боснія і Герцеговина	30.04.1992р.	08.07.1992р.	-
Македонія	12.10.1995р.	-	-
Ватикан	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Великобританія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Вірменія	30.01.1992р.	08.07.1992г.	17.04.1992р.
Греція	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Грузія	24.03.1992р.	08.07.1992р.	21.01.1994р.
Данія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Естонія	10.09.1991р.	14.10.1991р.	06.12.1991р.
Ірландія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Ісландія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Іспанія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Італія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Казахстан	30.01.1992р.	08.07.1992р.	23.09.1992р.
Канада	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Кіпр	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Киргизстан	30.01.1992р.	08.07.1992р.	03.06.1994р.
Латвія	10.09.1991р.	14.10.1991р.	06.12.1992р.
Литва	10.09.1991р.	14.10.1991р.	06.12.1992р.
Ліхтенштейн	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Люксембург	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Мальта	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Молдова	30.01.1992р.	26.02.1992р.	29.01.1993р.
Монако	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Нідерланди	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Німеччина	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Норвегія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Польща	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Португалія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Росія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Румунія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Сан-Марино	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Сербія і Чорногорія	10.11.2000р.	-	-
Словакія	01.01.1993р.	-	-
Словенія	24.03.1992р.	08.07.1992р.	08.03.1993р.
США	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Таджикистан	30.01.1992р.	26.02.1992р.	-
Туркменістан	30.01.1992р.	08.07.1992р.	-
Туреччина	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4
Угорщина	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Узбекистан	30.01.1992р.	26.02.1992р.	27.10.1993р.
Україна	30.01.1992р.	26.02.1992р.	16.06.1992р.
Фінляндія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Франція	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Хорватія	24.03.1992р.	08.07.1992р.	-
Чехія	01.01.1993р.	-	-
Швейцарія	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.
Швеція	25.06.1973р.	01.08.1975р.	21.11.1990р.

Таким чином, аналіз розвитку інтеграційних процесів на європейському континенті свідчить, що в процесі розширення Європейського Союзу активізуються внутрішні і зовнішні протиріччя, зумовлені нерівномірністю економічного розвитку країн-учасниць і відмінностями внутрішньо-економічної структури національних господарств, що впливає на формування відкритості економіки угруповання. З метою нівелювання зазначених протиріч програмою Комісії ЄС «Агенда 2000» визначено напрямки економічної і політичної адаптації господарств країн - кандидатів на вступ до ЄС відповідно до чинних умов досліджуваного інтеграційного об'єднання.

2.2. Євроінтеграційна стратегія України у сфері міжнародної економічної діяльності

Інтеграцію до Європейського Союзу визначено пріоритетом зовнішньоекономічної стратегії України. Реалізація євроінтеграційної стратегії передбачає здійснення ряду кроків [62]:

- вступ України до Світової організації торгівлі;
- створення зони вільної торгівлі з ЄС;
- підготовка та укладання нової посиленої угоди з ЄС;
- створення митного союзу з ЄС;

– набуття статусу асоційованого і в перспективі – повноправного члена ЄС.

Після приєднання України до СОТ в державі вирішуються ряд завдань:

- забезпечити сприятливі умови для досягнення максимального ефекту від включення України до системи міжнародного розподілу праці;
- мінімізувати ризики інтеграції до світової економіки;
- забезпечити підвищення рівня національної енергетичної, екологічної та ресурсної безпеки;
- активно сприяти залученню іноземних інвестицій, орієнтованих на модернізацію економіки;
- забезпечити зростання обсягів українського експорту;
- підвищити інтерес промисловців і підприємців до роботи зовнішніх ринках.

Крім того, євроінтеграційний процес вимагає здійснення в державі ряду реформ, спрямованих на утвердження верховенства права, закріплення України як конкурентоспроможної держави, рівноправного учасника глобальної економіки, результатом здійснення яких буде утвердження в державі стандартів ЄС (політичних, економічних, соціальних, гуманітарних), результатом використання яких стане якісне підвищення рівня життя в країні.

Разом з тим, слід враховувати, що вступ до ЄС є стратегічною метою України, досягнення якої залежить не тільки від зусиль України, а й від готовності (бажання) Європейського Союзу до прийняття відповідного рішення. Така готовність може бути досягнута при якісно новому рівні інтеграції всередині ЄС, початок якій було покладено після підписання Лісабонського договору (1997р.).

Лісабонський договір виходить з бачення майбутнього розвитку Євросоюзу, яке більшістю країн ЄС оцінюється як реалістичне, прагматичне. В документі наголошується на необхідності подальшої інституційної консолідації ЄС з метою прийняття єдиної Європейської Конституції. Саме подолання інституційної кризи (після невдалої спроби прийняття Європейської

Конституції) створює передумови позитивного рішення щодо членства в даній організації України.

Наступним етапом євроінтеграційної стратегії України було створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС. З боку Євросоюзу Україні пропонується співробітництво в рамках Європейської політики сусідства (ЄПС), яка передбачає для держав-сусідів відносини, що мають будуватись на взаємному визнанні спільних цінностей, принципів ринкової економіки та сталого розвитку. При цьому ЄПС має надавати однакові можливості для співпраці як державам, що прагнуть до членства в ЄС, так і державам, що членства не прагнуть. Принципова різниця в цілях учасників спонукала до усвідомлення необхідності перегляду змісту ЄПС у напрямі здійснення регіональної та секторальної диференціації. Відповідно і інтеграційні прагнення України мають базуватись на використанні можливостей регіональної і секторальної співпраці.

З метою зміцнення механізмів ЄПС у грудні 2012р. прийнято стратегію «Посилення Європейської політики сусідства», де викладено пропозиції щодо удосконалення останньої. Зокрема, в рамках ЄПС на період 2012-2017 рр. запроваджено механізм «Європейський інструмент сусідства і партнерства» (ЄІСП), в рамках якого розроблено Національну індикативну програму на 2012-2017 рр., досягнення орієнтирів якої Євросоюз планує підтримувати організаційно і фінансово.

Основними пріоритетами програми, важливими для України, є такі:

- розвиток транспортних та енергетичних мереж;
- охорона навколишнього середовища;
- прикордонний та міграційний менеджмент, митна справа, боротьба з організованою злочинністю;
- культурний обмін, зв'язки між людьми, обмін інформацією; протидія нелегальному поширенню зброї.

Крім того, необхідно враховувати інші ініціативи в рамках ЄС, спрямовані на трансформацію даної організації відповідно до сучасних умов взаємодії країн – членів ЄС, зокрема ініціативу Німеччини «ЄПС Плюс», яка передбачає:

- запровадження механізму «розширеної асоціації» для тих держав, які прагнуть набути членства в ЄС;
- активізацію політики ЄС на Кавказі та в Центральній Азії.

Разом з тим, ініціатива ЄПС-Плюс, як і ЄПС, не визначає перспектив членства України ЄС, хоча і відповідає поступальному характеру розвитку відносин України з угрупованням. Україні пропонується нова форма відносин – «тісна співпраця», як проміжна ланка між діючою політикою сусідства і повноправним членством в ЄС.

Україна активно продовжує практику приєднання до заяв і пропозицій Європейського Союзу з регіональних і міжнародних питань, започатковану у 2005р. Зокрема, за 2022 р. Україна приєдналась до більше ніж 580 заяв ЄС.

Досягнуто домовленості щодо фінансування установами ЄІБ і ЄБРР проекту модернізації електроенергетичної інфраструктури в Україні. У затвердженій ЄБРР новій стратегії діяльності передбачено і надалі підтримувати розвиток транспортної та комунікаційної структури України, фінансувати підвищення рівня енергозбереження в галузі центрального тепло забезпечення тощо. В цілому ЄБРР зобов'язався інвестувати у 140 проектів по Україні майже 3 млрд. євро.

Важливим для набуття досвіду інтеграції в ЄС є постійно діючі двосторонні механізми співробітництва з державами-членами, наприклад, українсько-польська конференція і українсько-литовська комісія з питань європейської інтеграції. Нові можливості в сфері євроінтеграційної стратегії відкриває також розширення ЄС за рахунок країн Центральної і Східної Європи, з якими Україну пов'язує тривале економічне співробітництво.

Реалізація взаємовигідних проектів з країнами-сусідами та регіональна активна політика України відкривають перспективи для поглиблення співробітництва з країнами ЄС, оскільки побудова транзитних шляхів визначена Євросоюзом у якості одного з пріоритетних завдань.

Іншим напрямком розвитку відносин України з ЄС є інтеграція до європейського енергетичного простору. У прийнятій у 2011р. стратегії

енергетичної безпеки Євросоюзу Україна була визначена як стратегічний партнер і транзитер енергоресурсів до Європи.

Спільні інтереси України і ЄС в енергетичній сфері, та вихід Євросоюзу в регіон Чорного моря визначають енергетичну сферу як один із пріоритетних напрямів співробітництва між Україною і ЄС, і розкриваються у Плані дій Україна – ЄС, а також у Меморандумі між Україною та Євросоюзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі. Вигідне геополітичне розташування України дає можливість їх у перспективі стати важливим транзитером нафти з Каспійського і Центрально-Азійського регіонів до ЄЧ через коридор Каспій – Південний Кавказ – Україна – Центральна Європа.

Даний проект є стратегічно важливим для України, а також для центральноєвропейських країн - сусідів (Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини), для Азербайджану і Казахстану, що відкриває додаткові можливості їх співробітництва в рамках ГУАМ.

Можливості створення спільного ринку електроенергії визначаються наявністю в Україні надлишкових потужностей з генерації електроенергії, а також взаємною зацікавленістю України і ЄС у подальшій інтеграції електромереж. Збільшення обсягів експорту електроенергії в сусідні країни, в країни Балтії та Південної Європи є можливим на основі реалізації цілей енергетичної стратегії України до 2030р., яка передбачає збільшення експортних можливостей держави більше ніж вдвічі (до 25 млрд. кВт/годин).

Особливе значення у енергетичній співпраці України з ЄС має ядерна енергетика. Основними чинниками цього є безпосередня близькість ЄС і України, велике значення атомної енергетики в структурі енергетичного сектору України і, відповідно, в українському експорті електроенергії. ЄС зацікавлений у безпечному функціонуванні української ядерної енергетики на всіх етапах ядерного циклу. В цьому контексті Україна і ЄС проводять спільну оцінку стану ядерної безпеки на українських АЕС.

Інтеграція енергетичних ринків України і ЄС потребуватиме реформування енергетичного сектору України з метою розбудови відкритого і

конкурентного енергетичного ринку в Україні, переходу до ринкових механізмів формування цін на енергоресурси і електроенергію, створення в Україні незалежних регулятивних органів у сфері енергетики. При цьому інтеграція потребуватиме гармонізації систем технічного регулювання і статистики, узгодження законодавства України відповідно до положень Директив ЄС.

Європейський Союз підтримує входження України до єдиного регулятивного простору у сфері енергетики, що створюється за участю ЄС. Виявом такої позиції стало надання Україні статусу спостерігача в Енергетичному Співтоваристві. Євросоюз виявляє готовність підтримати повну участь України в Енергетичному співтоваристві за умови позитивної оцінки рівня ядерної безпеки на всіх діючих українських АЕС.

Разом з тим, у відносинах України з ЄС залишається низка проблем, що перешкоджають реалізації євроінтеграційних прагнень України [19; 15-16]:

- розбіжності позицій України і ЄС щодо визначення головної мети співробітництва. Україна вбачає у якості такої мети вступ до ЄС і відповідно – фіксацію перспективи членства в Європейському Союзі у новій Угоді про асоціацію, з чим не погоджуються деякі держави – члени ЄС;

- низькі темпи політичних і економічних реформ, що розглядається партнерами як невиконання української стороною взятих на себе зобов'язань щодо досягнення критеріїв членства в Європейському Союзі;

- ускладнення процесу прийняття рішень і вироблення спільної ефективної зовнішньої політики в рамках ЄС як результат розширення ЄС. Неприйняття проекту Європейської конституції та зупинка процесу набуття чинності Лісабонською Угодою знизили можливості для прийняття рішень щодо подальшого розширення ЄС, у тому числі й щодо України;

- неготовність Євросоюзу до розвитку інституційних механізмів співробітництва з Україною, які б враховували європейські прагнення держави. Європейська політика сусідства (ЄПС) передбачає статус України лише в якості сусіда і, таким чином, значно звужує можливості співробітництва. Нині єдиним практичним механізмом співробітництва України і ЄС є план дій «Україна –

ЄС», термін дії якого було подовжено. Прийнята в червні 2007р. Стратегія «Чорноморська синергія» лише окреслює загальні напрями співробітництва і потребує доопрацювання;

- складність і значний масив проблем щодо створення зони вільної торгівлі з ЄС. Гальмування процесу прийняття рішень під час переговорів може загальмувати процес укладання посиленої Угоди з ЄС про асоціацію;

- недостатня інтегрованість в європейський освітній, інформаційний і культурний простір;

- неготовність ЄС виступити ініціатором політичних і економічних реформ в Чорноморському регіоні так, як це має місце у Середземномор'ї і Балтії. Реалізації потенціалу регіонального впливу Євросоюзу в інтересах України перешкоджає відсутність єдиної стратегії ЄС щодо Чорноморського регіону;

- відсутність єдиної консолідованої політики ЄС в енергетичній сфері, що перешкоджає реалізації спільних інтересів України та країн Євросоюзу у сфері енергопостачання і енерготранзиту, перешкоджає створенню механізмів гарантування транзиту енергоносіїв через Україну, інтеграції енергетичної інфраструктури України та ЄС.

Підводячи підсумки, необхідно відзначити наступне. Україна віднесена до країн, які є потенційним претендентами на членство в ЄС з віддаленою перспективою, незважаючи на те, що як свідчать результати дослідження, Україна відповідає критеріям і вимогам вступу до ЄС. Основними документами, що регламентують реалізацію євроінтеграційної стратегії України, є Угода про партнерство і співробітництво, Декларація Європейської Комісії «Ширша Європа – сусідство: нові межі відносин зі східними та південними сусідами», План дій «Україна – ЄС». Після розширення Європейського Союзу дане інтеграційне об'єднання стало найбільшим торговельним партнером України. Разом з тим, результати проведеного аналізу свідчать, що наявні в ЄС економічні, політичні, інституціональні та інші обмеження стримують подальший розвиток міжнародної економічної діяльності країн ЄС і України.

Так, починаючи з 2002р., ЄС запровадив більше 20 антидемпінгових розслідувань проти України.

У зв'язку із вищезазначеним, необхідно підкреслити, що Україна перебуває у сфері тяжіння двох «гравітаційних полів» - Європейського Союзу та Єдиного економічного простору (ЄЕП) [19; 36]. Інституційною основою взаємовідносин України з ЄЕП є чотиристороння угода про формування Єдиного економічного простору, ратифікована Верховною Радою України 20 квітня 2004р., та Концепція формування Єдиного економічного простору, що є невід'ємною складовою Угоди. Зазначені документи передбачають поетапну реалізацію низки заходів (щодо створення зони вільної торгівлі в рамках ЄЕП), що є передумовою вищих етапів інтеграції [19; 31]. Останній висновок підтверджується досвідом ЄАВТ, ЦЕФТА, які сприяли країнам-учасникам у створенні передумов повномасштабної інтеграції до ЄС. За зазначених умов, з урахуванням досвіду Великобританії 60-70-х років ХХ ст. щодо взаємодії з європейськими економічними структурами, можна зробити висновок щодо доцільності на сучасному етапі розбудови бігравітаційної моделі міжнародної економічної взаємодії України у напрямках ЄС і ЄЕП.

2.3. Аналіз розвитку міжнародної економічної діяльності та зовнішньоекономічних відносин України і ЄС в системі економічної глобалізації

Розвиток міжнародної економічної діяльності та зовнішньоекономічних відносин має важливе значення у формуванні тенденцій економічної динаміки України, тому зусилля щодо їх регулювання і надалі посідатимуть вагоме місце у системі заходів щодо подолання негативних явищ в економіці. Інтенсифікація процесу входження України до світового співтовариства зумовлює потребу впровадження узгодженої експортної стратегії як цілеспрямованої довготривалої системи дій держави на внутрішньому та зовнішніх ринках, орієнтованих на забезпечення сталого розвитку та удосконалення структури вітчизняного

експорту. Місце експорту в формуванні економічної динаміки є значним, а отже він у короткостроковій та середньостроковій перспективі має перетворитись на чинник структурної перебудови. Зовнішня торгівля традиційно є одним з найпотужніших чинників економічного зростання України. Вітчизняна економіка є експорто-орієнтованою. При цьому зовнішній торгівлі України притаманна стійка тенденція випереджального зростання імпорту порівняно з експортом (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка зовнішньоекономічної діяльності України, 2001-2022рр.

Роки	Експорт, млн. дол. США	Імпорт, млн. дол. США	Зовнішньо-торговельний оборот, млн. дол. США	Сальдо
2012	18970,3	18546,3	37516,6	424,0
2013	16457,2	16106,5	32563,7	350,7
2014	15195,5	12959,3	28154,8	2236,2
2015	18059,3	15106,9	33166,2	2952,4
2016	19809,1	16922,6	36731,7	2886,5
2017	22012,4	18168,4	40180,8	3844,0
2018	27328,2	24409,2	51737,4	2919,0
2019	37980,2	31004,1	68984,3	6976,1
2020	40421,4	39052,0	79473,4	-1369,4
2021	45873,5	48758,0	94631,5	-2884,5
2022	58237,3	65548,2	123785,5	-7310,9

Лише протягом 2016-2022 рр. обсяги експорту зросли втричі (рис. 2.4), тоді як обсяг імпорту збільшився майже в 4 рази.

На зростання обсягів імпорту (рис 2.5) відчутно вплинуло суттєве підвищення цін на енергоносії (що складають четверту частину обсягу імпорту товарів) і деяке підвищення доходів домогосподарств, що спостерігалось. Зокрема, порівняно з 2016 р. імпорт товарів групи 87 (автомобілі, тягачі тощо) зріс у 12 разів, частка вітчизняних харчових продуктів у структурі споживання населення зменшилась більше ніж на 20%.

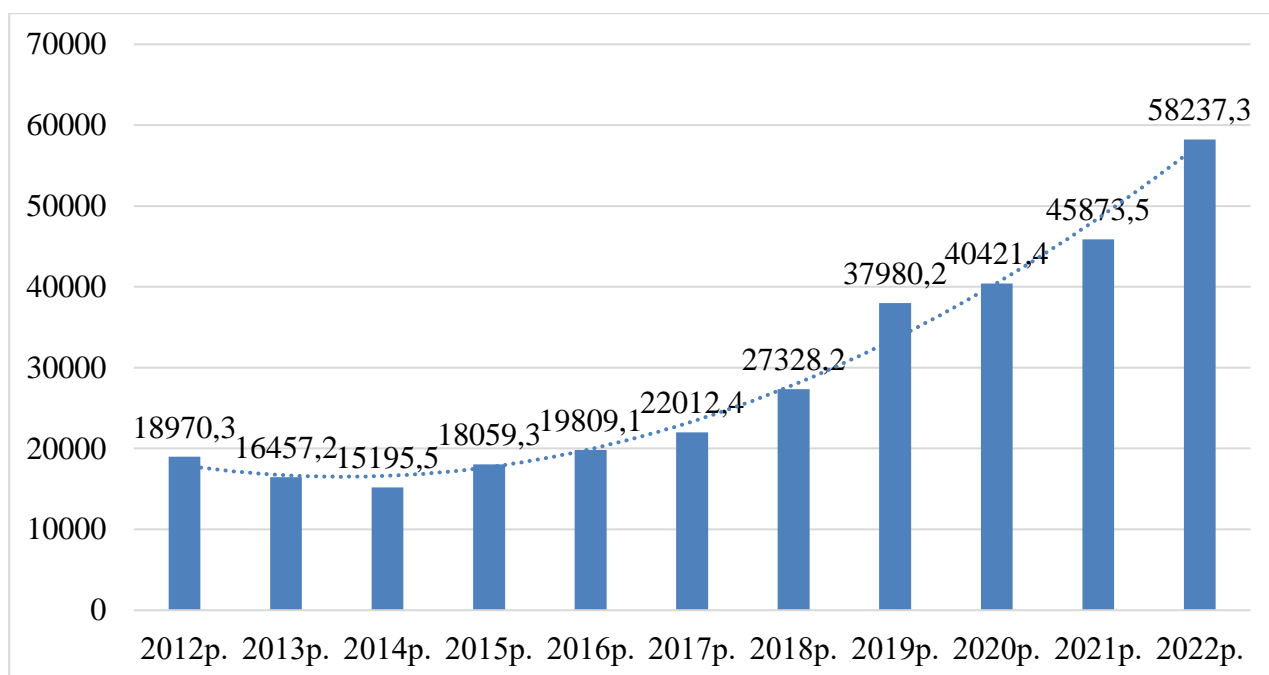

Рис. 2.4. Динаміка експорту України, 2012-2022 рр. млн. дол. США [98]

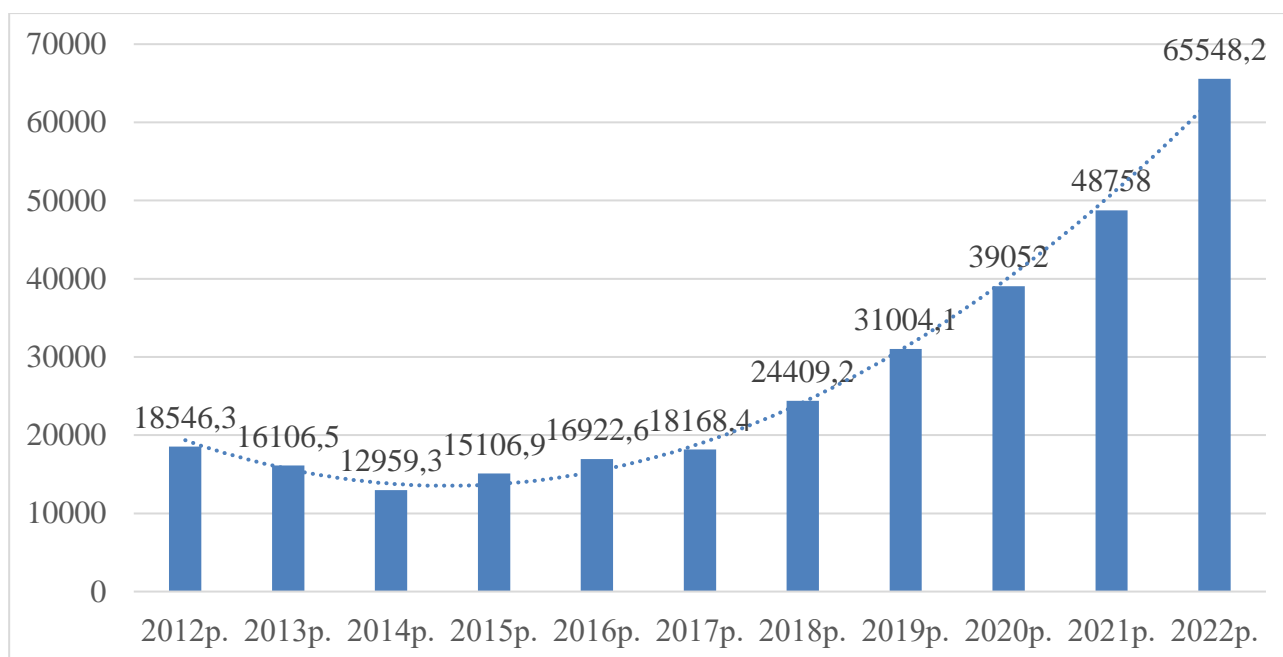

Рис. 2.5. Динаміка імпорту України, 2012-2022 рр. млн. дол. США [98]

Основними структурними проблемами вітчизняної зовнішньої торгівлі є такі:

різке збільшення від'ємного сальдо зовнішньо-торгівельного обороту (рис. 2.6), яке до кінця 2022р. може перевищити 18 млрд. дол. і значення якого є критичним для економік, що розвивається;

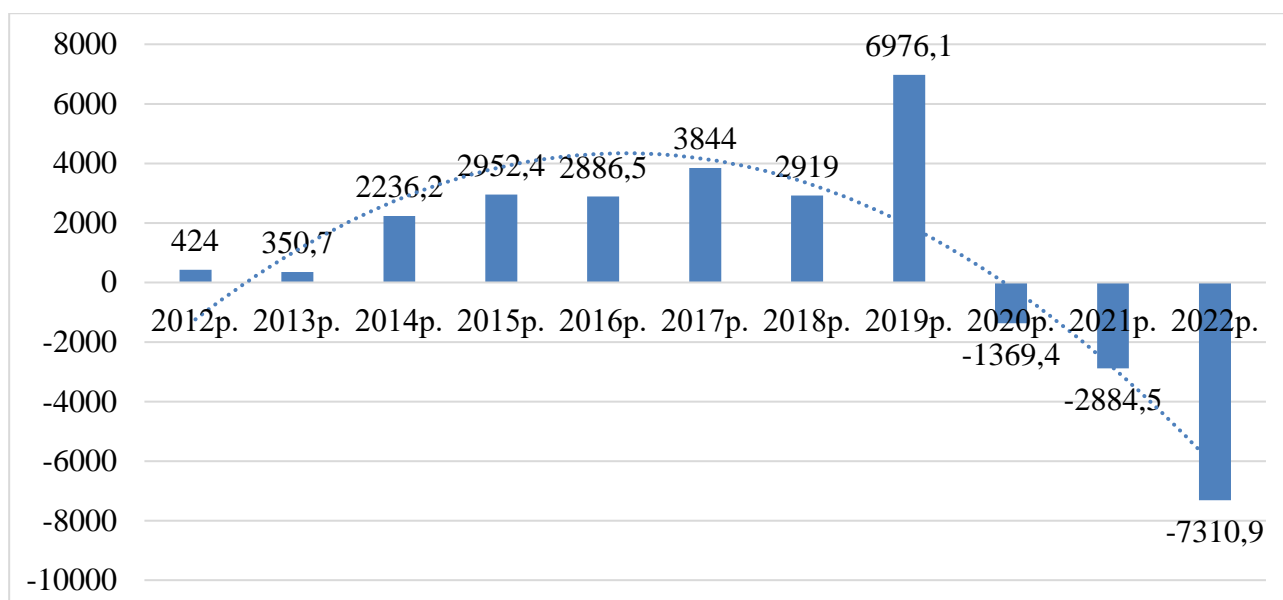

Рис. 2.6. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі України, 2012-2022 рр. млн. дол. США [98]

низький ступінь диверсифікації товарного експорту (табл. 2.5), що зумовлюється домінуванням в експорті товарів з низьким вмістом доданої вартості, високою чутливістю українського експорту до змін кон'юнктури світового ринку;

Таблиця 2.5

Динаміка товарної структури експорту України [98]

Товарна група	Питома вага, % до загального обсягу				
	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2022р.
Недорогоцінні метали та вироби з них	30,6	39,68	36,83	39,94	40,97
Мінеральні продукти	10,76	12,5	15,16	13,23	13,73
Механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та його частини, пристрої для запису та відтворення зображення та звуку	10,54	9,79	10,08	9,28	8,29
Продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей	9,09	7,78	8,42	8,51	8,72
Продукти рослинного походження	4,26	6,24	3,23	3,48	4,95
Транспортні засоби та шляхове обладнання	3,37	3,84	4,26	6,24	4,83
Текстиль та вироби з текстилю	3,78	3,65	3,32	2,7	2,67

невигодна спеціалізація України на світовому ринку (табл. 2.6), зокрема на ринках ЄС. Зовнішньоекономічна складова національної економіки має характерні ознаки господарства сировинного типу (табл. 2.7), державна

підтримка концентрується на базових галузях народного господарства;

зростання залежності загальної торгівельної динаміки від коливань кон'юнктури світового ринку металопродукції. Оскільки металургія протягом останніх двох десятиріч перебуває на провідних позиціях економіки, а експорт металопродукції становить майже 40 загального експорту товарів (табл. 2.5), коливання на світовому ринку металів позначаються на всій економіці;

висока енергоємність продукції, що експортується Україною і як наслідок – її невисока відносна конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, що, в свою чергу, позначається на відмінностях структури світового і вітчизняного експорту (табл. 2.6);

Таблиця 2.6

Структура світового та українського експорту на 2022р. [98]

	Світ		Україна	
	Вартість, млрд. дол. США	Питома вага, % до загального обсягу	Вартість, млрд. дол. США	Питома вага, % до загального обсягу
Всього	8907	100,00	32,666	100,0
Сільськогосподарська продукція	783	8,79	3,47	10,62
Мінеральні продукти	1281	14,38	4,324	13,24
Недорогоцінні метали та вироби з них	266	2,99	13,048	39,94
Продукція хімічної промисловості	976	10,96	2,782	8,52
Машини, устаткування та механізми	2268	25,46	3,031	9,28
Засоби наземного, повітряного та водного транспорту	1206	13,54	2,035	6,23
Текстиль та текстильні вироби	453	5,09	0,883	2,70-
Інші товари	1674	18,79	3,093	9,47

невідповідність значної частини вітчизняної продукції міжнародним стандартам – понад 8000 технічним стандартів України не гармонізовано з міжнародними стандартами, внаслідок чого 90% вітчизняної продукції не може бути експортовано до країн ЄС;

висока ймовірність застосування обмежувальних протекціоністських заходів у зовнішній торгівлі з країнами – основними торгівельними партнерами

України.

Таблиця 2.7

Динаміка структури експорту України, 2018 – 2022 рр. [98]

Роки	Експорт, млн. дол. США	Експорт товарів	% до ст. 2	Експорт послуг	% до ст. 2
1	2	3	4	5	6
2018	27328,2	23080,2	84,5	4248,0	15,5
2019	37980,2	32672,3	86,0	5307,9	14,0
2020	40421,4	34286,7	84,8	6134,7	15,2
2021	45873,5	38367,7	83,6	7505,5	16,4
2022	58237,3	49248,1	84,6	8989,2	15,4

За вищезазначених умов Україні необхідно вжити ряд заходів, що зможуть вплинути, по-перше, на структуру вітчизняного експорту, по-друге, сприятимуть покращенню ситуації у співвідношенні обсягів експорту-імпорту в державі (рис. 2.7):

- посилити економічну складову міждержавних регіональних об'єднань, в яких бере участь Україна;
- укласти міждержавні двосторонні угоди з основними торговельними партнерами України щодо спрощення митних процедур;
- активізувати співпрацю зі структурами СОТ щодо реалізації позитивного потенціалу членства України в зазначеній організації;
- посилити активність торговельно-економічних місій України за кордоном, зокрема, роботу щодо скасування антидемпінгових санкцій проти України;
- забезпечити спрощений процедурний режим для експорту продукції вітчизняного машинобудування;
- сприяти динамічному розвитку експорту сільськогосподарської продукції шляхом удосконалення інфраструктури транспортування та зберігання, налагодження належної сертифікації продукції, гармонізованої відповідно до норм ЄС.

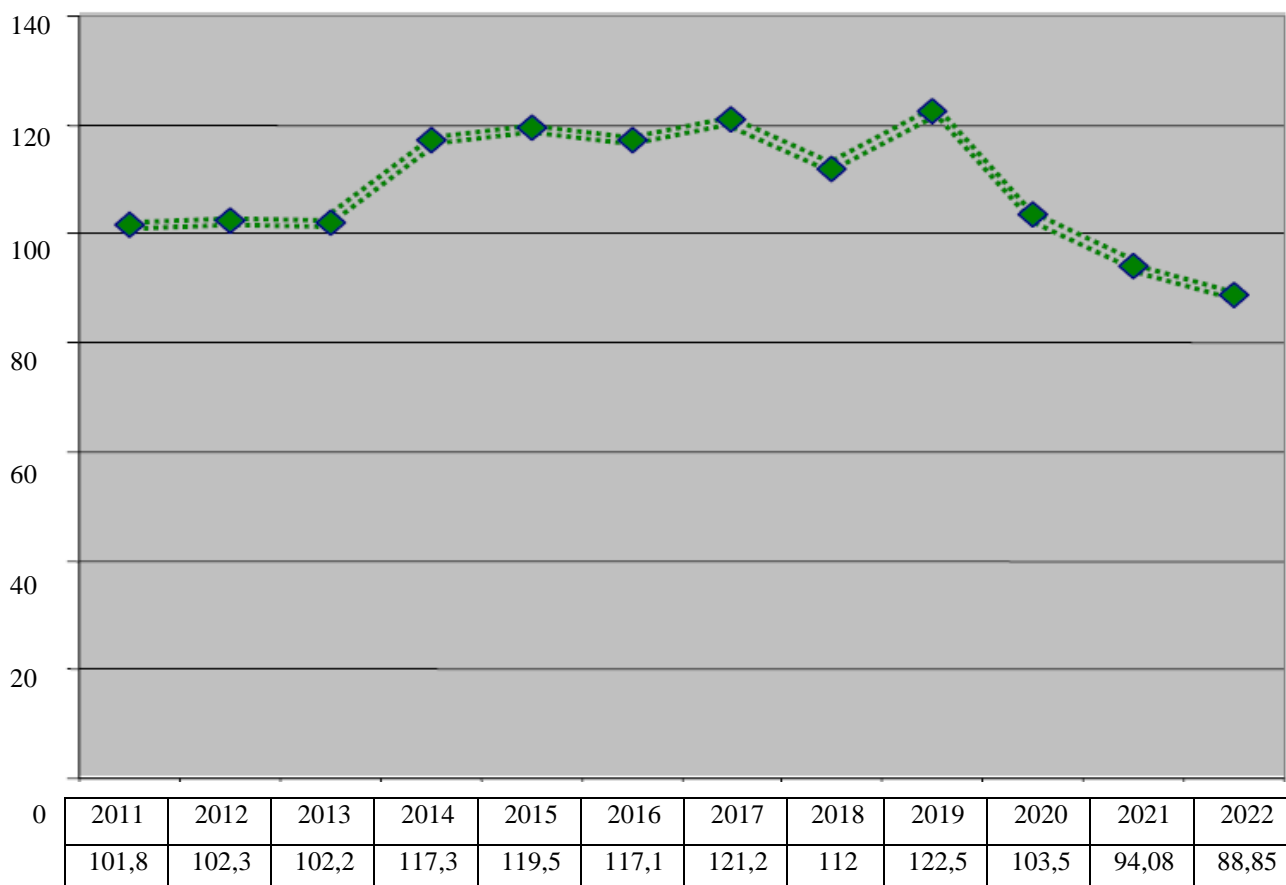

Рис. 2.7. Коефіцієнт покриття імпорту експортом в Україні у 2011-2022 рр., % [98]

Реалізація викладених заходів сприятиме зменшенню від'ємного зовнішньоторговельного сальдо України (рис.2.6), диверсифікації товарної структури експорту (табл. 2.5), захисту українських експортерів від дискримінаційних дій інших держав, зростанню міжнародної конкурентоспроможності української продукції на світових ринках.

Найбільш потужним інтеграційним об'єднанням світової економіки є Європейський Союз, як за показниками внутрішнього експорту та імпорту, так і за показниками експорту і імпорту за межі об'єднання (табл. 2.8).

Враховуючи євроінтеграційні спрямування України, необхідно забезпечити включення держави в економічні взаємовідносини з країнами європейського регіону, розглядаючи зміцнення торгово-економічних відносин між Україною та країнами ЄС як основний напрям реалізації вказаного

орієнтиру.

Таблиця 2.8

Участь окремих інтеграційних об'єднань у міжнародній торгівлі
у 2018-2022 рр., млрд. дол. США*

Назва об'єднання	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2022р.	
					млрд. дол. США	%
European Union (25)						
Загальний експорт	2437	2452	2618	3124	3714	40,6
Внутрішній експорт	1645	1650	1764	2125	2510	67,6
Експорт за межі об'єднання	792	802	854	999	1204	32,4
Загальний імпорт	2560	2526	2647	3179	3791	39,9
Внутрішній імпорт	1640	1645	1756	2115	2510	66,2
Імпорт за межі об'єднання	920	881	891	1064	1281	33,8
NAFTA (3)						
Загальний експорт	1225	1148	1106	1163	1324	14,5
Внутрішній експорт	682	637	626	652	740	55,9
Експорт за межі об'єднання	543	510	480	511	584	44,1
Загальний імпорт	1679	1570	1591	1715	1997	21,0
Внутрішній імпорт	664	620	609	632	706	35,4
Імпорт за межі об'єднання	1014	950	982	1083	1291	64,6
ASEAN (10)						
Загальний експорт	432	388	409	460	552	6,0
Внутрішній експорт	104	91	95	105	128	23,2
Експорт за межі об'єднання	328	297	313	355	424	76,8
Загальний імпорт	381	347	363	401	500	5,3
Внутрішній імпорт	89	78	86	94	115	23,0
Імпорт за межі об'єднання	291	269	277	306	385	77,0
MERCOSUR (4)						
Загальний експорт	85	88	89	106	136	1,5
Внутрішній експорт	18	15	10	13	17	2,5
Експорт за межі об'єднання	67	73	79	93	118	87,5
Загальний імпорт	90	84	62	69	94	1,0
Внутрішній імпорт	18	16	11	13	18	19,1
Імпорт за межі об'єднання	72	68	52	55	76	80,9
Світова економіка в цілому						
Експорт	6449	6183	6482	7551	9153	100,0
Імпорт	6715	6474	6724	7832	9495	100,0

* станом на початок року

Тепер розглянемо стан і рівень розвитку міжнародних економічних відносин України з країнами ЄС. За період 2007-2012рр. зовнішньоторговельний оборот між Україною та ЄС зріс у 3 рази, однак у 2022р. до України надійшло

2% експорту та 1% імпорту країн-членів ЄС.

Протягом зазначеного періоду обсяги експорту України до країн ЄС зросли у 2,2 рази, обсяги імпорту – у 4 рази, що визначає ставлення до України з боку ЄС як до ринку збуту (рис. 2.8).

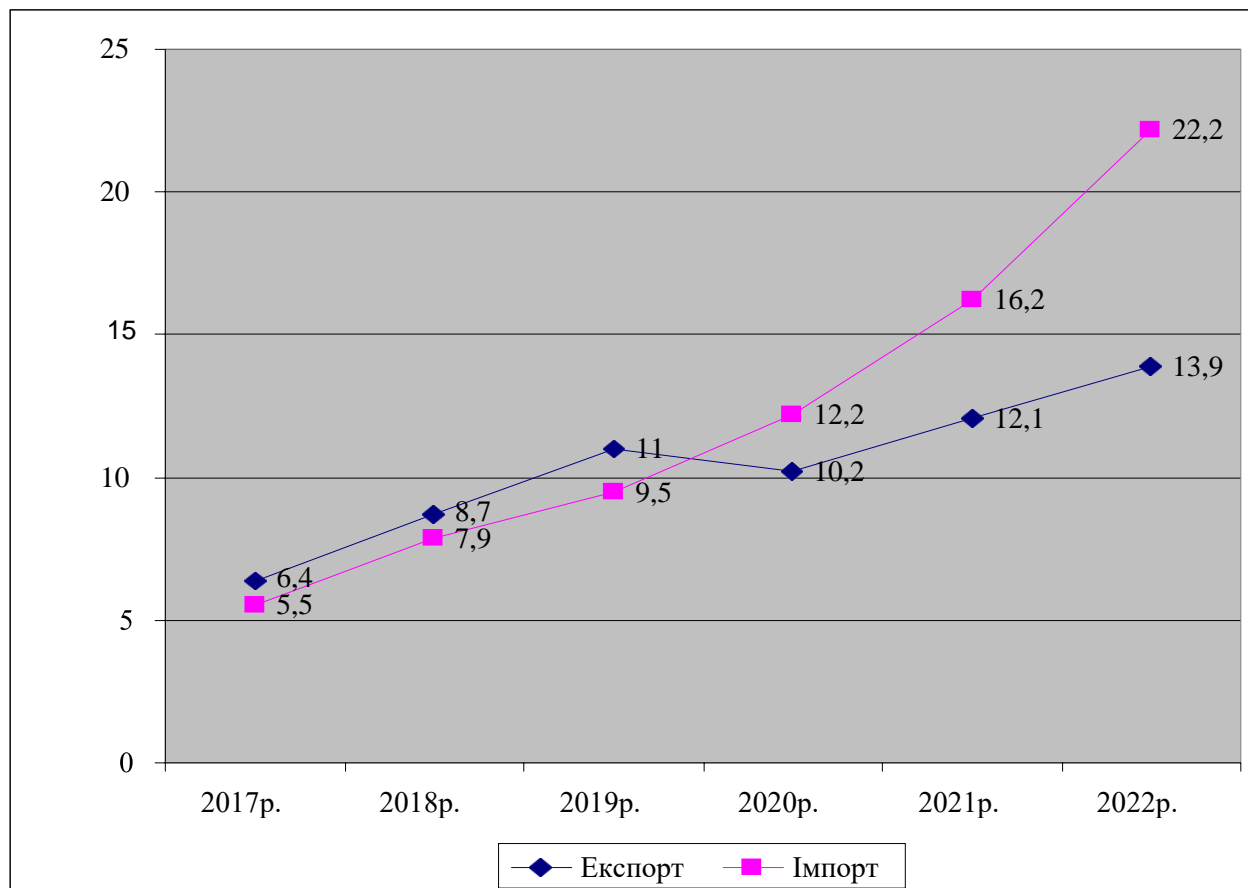

Рис. 2.8. Динаміка експорту та імпорту товарів України та ЄС, млрд. дол. США [98]

Крім того, розширення ЄС у 2019 і 2022 рр. спричинило суперечливий вплив на розвиток україно-європейських відносин. Застосування спільної з ЄС зовнішньоторговельної політики, значний рівень бюрократизації в ЄС під час вирішення ряду питань торговельного співробітництва, наявність обмежень для українських виробників з боку ЄС, несумісність митних процедур спонукали українських виробників до пошуку нових ринків збуту продукції, зокрема на ринках країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (табл. 2.9, табл.2.10).

Динаміку експорту та імпорту товарів за регіонами світу представлено на рис. 2.9, рис. 2.10.

Таблиця 2.9

Географічна структура експорту товарів України у 2011-2022 рр. [98]

Рік	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Невизначені країни
2011	7405,2	6995,6	3456,9	2711,0	209,3	598,3	20,1	-
2012	5585,7	8646,2	3675,3	3829,2	472,4	652,5	16,8	-
2013	4202,3	8435,1	3993,0	2997,0	562,0	865,4	17,4	0,3
2014	3252,2	8329,4	3790,2	3183,8	617,1	692,4	45,1	-
2015	4497,5	10075,0	4680,2	3437,9	731,5	1217,5	7,0	0,0
2016	4675,4	11589,3	5720,9	3970,2	877,0	1011,9	7,4	-
2017	4377,4	13579,7	6515,8	5067,7	1055,2	936,9	4,1	-
2018	6044,4	17022,4	9147,4	5400,7	1250,3	1219,2	4,8	-
2019	8557,0	24109,1	11764,3	8030,7	1758,0	2544,2	11,7	0,1
2020	10739,7	23547,0	10892,7	8403,5	2405,7	1831,2	13,72	0,3
2021	12665,5	25702,2	12629,1	8134,8	2373,9	2543,8	17,9	2,6
2022	18615,2	30632,9	14774,2	10364,1	2792,1	2686,3	15,7	0,4

Таблиця 2.10

Географічна структура імпорту товарів України у 2011-2022 рр. [98]

Рік	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Невизначені країни
2011	11175,9	6427,5	4655,6	668,8	141,5	931,0	24,3	-
2012	9879,4	7248,6	5451,6	837,2	136,8	797,9	22,0	-
2013	7897,0	6778,6	4998,5	879,1	118,7	755,5	20,9	5,2
2014	6743,2	5102,9	3547,4	756,7	157,8	588,4	27,2	25,4
2015	8039,9	5916,1	4311,5	832,0	136,4	581,4	54,7	0,1
2016	8832,2	6942,9	4981,7	970,8	198,5	740,9	51,0	-
2017	8968,2	8008,6	5751,1	1171,6	177,3	856,7	51,5	0,4
2018	11508,5	11511,6	8165,6	1971,2	248,8	1072,2	53,4	-
2019	15208,0	13788,8	9887,2	2574,0	279,7	966,1	81,5	0,0
2020	17030,3	19110,8	12670,1	4644,5	426,3	1265,6	104,0	0,5
2021	20184,9	24849,6	16800,3	6070,8	413,0	146,5	88,1	0,6
2022	25629,5	35040,4	23048,2	8940,9	673,1	2248,0	128,4	0,8

Крім того, Україна зазнала суттєвих втрат для вітчизняних експортерів внаслідок здійснення новими членами ЄС спільної зовнішньоторговельної політики. Так, скоротився експорт продукції чорної металургії та хімічної продукції, що підпали під дію антидемпінгових та спеціальних заходів ЄС. Технічний, санітарний, фіто санітарний та ветеринарний контроль щодо української продукції з боку країн-нових членів ЄС став більш жорстким, що

дозволяє зробити висновок щодо можливого подальшого скорочення експорту сільськогосподарської продукції до цих країн.

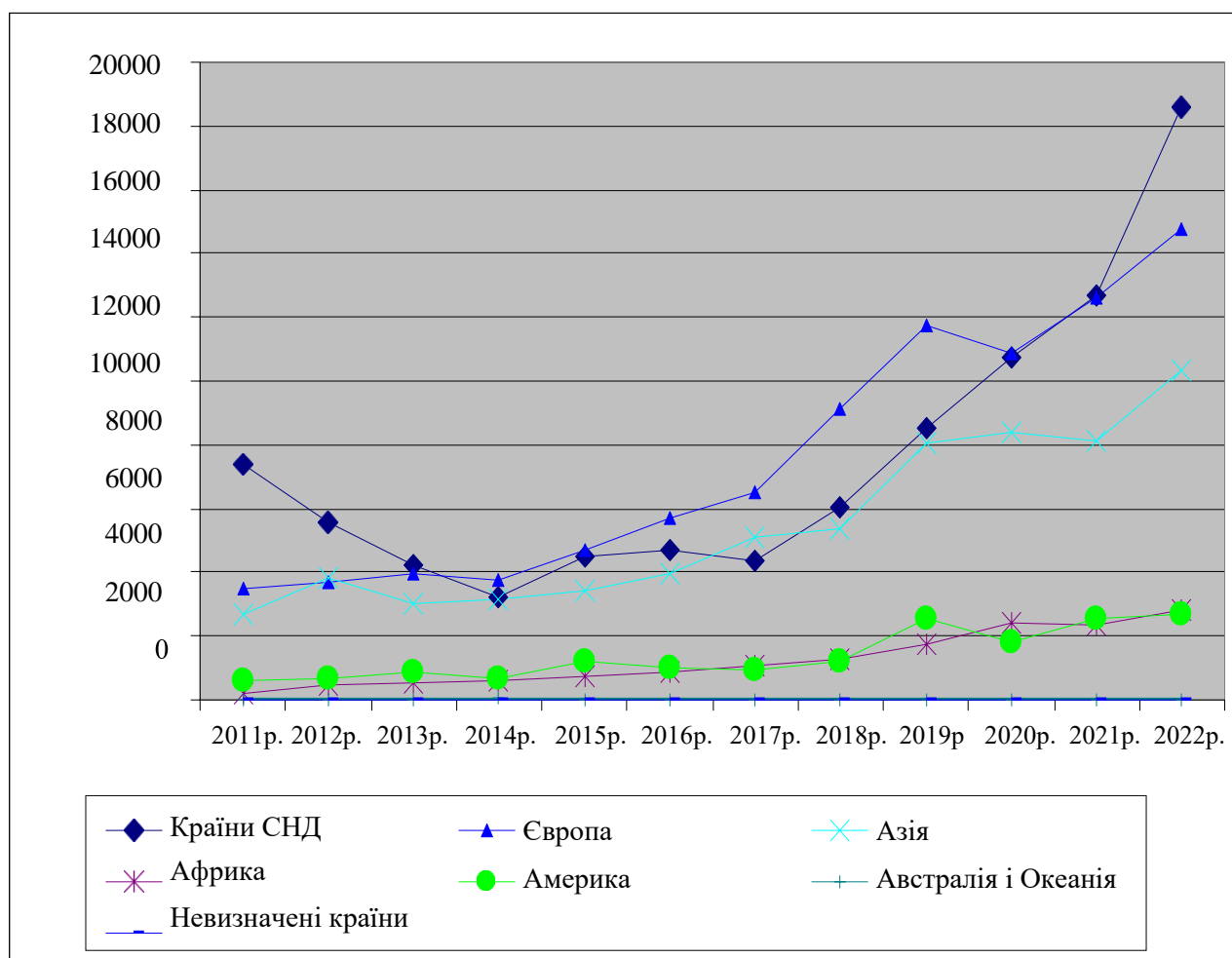

Рис. 2.9. Динаміка експорту товарів України за регіонами світу, 2011-2022рр., млн. дол. США [98]

Негативне сальдо зовнішньої торгівлі України з ЄС (рис.2.6) зумовлюють диспропорції у структурі імпорту та експорту за рівнем доданої вартості. Як свідчать дані табл. 2.11, Україна є переважно експортером товарів нижчих ступенів обробки, що не дає можливості на сучасному етапі розглядати її як перспективного партнера на ринку високотехнологічної продукції і уповільнює темпи інтеграції держави до ЄС. Експорт високотехнологічних галузей промисловості становить 39%, тоді як основну частку в імпорті України з ЄС складають продукція машинобудування і хімічної промисловості.

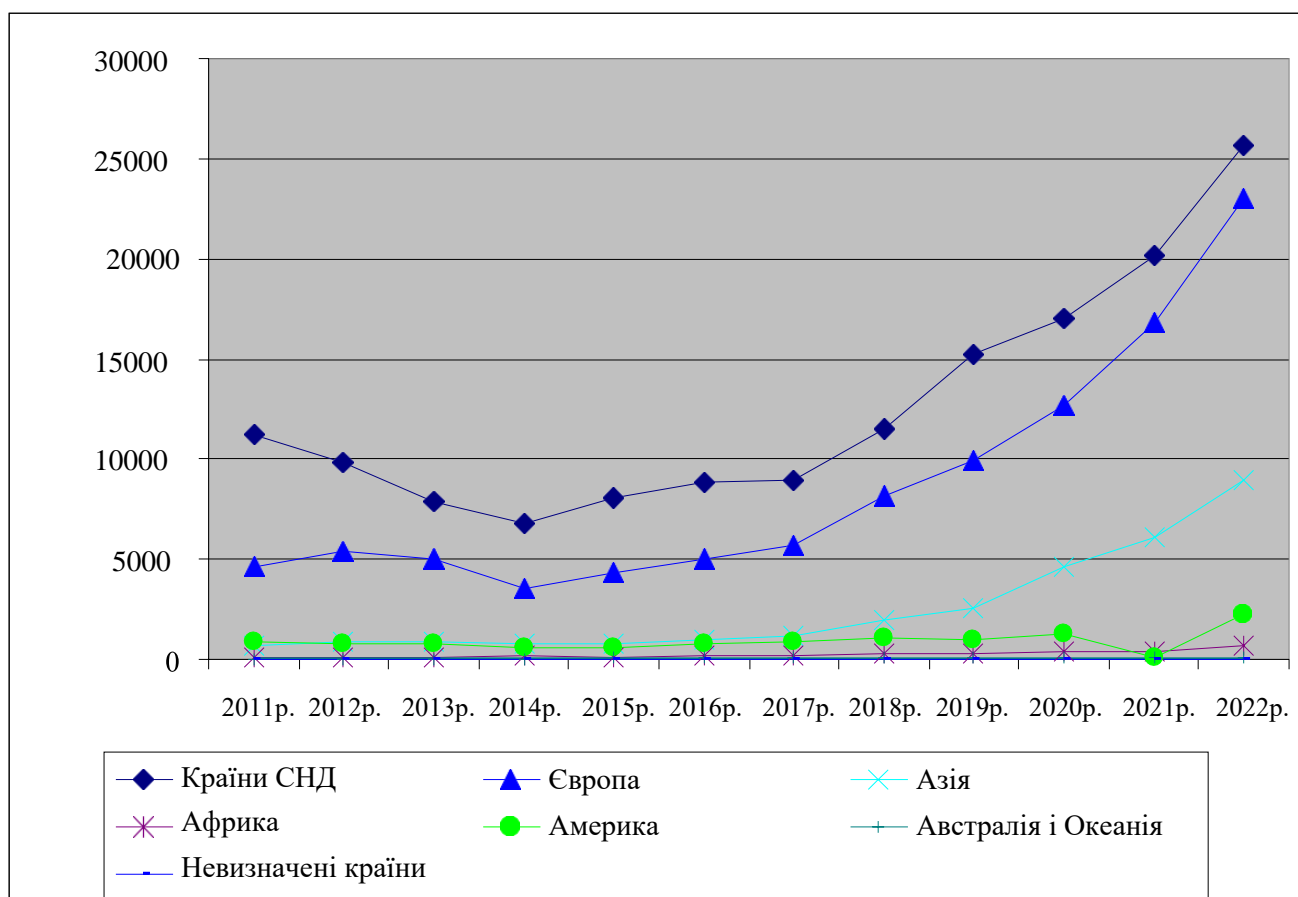

Рис. 2.10. Динаміка імпорту товарів України за регіонами світу, 2011-2022рр., млн. дол. США [98]

Таблиця 2.11

Структура товарообороту України станом на 01.01.2022р.

Експорт	%	Імпорт	%
Усього	100	Усього	100,0
у тому числі:		у тому числі:	
чорні і кольорові метали та вироби з них	40	мінеральні продукти	32
машини і устаткування	16	машини і устаткування	28
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	11	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	12
мінеральні продукти	12	чорні і кольорові метали та вироби з них	6
продовольчі товари та сировина для їх виробництва	11	продовольчі товари та сировина для їх виробництва	6
промислові вироби	3		
Інше	7	Інше	16

Виходячи із зазначеного, доцільним вважається для України вживання таких заходів:

- отримати згоду ЄС та визначити параметри асиметричної торговельної політики (з метою подолання її наслідків) й перехідного періоду у формуванні зони вільної торгівлі України та ЄС;
- вживання комплексу заходів, спрямованих на забезпечення протидії антидемпінговим та іншим обмежувальним заходам щодо українських підприємств на ринку ЄС;
- спростити митні процедури в торгівлі з країнами – основними торговельними партнерами України в ЄС;
- розширити використання технічної допомоги від ЄС на оволодіння європейським інструментарієм національної промислової та інноваційної політики, яка не суперечить нормам Євросоюзу, та на відповідну адаптацію правил надання державної допомоги;
- продовжити процес послідовної повноцінної гармонізації стандартів якості та відповідності нормативно-правової бази України та ЄС;
- посилити співпрацю з країнами ЄС у металургійній і вугільній промисловості, атомній енергетиці, аграрній сфері;
- розвивати міжнародну науково-технологічну кооперацію з країнами ЄС, формувати програми багаторівневого науково-технічного співробітництва на рівні підприємств, на міждержавному рівні, на глобальному рівні: на рівні підприємств - стимулювання спільних проєктів, на міждержавному - формування спільних науково-технічних програм), на глобальному - розвиток багатостороннього співробітництва в конкурентоспроможних галузях;
- забезпечити широке інформування підприємців і населення як в Україні, та і на території Євросоюзу, щодо тану та переваг розвитку співробітництва України та ЄС.

Здійснення викладених заходів вимагає удосконалення чинного законодавства, зокрема:

- прийняття Закону України щодо приведення положень Митного Кодексу України до вимог міжнародної Угоди щодо торговельних аспектів прав інтелектуальної власності ТРІПС;

- розробити і прийняти Закон України «Про підготовку до створення Зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом»;
- привести «Програми перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ)» у відповідність з «Угодою про технічні бар'єри у торгівлі» СОТ.
- Реалізація викладених заходів дозволить забезпечити:
  - збільшення обсягів експорту з України до країн ЄС;
  - підвищення рівня розвитку експортоорієнтованих конкурентоспроможних галузей промисловості України;
  - посилення співпраці з країнами ЄС у галузях металургії, вугільної промисловості, атомної енергетики та аграрної політики;
  - узгодження з європейськими стандартами та нормативами заходів державної політики у галузях сільського господарства, транспорту та енергетики тощо;
  - зміцнення конкурентних позицій України шляхом розміщення та території держави міжнародних наукових центрів, створення спільних підприємств з виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції; залучення до країни підрядів з виробництва інноваційної продукції 5-6 технологічних укладів;
  - формування підґрунтя для рівноправної конкуренції українських та європейських виробників у рамках майбутньої зони вільної торгівлі.

Отже, аналіз розвитку міжнародної економічної діяльності України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації свідчить, що незважаючи на існуючі обмеження з боку ЄС, частка країн ЄС у загальному обсязі експорту України в 2022р. становила 28,3%, в обсязі імпорту – 36,6% (у 2021р. 31,5% і 36 % відповідно). У 2022р. обсяг експорту товарів до країн ЄС склав 13916,8 млн. дол. (зростання у порівнянні з 2021 р. становило 15,1%), обсяг імпорту – 22217,9 млн. дол. (зростання - 37,2%).

Висновки до розділу 2

Аналіз розвитку інтеграційних процесів на європейському континенті свідчить, що в процесі розширення Європейського Союзу активізуються внутрішні і зовнішні протиріччя, зумовлені нерівномірністю економічного розвитку країн-учасниць і відмінностями внутрішньоекономічної структури національних господарств, що впливає на формування відкритості економіки угруповання. З метою нівелювання зазначених протиріч програмою Комісії ЄС визначено напрямки економічної і політичної адаптації господарств країн - кандидатів на вступ до ЄС відповідно до чинних умов досліджуваного інтеграційного об'єднання.

Україна віднесена до країн, які є потенційним претендентами на членство в ЄС з віддаленою перспективою, незважаючи на те, що як свідчать результати дослідження, Україна відповідає критеріям і вимогам вступу до ЄС. Основними документами, що регламентують реалізацію євроінтеграційної стратегії України, є Угода про партнерство і співробітництво, Декларація Європейської Комісії «Ширша Європа – сусідство: нові межі відносин зі східними та південними сусідами», План дій «Україна – ЄС». Після розширення Європейського Союзу в 2004р. дане інтеграційне об'єднання стало найбільшим торгівельним партнером України. Разом з тим, результати проведеного аналізу свідчать, що наявні в ЄС економічні, політичні, інституціональні та інші обмеження стримують подальший розвиток міжнародної економічної діяльності країн ЄС і України. Так, починаючи з 2002р., ЄС запровадив більше 20 антидемпінгових розслідувань проти України.

За зазначених умов, з урахуванням досвіду Великобританії 60-70-х років ХХ ст. щодо взаємодії з європейськими економічними структурами, зроблено висновок щодо доцільності на сучасному етапі розбудови бігравітаційної моделі міжнародної економічної взаємодії України у напрямках ЄС і ЄЕП.

Аналіз розвитку міжнародних економічних відносин України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації свідчить, що

незважаючи на існуючі обмеження з боку ЄС, частка країн ЄС у загальному обсязі експорту України в 2022р. становила 28,3%, в обсязі імпорту – 36,6% (у 2021р. 31,5% і 36 % відповідно). У 2022р. обсяг експорту товарів до країн ЄС складав 13916,8 млн. дол. (зростання у порівнянні з 2021 р. становило 15,1%), обсяг імпорту – 22217,9 млн. дол. (зростання - 37,2%).

В умовах пріоритетності європейського напрямку розбудови міжнародної економічної діяльності України основним завданням зовнішньоекономічної політики держави має стати визначення ступеня глобалізації економіки в системі міжнародної економічної діяльності з країнами Євросоюзу на основі пріоритету національних інтересів.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ

3.1. Напрямки розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації

Загальне зниження торговельних бар'єрів, що відбувається в рамках СОТ, створює сприятливе підґрунтя для формування зон вільної торгівлі між країнами. Набуття Україною членства у СОТ дозволило визначити у якості основного напрямку розбудови міжнародної економічної діяльності країн Європейського Союзу і України в контексті економічної глобалізації створення зони вільної торгівлі між Україною і Європейським Союзом, як передумови поступового входження України до європейського економічного простору через механізм Європейської економічної зони (за прикладом Швейцарії, Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейну). Взаємодія національної економіки і економік країн ЄС в рамках інтеграційного процесу прискорює глобалізацію зовнішньоекономічних зв'язків як наслідок узгодження рівня протекціонізму економік країн - учасниць зазначеного процесу.

Приєднання до СОТ має позитивні переваги для зовнішньої торгівлі України [61, 97]:

- виконання передумов створення зони вільної торгівлі з ЄС;
- поява можливості повноправного і обґрунтованого застосування заходів захисту внутрішнього ринку відповідно до угод СОТ;
- зростання обсягів експорту;
- детенізація імпорту і збільшення обсягів легального імпорту

Суб'єкти економічної діяльності отримають зменшення втрат від застосування дискримінаційних антидемпінгових механізмів, полегшення доступу до світових ринків українських товарів, можливість відстоювання

національних інтересів через застосування багатосторонніх механізмів вирішення торгових суперечок, що діють у межах СОТ.

Важливе значення при цьому має отримання Україною статусу країни з ринковою економікою, оскільки проти України в країнах ЄС до 2006 р. діяли 10 антидемпінгових заходів. При здійсненні антидемпінгових розслідувань наша держава в статусі країни з ринковою економікою отримує ряд переваг, оскільки при здійсненні антидемпінгових розслідувань використовуватимуться показники національної економіки, а не економіки країни, на ринку якої реалізується відповідна продукція.

Переваги від надання країні ринкового статусу отримують, перш за все, підприємства металургійної та хімічної промисловості як найбільш експорто-орієнтованих галузей національної економіки при виконанні Україною ряду умов, головними серед яких є такі:

- недопущення продажу продукції металургійної та хімічної промисловості через офшорні зони;
- здійснення чіткої економічної політики, узгодженість дій Верховної Ради, Уряду, Національного Банку України.

Одночасно при наданні урядової підтримки окремим галузям та підприємствам необхідно враховувати ймовірність застосування компенсаційних розслідувань.

За оцінками Українського національного комітету Міжнародної торгової палати, здійсненими у 2018р., при вступі України до СОТ і глобалізації доступу до ринку товарів України та одночасному отриманні доступу до ринків країн світу, що входять до Світової організації торгівлі (96% обсягів світової торгівлі), вартість української експортної продукції, що отримує переваги, буде в 4,7 рази більшою, ніж вартість імпорту, доступ якого до ринку України буде глобалізовано [61, 99].

За вищезазначених умов пріоритетами України в сфері міжнародних торговельних відносин є такі [84, 98]:

- вирішення комплексу питань, пов'язаних із вступом держави до СОТ;

- приведення нормативно-правової бази зовнішньої торгівлі у відповідність до критеріїв міжнародного торгового права з урахуванням досвіду країн Західної, Центральної і Східної Європи;
- заміщення експорту палива, енергії та сировини експортом енерго- та матеріаломісткої готової продукції;
- перехід від постачання чорних металів до постачання прокату;
- технічне переобладнання експорто-орієнтованого машинобудування: верстатобудування, літакобудування, ракетобудування;
- інтенсифікація експорту в науково-технічній сфері, перехід до експорту ліцензій і ноу-хау;
- забезпечення диференційованого підходу до оподаткування за рахунок приведення розміру податків у відповідність до якості, конкурентоспроможності та глибини перероблення продукції;
- надання державних гарантій експорту, сприяння створенню компаній зі страхування і перестрахування ризиків у зовнішньоекономічній діяльності, а також кредитних та інвестиційних ризиків у цій сфері;
- забезпечення протекціоністської підтримки національних виробників за рахунок удосконалення засобів та інструментів регулювання імпорту, зокрема при активнішому використанні антидемпінгових процедур та інші.

Враховання вищезазначених обставин і вимог стимулюватиме здійснення технічної реконструкції на вітчизняних підприємствах з метою участі країни у процесах міжнародного технологічного обміну як одного з найбільш перспективних напрямків розвитку міжнародного економічного співробітництва за участю держави, про що мова піде нижче.

Для того, щоб забезпечити рівноправне включення України до системи міжнародних економічних відносин за вищезазначеним напрямками, необхідно наступне:

- спрямовувати іноземні кредити на інвестиції в імпорто-замінюючі та експорто-спроможні виробництва (використовувати кредити лише під конкретні проекти розвитку підприємств чи галузей, здійснення їх реструктуризації та

підвищення конкурентоспроможності продукції з одночасним посиленням контролю за їх використанням та поверненням);

- домагатись незв'язаного характеру іноземних кредитів з метою їх слугування національному виробнику, а не експорту товарів з країн – надавачів кредитів. Подальше залучення зв'язаних товарних кредитів може здійснюватися лише за умов визначення критеріїв та проведення ґрунтовної оцінки ефективності залучення і використання кредитних ресурсів, забезпеченості чіткої керованості процесом залучення, використання і повернення зовнішніх запозичень;

- залучати зовнішні кредитні ресурси з метою фінансування платіжного балансу (своєчасного виконання зобов'язань з виплати зовнішнього боргу, підтримки національної валюти);

- суттєво підвищити прозорість систем залучення і використання іноземних кредитів (що залучаються як державою, так і підприємствами під державні гарантії).

Позитивно впливатимуть на міжнародну торгівлю інтеграційні процеси в окремих секторах економіки України і ЄС. У найближчі роки очікується інтеграція української і європейської електроенергетичних систем, що потребує залучення як національних коштів, так і коштів Світового банку, ЄБРР, ресурсів великих енергетичних компаній та інших фінансових інституцій для модернізації і реконструкції українських електроенергетичних мереж. Після інтеграції української і західноєвропейської енергетичної систем Україна, за оцінками фахівців, зможе збільшити обсяг експорту електроенергії у 10 разів [43; 77].

Напрямки розвитку економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації багато в чому визначаються планом дій Україна – Європейський Союз, схваленим Кабінетом Міністрів України. Експерти прогнозують загострення конкуренції між українськими виробниками та підприємствами нових членів ЄС на єдиному ринку Євросоюзу [23]. Однак ряд науковців наголошують, що це буде стосуватись, перш за все, підприємств

чорної металургії, а в секторах, де велику роль відіграє чинник собівартості, Україна може навіть посилити свої конкурентні переваги [61, 89].

Розширення Європейського Союзу в майбутньому може вивести його на перше місце як ринок збуту українських товарів і на друге – як джерело українського імпорту. Фахівці роблять висновок, що за таких умов динаміка економічних процесів у ЄС помітно впливатиме на економічний стан України і можливості її торгівлі [23], що вимагатиме вироблення такої економічної політики, яка б враховувала не лише економічну кон'юнктуру в Європі, а й загальні тенденції розвитку світогосподарських зв'язків.

Окрім сприяння розвитку інтеграційних процесів між Україною і країнами ЄС, транскордонне співробітництво відіграватиме роль своєрідного «імпульсу», потенціалу зростання, а транскордонні регіони – «полюсів» зростання. Розвиток транскордонного співробітництва є необхідним також через можливості змінити тенденції розвитку економічних відносин в контексті «центр – периферія», дозволяючи змінити периферійну ситуацію на центральну.

Використання вітчизняного інтелектуального потенціалу у виробничому секторі України є найбільш доцільним шляхом забезпечення економічного зростання країни, підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки. Одночасно необхідно виділити ряд організаційно-економічних передумов даного процесу.

Підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки має базуватись на визначенні профілю міжнародної спеціалізації України і стимулюванні розвитку відповідних галузей і виробництв ринковими методами, що одночасно дозволить окреслити пріоритетні зміни в структурі національної економіки.

Підвищення ступеня використання наявних міжнародних конкурентних переваг має здійснюватися на основі відповідного механізму (рис.3.1).

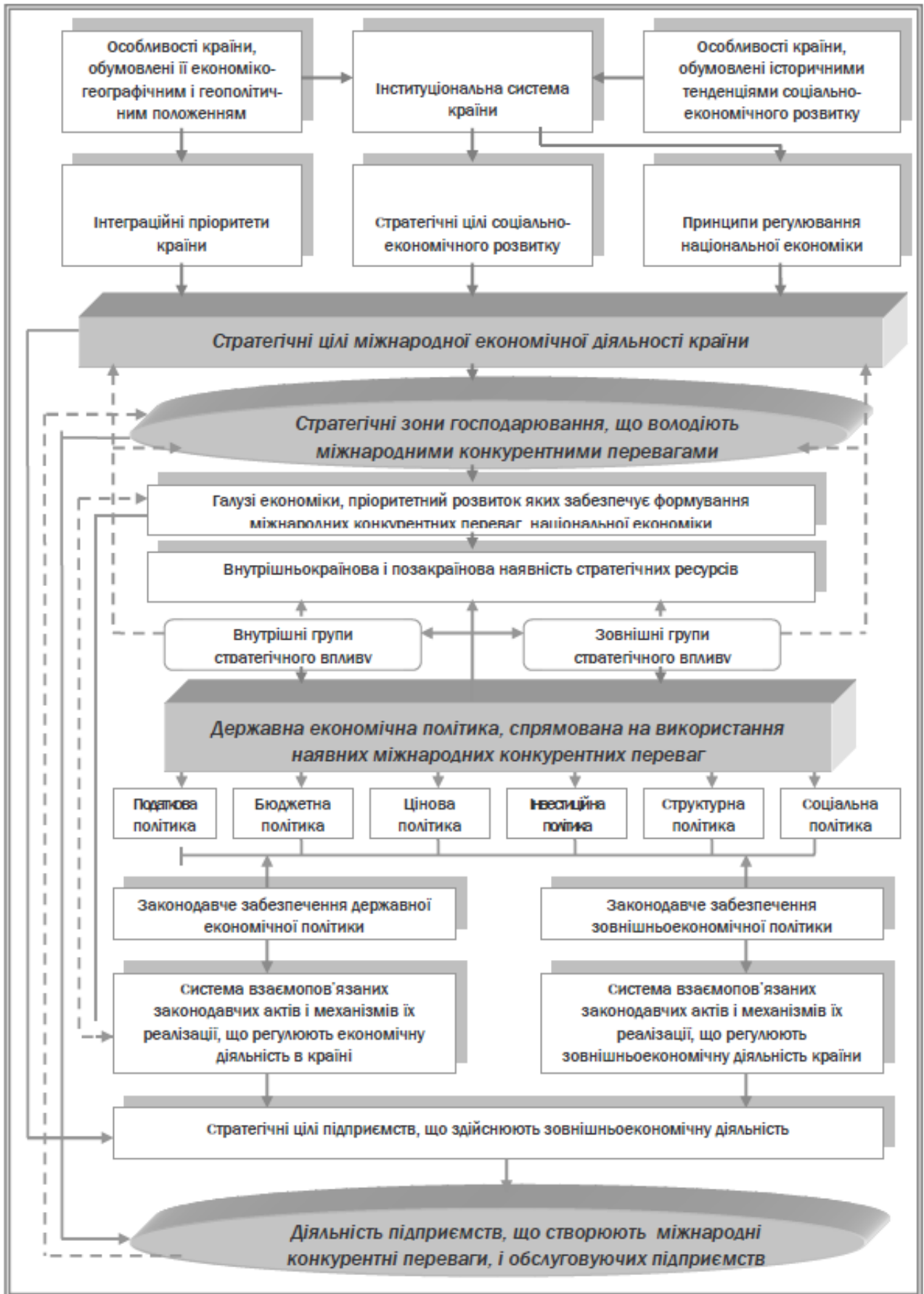

Рис. 3.1. Механізм використання міжнародних конкурентних переваг національної економіки [111-114]

Розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях має здійснюватися на основі створення умов для розбудови в Україні інформаційного суспільства, приєднання держави до європейського інформаційного простору (рис. 3.2) з урахуванням Програми Європейської комісії з метою інтеграції України до Європейського Союзу та на основі забезпечення участі України у міжнародних науково-технологічних і науково-освітніх програмах.

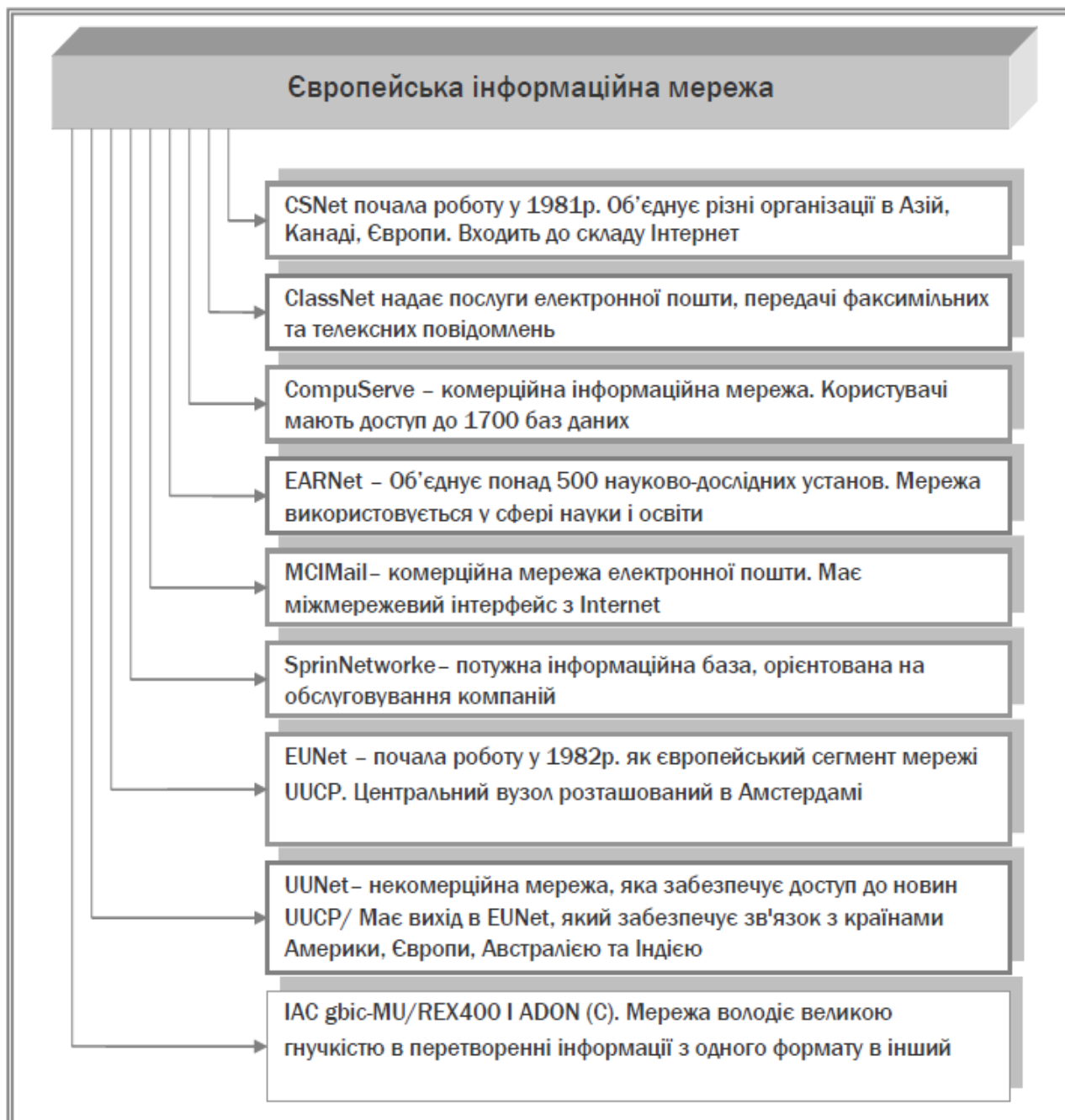

Рис. 3.2. Складові європейської інформаційної мережі [31; 74]

Стимулюючу роль у розвитку міжнародного економічного співробітництва на мікрорівні відіграє залучення прямих іноземних інвестицій, використання яких створює передумови участі підприємств в міжнародній конкуренції, загального зміцнення становища країни на світовому ринку. ПП сприяють модернізації і динамізації розвитку окремих виробництв, розвитку експортного потенціалу країни. При цьому пріоритет європейського вектору розбудови економічного співробітництва України визначається також тим, що країни ЄС є найбільшими інвесторами у світі. З метою активізації залучення прямих іноземних інвестицій в Україну необхідно забезпечити здійснення ряду заходів:

- гармонізація національного законодавства з європейським та світовим законодавством;
- усунення неоднозначності трактування нормативно-правових актів щодо інвестиційної діяльності;
- забезпечення подальшого реформування податкової системи;
- усунення бюрократизму і корупції в справах інвестування;
- поживлення інвестиційної діяльності у спеціальних економічних зонах;
- створення додаткових стимулів для залучення інвестицій у пріоритетні галузі української економіки;
- укладання міждержавних угод про заохочення і захист інвестицій та уникнення подвійного оподаткування;
- участь у міжнародних заходах з метою розкриття інвестиційних можливостей України;
- покращення інвестиційного клімату в країні;
- стимулювання іноземних інвестицій у наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність.

При цьому законодавча база інвестиційної діяльності як загального, так і спеціального характеру, виходячи із практики європейських країн, має будуватись на наступних основних принципах:

- стабільність і прозорість законодавства;
- несуперечність і узгодженість законодавств країн між собою;
- регулювання більшості міжнародних взаємовідносин за допомогою Закону;
- відкритість для вивчення і копіювання законодавчих актів;
- завчасне інформування інвесторів щодо змін законодавства або прийняття нових нормативних актів;
- захищеність інвесторів від неправомірних дій державних органів;
- підключення до міжнародної системи правового забезпечення в сфері інвестиційної діяльності, уніфікація нормативно-законодавчих актів.

Існуюча в Україні законодавча база, що регулює міжнародну інвестиційну діяльність, з точки зору реалізації викладених принципів, не є досконалою і вимагає значного удосконалення.

Таким чином, у якості перспективних напрямків розвитку рівноправної міжнародної економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації визначено такі: підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки; підвищення ступеня використання наявних міжнародних конкурентних переваг; активізація транскордонного співробітництва за участю України; розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях. При цьому розбудова міжнародної економічної взаємодії за вищезазначеними напрямками має базуватись на прогностичних оцінках варіантів розвитку міжнародної економічної діяльності країн.

3.2. Визначення основних стратегічних векторів міжнародної економічної діяльності України

Незважаючи на складне, інколи несприятливе зовнішнє і кризове внутрішнє становище, Україні вдалося забезпечити суверенітет, територіальну

цілісність і недоторканність кордонів, здійснювати захист своїх громадян, юридичних осіб, їх майна та інтересів. У цілому забезпечено зовнішньополітичну підтримку внутрішнім економічним і демократичним перетворенням. Зросла впливовість України на міжнародній арені, зокрема, на регіональному і глобальному рівнях, її авторитет як важливої держави в Центрально-Східній Європі, важливого партнера в європейських і трансатлантичних структурах і основних міжнародних організаціях. Порівняно з попередніми роками зовнішня політика набула більшої послідовності, цілеспрямованості, професійності. У сучасних умовах значно підсилюється конкурентний потенціал ЄС, а вектор євроінтеграції стає пріоритетним для країн Центральної і Східної Європи. Євроцентризм є найпривабливішим інтеграційним напрямком і для України. Завдання вибору сучасної української стратегії і тактики щодо ЄС, зазвичай, розглядають в економічному контексті, що означає, з одного боку, прагматизм і реалізм постановки цілей інтеграційної політики (відповідність доволі твердим критеріям економічної сумісності, що в доступній для огляду перспективі є проблематичною), а з другого боку – розуміння того, що організаційні форми співробітництва не є постійними, сформованими раз і назавжди структурами, а такими, що еволюціонують у процесі осмислення ретроспектив і перспектив євроінтеграції [27–35].

Модель (рис. 3.3) охоплює весь спектр завдань політичного, економічного і суспільного розвитку, що стоять перед Україною.

Інтеграція до ЄС визначена одним з головних пріоритетів зовнішньої політики України. Важливим показником ефективності євроінтеграційного курсу є ступінь виконання трирічного Плану дій "Україна-ЄС". Щороку Уряд розробляє Заходи з реалізації Плану дій "Україна-ЄС". 25 квітня 2007 р. Кабінет Міністрів затвердив відповідні Заходи на поточний рік. Аналіз виконання цих документів набуває особливої актуальності під час переговорного процесу з укладення нової Угоди "Україна-ЄС". Очевидно, що рівень ефективності виконання Плану дій "Україна-ЄС" значною мірою визначатиме характер і продуктивність діалогу з ЄС щодо нової Угоди. Насамперед слід, мабуть,

звернутися до головного політичного і економічного наслідку приєднання України до ЄС. Проблема полягає в тому, що немає впевненості, що даний процес буде відбуватись у позитивний для України бік.

Рис. 3.3. Передумови вступу України до Європейського Союзу [45-60]

Перші наслідки переорієнтації вектора інтеграції були помітні з початком газової кризи. Адже угоди про поставки газу були підписані в межах ЄСП, тобто при відмові де-факто України від подальшої роботи з перетворення в життя угод ЄСП, Росія мала повне право їх переглянути. Україна в даній ситуації ще раз підтвердила свою нездатність до важливих, обміркованих рішень. Основними

перевагами співробітництва України з ЄС нині стали реалізовані проекти TACIS із 40 реструктуризації вітчизняної промисловості, надання технічної допомоги, сприяння розвитку ринкового середовища й флотування системи маркетингових досліджень, підготовка й перепідготовка фахівців, вивчення й застосування досвіду ефективного державного регулювання економіки, сприяння залученню іноземних інвестицій у пріоритетні сфери народногосподарського комплексу України тощо. Відбувається також поступове зниження квот у взаємній торгівлі.

Пріоритетними галузями розвитку економічних взаємозв'язків України і ЄС у найближчій перспективі стануть енергетика, інформатика, транспорт, приватизація, розвиток підприємництва, структурна перебудова економіки. Це зумовлює потребу розвитку взаємозв'язків з Європейським Союзом на мікрорівні [2, с. 137–138]. На думку фахівців, Україна на даному етапі розвитку відповідає критеріям ЄС. Проблема вступу міститься, радше, у політичній площині. Тим більш, що Україна пройшла всі формальні процедури щодо членства в СОТ.

Ще одним з особливих механізмів розвитку інтеграційної взаємодії України з країнами Євросоюзу є транскордонне співробітництво і формування єврорегіонів. Досвід функціонування понад 50 єврорегіонів Європи свідчить, що підвищення результативності розв'язання проблем міжнародного економічного співробітництва прикордонних територій значно зростає.

Результати реалізації регіональної політики в країнах ЄС досить вагомі. Вивчення досвіду розвитку європейського регіоналізму, безперечно, є актуальним і корисним для України, що переживає етап формування принципово нової схеми взаємин між центром і регіонами.

Динамічний розвиток прикордонного співробітництва становить одну із суттєвих особливостей сучасного етапу міжнародних відносин (рис.3.4), що пов'язано з функціональним навантаженням прикордонних регіонів у системі світогосподарських відносин. Прикордонні регіони відіграють специфічну роль у реалізації провідних тенденцій світового розвитку, а саме в лібералізації зовнішньої торгівлі та в різкому збільшенні транскордонного товарообігу,

активізації міждержавного переміщення населення. Прикордонні райони – це території, на яких проживають спільноти людей, тісно пов’язаних різнобічними стосунками, але розділених кордонами. Незалежно від політичних систем країни, до якої належать ці спільноти, суміжні території зіштовхуються з ідентичними соціально-економічними, соціально-культурними, політичними і законодавчими проблемами.

Рис. 3.4. Схема формування транскордонного економічного простору [56-60]

Отже, основний принцип міжнародного транскордонного співробітництва полягає в тому, щоб створювати в прикордонних зонах такі зв'язки і такі договірні відносини, які б уможливлювали спільний пошук рішень, а отже, і взаємовигідне розв'язання наболілих проблем.

Специфічний характер зв'язків у межах прикордонних спільнот, їхня регіональна індивідуальність вимагають розуміння з боку національних і загальноєвропейських владних органів.

Відтак у Європейському Союзі вважають, що підтримка міжрегіональних об'єднань демонструє взаєморозуміння і солідарність на практиці.

Відносини прикордонних регіонів, глобалізація міжнародних зв'язків, багаторівневі та багатовекторні інтеграційні проекти, співробітництво на рівні регіонів – це вагомий аргумент у суперечках з приводу нівелювання самотності країн Західної Європи в процесі європейської інтеграції на користь доводів архітекторів спільного європейського дому [76–80].

Інституціональне підґрунтя діяльності єврорегіонів становлять міжрегіональні ради депутатів місцевої представницької влади різних рівнів, робочі групи представників виконавчої влади і міжрегіональні об'єднання підприємців.

Фінансування процесу реалізації інвестиційних проектів відбувається за рахунок місцевих бюджетів, бюджетів країн, до яких належать регіони, що беруть участь у міжтериторіальних об'єднаннях, і ЄС, котрий фінансує програми підтримки прикордонних районів («Interreg») [55].

Концепція розвитку взаємодії прикордонних території витікає із загального підходу ЄС до проблем регіонального розвитку, який базується на трьох принципах: партнерство, субсидіарність і доповнюваність. Підхід ЄС до взаємодії прикордонних регіонів є концептуальним: держави, які підписали Рамкову конвенцію, визнають той факт, що певні специфічні питання з чітко окресленими сферами і межами відповідальності можуть не потрапляти під виняткову компетенцію держави у здійсненні міжнародних відносин. Подібні питання можуть належати до прямого відання внутрішньодержавних структур (облдержадміністрацій прикордонних областей).

Отже, держави, які укладають міжнародні угоди про співробітництво прикордонних регіонів, беруть на себе такі зобов'язання: визнають, що прикордонні спільноти наділені повноваженнями (в межах

внутрішньодержавних законодавчих систем) самостійно регулювати свою діяльність; що при потребі повноважні органи прикордонних регіонів мають право укласти законні домовленості з прикордонними спільнотами, розташованими на території іншої держави, яка підписала відповідний договір.

Подібні угоди, з точки зору міжнародного публічного права, свідчать про перерозподіл влади між центральним урядом і прикордонними спільнотами, тобто тут не йдеться про нові механізми міждержавного співробітництва. Нині на території Західної Європи функціонує понад 50 єврорегіонів.

Зауважимо, що деякі джерела наводять дані про значно більшу кількість подібних утворень. Такі розбіжності пов'язані з тим, що не кожна міжрегіональна спільнота прикордонних областей фіксує у своїх статутних документах назву "єврорегіон", що, у принципі, не змінює суті такої взаємодії. Функціонування єврорегіону націлене на виконання таких конкретних завдань, як:

- поступову гармонізацію правових систем і систем управління, що сприяють вільному розвитку прикордонних територій;
- створення сприятливих умов для тісних контактів між малими і середніми підприємствами, розташованими обабіч кордонів;
- продовження процесу стандартизації інформаційних систем для полегшення обміну інформацією і ефективнішого її використання;
- співпрацю в галузі екології та ресурсозбереження;
- розвиток сектору послуг у прикордонних районах.

В Україні створено Карпатський єврорегіон, єврорегіони «Буг», «Верхній Прут», «Нижній Дунай», «Дніпро», «Слобожанщина»; проводиться робота щодо створення єврорегіону «Дністер»; є пропозиції щодо створення єврорегіонів «Полісся», «Донбас», «Сян», «Земплін». Разом з тим, брак цілісної концепції державної політики регіонального розвитку України суттєво обмежує використання можливостей транскордонного співробітництва країни.

Отже, методика утворення та практика функціонування цих транскордонних спільнот становлять беззаперечний інтерес для регіонів

України. Розвиток транскордонного співробітництва в Україні повинен відбуватись у розбудові єдиної Європи з максимальним урахуванням специфіки типу міжрегіональних взаємин, обумовленої історичною ретроспективою, характером етногенезу й економіко-гуманітарних контактів. Згадані напрями не вичерпують, а лише окреслюють різноманітність завдань, які необхідно невідкладно виконувати нашій державі. Сучасні етапи світового розвитку господарства передбачають активну зовнішню економічну діяльність України, яка і визначить основні пріоритети економічного зростання. Зовнішньоекономічна активність країни була і буде важливим зовнішнім чинником, який забезпечує допомогу міжнародного співтовариства у виведенні національної економіки з кризи, послідовному втіленні у життя програми радикальних реформ, а зрештою – досягнення європейського рівня життя населення України.

3.3. Формування стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону з урахуванням впливу світових глобалізаційних процесів

Слід зазначити, що розвиток міжнародної економічної діяльності не є короткостроковим пріоритетом економіки і має стратегічне значення. При цьому важливості набуває розробка відповідних інструментів, моделей і стратегій у сфері міжнародної економічної діяльності регіону і окремих суб'єктів господарювання. Під час формування погодженої стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності підприємств деякі її форми можуть стати визначальним фактором для прискорення економічного зростання регіону.

Стратегія розвитку міжнародної економічної діяльності регіону відповідно до національних інтересів має забезпечувати виконання таких завдань:

– досягнення довгострокових цілей розвитку регіону у сфері міжнародної економічної діяльності, які можуть корегуватися в ході реалізації

стратегії;

- оптимальний розподіл ресурсів на основі визначення стратегічних пріоритетів та формування напрямів розвитку МЕД регіону;
- підвищення інвестиційної привабливості регіону та залучення прямих іноземних інвестицій в реальний сектор економіки;
- розвиток спільного підприємництва та міжнародних зв'язків у сфері фінансування інвестиційних проектів на території регіону;
- розвиток транскордонного співробітництва як форми стратегічного партнерства та розширення міжнародних економічних зв'язків регіону;
- подальший розвиток і нарощування потенціалу міжнародної економічної діяльності регіону і його господарського комплексу;
- створення й забезпечення стійких стратегічних конкурентних переваг регіону та підвищення його конкурентостійкості.

Правильно сформована стратегія розвитку міжнародної економічної діяльності регіону, з урахуванням основних глобалізаційних тенденцій, дозволить сконцентрувати ресурси і зусилля на реалізації наявного потенціалу міжнародної економічної діяльності регіону та конкурентних переваг регіонального господарського комплексу й тим самим забезпечити сталий ефективний розвиток регіону та його конкурентоспроможність.

Взаємодія регіону та регіонального господарського комплексу зі світовим господарством має, у свою чергу, спиратися на комплексну, гнучку й динамічну державну зовнішньоекономічну політику, в основі якої максимальна господарська свобода безпосередніх виробників, експортерів товарів і послуг у кожному регіоні. Важливе значення при цьому має забезпечення системного характеру розвитку та управління міжнародної економічної діяльності регіону.

Відповідно до цього доцільним, на наш погляд, є використання системного підходу у процесі розробки стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону на основі практичної ситуації в такій послідовності:

- визначення зовнішньоекономічної складової конкретної господарської ситуації та її класифікація за такими ознаками, як наявність стійких

конкурентних переваг, тип домінуючих господарських процесів, рівень використання потенціалу міжнародної економічної діяльності регіону;

- визначення ефективності використання конкурентних переваг і виявлення потенційних загроз, що впливають на конкурентостійкість регіону;

- визначення відповідності типу конкурентних переваг регіону потенціалу його міжнародної економічної діяльності з урахуванням основних напрямів регіональної і державної економічної стратегії;

- зміцнення й підвищення конкурентних переваг регіону, що лежать в основі стратегії розвитку його міжнародної економічної діяльності.

Дотримання даної послідовності забезпечує співвідношення конкретної господарської ситуації зі стратегією розвитку міжнародної економічної діяльності регіону і дозволяє розподілити необхідні ресурси у відповідних напрямках. Процес розробки та подальшої реалізації стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону передбачає оцінювання поточного стану економіки регіону та перспектив її розвитку, аналіз потенціалу міжнародної економічної діяльності регіону та рівня його використання, кон'юнктури світового ринку і тенденції її зміни, визначення стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону й механізмів їх реалізації.

У цілому основним завданням розробки й реалізації стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону є оптимальне розподілення ресурсів на основі визначення стратегічних пріоритетів і вибору стратегічних напрямів і видів міжнародної економічної діяльності суб'єктів господарювання для включення у світове господарство, а також досягнення довгострокових цілей здійснення міжнародної економічної діяльності регіону, які можуть корегуватися в ході реалізації стратегії.

Розробка стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону має ґрунтуватися на таких складових:

- аналіз економічних і соціальних процесів;

- обґрунтування цілей і завдань стратегії розвитку міжнародної

економічної діяльності регіону;

- розробка концепції і вибір методів регулювання розвитку міжнародних економічних зв'язків регіонального господарського комплексу;
- прогноз фінансових ресурсів регіону, пошук шляхів зміцнення й розширення дохідної частини бюджету.

На основі узагальнення тенденцій і факторів розвитку регіону, напрямів його міжнародної економічної діяльності, а також потенціалу цієї діяльності й основних світових ринкових тенденцій визначаються основні етапи формування стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону. При цьому важлива спрямованість стратегії, що формується, яка в сучасних умовах розвитку світової економіки та поточного стану вітчизняної економіки повинна мати випереджальний характер, тобто бути планом прориву, завоювання нових ринків, економічної експансії. Але цього не досить – плани повинні бути робочими, а не лише концептуальними, базуватися на регіональних пропозиціях. Потрібен робочий механізм їх послідовної реалізації, який спирався б на відповідну правову основу.

З огляду на світовий досвід планування, серед матричних методів визначення генеральних стратегій відомі такі [5, 56; 66]:

- загальний стратегічний метод Портера (стратегічні переваги/стратегічні цілі);
- метод консультаційної групи Артур Д. Літл (стадія життєвого циклу/конкурентна позиція);
- метод консультаційної групи Шелл (потенційний ринок/потужність підприємства).

Базова стратегія як генеральний стратегічний напрямок – основа будь-якого стратегічного плану. Відповідно до стану розвитку регіону можна вибрати одну з таких базових стратегій:

- зростання, що виражає намір регіону збільшувати обсяги продажів, прибутку, капіталовкладень тощо на зовнішніх ринках;
- стабілізації – діяльність регіону на внутрішньому ринку в умовах

відчутної нестабільності обсягів продажу та прибутку;

– виживання – оборонна стратегія, що застосовується за умови глибокої кризи діяльності господарського комплексу регіону, іншими словами, стратегія протекціонізму.

Реалізація базової та альтернативних стратегій забезпечується подальшою їх конкретизацією та розробкою функціональних і ресурсних субстратегій. Для цього виконується процедура декомпозиції: місія і цілі, базова та альтернативні стратегії мають знайти відображення у відповідних планах розвитку міжнародної економічної діяльності регіону, які б передбачали функціональне та ресурсне забезпечення їх реалізації. Оскільки нині центр ваги економічних реформ перенесено в регіони й сам розвиток міжнародної економічної діяльності України майже в усьому залежить від ділової активності на місцях, то одним із основних шляхів роботи на цьому рівні є правове забезпечення і координація міжнародної економічної діяльності на мезорівні, формування регіональних програм її розвитку, створення підприємств за участю українського капіталу за рубежом.

Першочергове завдання розвитку цих відносин на рівні області має бути спрямовано на формування умов, що сприяють розвитку експортоорієнтованого виробництва продукції, передусім високого ступеня обробки (машинобудування тощо) і надходженню іноземних інвестицій до економіки регіону. На мікрорівні визначальним напрямом є максимально можливе залучення суб'єктів господарювання до міжнародних економічних зв'язків. А це обумовлює необхідність підтримки та стимулювання з боку держави технічного переозброєння, а в багатьох випадках і перепрофілювання підприємств, допомоги в пошуку нових перспективних ринків за рубежом. Це викликано тим, що більшість регіональних і вітчизняних підприємств за рядом таких економічних показників, як рівень продуктивності праці, частка нових технологій, матеріально-речовинна структура господарського комплексу тощо, поки що істотно відстають від зарубіжних.

Тому активізація міжнародних економічних зв'язків має спиратися на

продуману структурну й промислову політику за оптимального поєднання заходів лібералізації і протекціонізму на кожному етапі їх розвитку. З огляду на те, що кожне підприємство є ланкою господарського комплексу національної економіки, виділимо основні групи пріоритетів залежно від рівня управління й цілей розробки стратегії міжнародної економічної діяльності: загальнодержавні, регіональні, галузеві, пріоритети підприємства.

Очевидно, що на кожному із зазначених рівнів вони можуть як збігатися, так і суперечити один одному. Тому важливо віднайти оптимальне співвідношення всього комплексу інтересів, завдань і цілей розвитку всіх суб'єктів міжнародної економічної діяльності.

Розробка і реалізація стратегії міжнародної економічної діяльності держави, особливо в умовах активних глобальних економічних процесів, має ґрунтуватися на посиленні позицій кожного регіону в системі національних і міжнародних конкурентних зв'язків. Це припускає розширення змісту всіх основних напрямків розвитку міжнародної економічної діяльності: експорту, імпорту, іноземних і власних закордонних інвестицій, спільного підприємництва.

З урахуванням специфіки діяльності конкретного підприємства зазначене розширення має проводитися за такими пріоритетними напрямками: експорт, імпорт, іноземні інвестиції, власні закордонні інвестиції. Реалізація зазначених пріоритетів у міжнародної економічної діяльності на мікрорівні повинна ґрунтуватися на чітко розробленій стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону, етапи якої мають бути взаємопов'язані зі стратегією розвитку всього зовнішньоекономічного комплексу держави.

Як основні етапи стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону виділимо такі:

- забезпечення стабільного розвитку регіонального господарського комплексу та експортоорієнтованих секторів виробництва;
- оптимізація структури регіонального господарського комплексу;
- уніфікація умов діяльності суб'єктів регіонального господарського

комплексу на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Основна мета першого з етапів – визначення структурних і промислових пріоритетів міжнародної економічної діяльності, на базі яких удосконалюються механізми регулювання міжнародної економічної діяльності, системи стимулювання промислового експорту, формуються основні стратегічні пріоритети розвитку міжнародної економічної діяльності регіону. Достатньої уваги на даному етапі потребує інфраструктура міжнародної економічної діяльності, зокрема формування єдиної системи зовнішньоекономічної інформації, удосконалювання правової, а також методологічної й нормативної бази здійснення міжнародної економічної діяльності регіону.

Слід зазначити, що регіональні пріоритети розвитку міжнародної економічної діяльності мають пов'язуватись із загальнодержавними. Саме з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, а також на основі аналізу діяльності найбільших підприємств-експортерів розробляється регіональна програма розвитку експорту. Під час розробки такої програми треба визначити рівень сировинної імпортозалежності регіону, а також сформувати ефективні механізми здійснення імпорتنих поставок. Це питання особливо актуально для регіону, географічна структура міжнародних економічних зв'язків якого не є раціональною. У цілому головні завдання даного етапу – це збереження темпів зростання експортного виробництва, збільшення зовнішньоторговельного обігу за рахунок розширення прямих імпорتنих поставок за одночасного створення основ для реконструкції і модернізації регіонального господарського комплексу.

На другому етапі розробки й реалізації стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону проводиться реконструкція та перепрофілювання суб'єктів міжнародних економічних зв'язків відповідно до загальнодержавних пріоритетів розвитку зовнішнього сектора і його інтеграції в систему світогосподарських зв'язків в умовах глобалізації. Важливий стратегічний напрямок даного етапу – це підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів регіонального господарського комплексу й забезпечення їх конкурентних переваг у сфері міжнародної економічної діяльності, насамперед

на основі реалізації механізму стимулювання експорту (цільові експортні кредити, гарантійне забезпечення комерційних експортних кредитів, угод та інвестицій, регіональна система страхування учасників міжнародної економічної діяльності).

Наступний стратегічний напрямок даного етапу – це формування збалансованої географічної структури міжнародної економічної діяльності регіону, забезпечення поліпшення режиму доступу суб'єктів господарювання на закордонні ринки та активізація іноземного інвестування. При цьому стабілізується структура імпорту, розширюються коопераційні зв'язки на мікрорівні та зростають масштаби спільного підприємництва. Виконання завдань даного етапу дозволить реконструювати ключові елементи регіонального господарського комплексу відповідно до обраних стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону, розширити загальний обсяг експорту зі збільшенням у ньому частки високотехнологічної продукції, забезпечити підвищення ефективності експортно-імпортних операцій та інших форм міжнародного економічного співробітництва. На цій основі формується стійка географічна структура міжнародної економічної діяльності, що дозволить завершити перехід від разових експортно-імпортних операцій до довгострокових форм міжнародного економічного співробітництва.

У реалізації третього етапу стратегії основна увага приділяється відтворенню цілісних економічних структур, тобто доведенню структурних перетворень до всіх ланок регіонального господарського комплексу, включаючи найменші бізнес-процеси й подальше функціонування суб'єктів господарювання відповідно до загальних закономірностей розвитку світової економіки. При цьому як основні критерії розвитку експортних, імпортних і коопераційних зв'язків слід виділити порівняльні витрати, ціни і якість товарів і послуг. Як основний результат реалізації завдань третього етапу необхідно виділити розширення меж регіонального господарського комплексу, переплетення міжнародних економічних і внутрішніх господарських взаємозв'язків та ослаблення впливу регіональної специфіки.

Отже, у цілому слід зазначити, що подібне розмежування названих етапів розробки і реалізації стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону багато в чому умовне, оскільки на практиці вони можуть розвиватися паралельно. Однак кожен період перетворення регіонального господарського комплексу може характеризуватися превалюванням властивих йому закономірностей, що має бути використано у формуванні стратегії і конкретних стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону з урахуванням впливу світових глобалізаційних процесів. Стратегія розвитку міжнародної економічної діяльності регіону не повинна зводитися виключно до експортної орієнтації як основного джерела зростання економіки. Регіон – досить велика за населенням, промисловим і науково-технічним потенціалом територія, тому важливе значення має розвиток міжнародного співробітництва в інноваційній сфері та, як результат, розвиток внутрішнього ринку, одночасне й постійне збільшення на ньому платоспроможного попиту та пропозиції товарів і послуг, стійке зростання регіональної економіки.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що у якості перспективних напрямків розвитку рівноправної міжнародної економічної взаємодії України і Європейського Союзу в контексті економічної глобалізації є такі напрями: підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки; підвищення ступеня використання наявних міжнародних конкурентних переваг; активізація транскордонного співробітництва за участю України; розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях. При цьому розбудова міжнародної економічної взаємодії за вищезазначеними напрямками має базуватись на прогностичних оцінках варіантів розвитку міжнародної економічної діяльності країн.

Методика утворення та практика функціонування цих транскордонних

спільнот становлять беззаперечний інтерес для регіонів України. Розвиток транскордонного співробітництва в Україні повинен відбуватись у розбудові єдиної Європи з максимальним урахуванням специфіки типу міжрегіональних взаємин, обумовленої історичною ретроспективою, характером етногенезу й економіко-гуманітарних контактів. Згадані напрями не вичерпують, а лише окреслюють різноманітність завдань, які необхідно невідкладно виконувати нашій державі. Сучасні етапи світового розвитку господарства передбачають активну зовнішню економічну діяльність України, яка і визначить основні пріоритети економічного зростання. Зовнішньоекономічна активність країни була і буде важливим зовнішнім чинником, який забезпечує допомогу міжнародного співтовариства у виведенні національної економіки з кризи, послідовному втіленні у життя програми радикальних реформ, а зрештою – досягнення європейського рівня життя населення України.

Отже, розмежування етапів розробки і реалізації стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності регіону багато в чому умовне, оскільки на практиці вони можуть розвиватися паралельно. Однак кожен період перетворення регіонального господарського комплексу може характеризуватися превалюванням властивих йому закономірностей, що має бути використано у формуванні стратегії і конкретних стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону з урахуванням впливу світових глобалізаційних процесів. Стратегія розвитку міжнародної економічної діяльності регіону не повинна зводитися виключно до експортної орієнтації як основного джерела зростання економіки. Регіон – досить велика за населенням, промисловим і науково-технічним потенціалом територія, тому важливе значення має розвиток міжнародного співробітництва в інноваційній сфері та, як результат, розвиток внутрішнього ринку, одночасне й постійне збільшення на ньому платоспроможного попиту та пропозиції товарів і послуг, стійке зростання регіональної економіки.

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі вирішено важливу наукову задачу теоретичного обґрунтування напрямків розвитку міжнародної економічної діяльності країн в умовах глобалізації економіки і розробки науково-методичних основ забезпечення рівноправного включення України до системи міжнародних економічних відносин з країнами Європейського Союзу.

Єдиного підходу до вирішення питань розвитку міжнародної торгівлі не існує. Використання теорій міжнародної торгівлі дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо напрямків міжнародної спеціалізації країн як основи підвищення ефективності використання наявних ресурсів і підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки.

Відкритість економіки є показником інтегрованості країни у світову економічну систему, ступеня її залежності від світових ринків і впливу на світові ринки. Передумовами відкритості економіки країни виступають: сприятливий інвестиційний клімат; сприятливе тарифне і нетарифне державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності; доступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем і технологій, інформації та управлінського досвіду.

Загальне зниження торговельних бар'єрів в рамках СОТ створює сприятливі передумови для формування зон вільної торгівлі в світі. При цьому чинником, що активізує включення країн – учасниць інтеграційного об'єднання до світової економічної системи в результаті глобалізації міжнародних економічних відносин, виступає регіональна інтеграція.

Глобалізацію економіки запропоновано трактувати як розширення свободи економічної діяльності господарюючих суб'єктів внаслідок поступового скасування кількісних обмежень у зовнішній торгівлі між країнами, уніфікації умов здійснення міжнародної економічної діяльності.

В умовах, коли внаслідок глобалізації міжнародної економічної діяльності

використання протекціоністських заходів набуває нового якісного змісту, основними функціями державного регулювання глобалізації економіки є такі: забезпечення міжнародної конкурентоспроможності економіки; регулювання зовнішньоекономічних відносин; розробка і регулювання науково-технічної, інвестиційної і соціальної політики держави відповідно до міжнародних стандартів; захист внутрішнього товаровиробника і пріоритетних виробництв; розробка і регулювання політики транскордонного співробітництва, розробка і реалізація інтеграційної політики держави; захист інтересів товаровиробників і держави на зовнішніх ринках.

На формування відкритості економік країн Європейського Союзу впливає активізація внутрішніх і зовнішніх протиріч в процесі розширення об'єднання, як наслідок відмінностей у рівнях економічного розвитку і внутрішньоекономічній структурі країн-членів, що посилює вимоги Єврокомісії щодо економічної і політичної адаптації господарств країн - кандидатів на вступ до ЄС.

Незважаючи на те, що фактично Україна відповідає критеріям і вимогам вступу до ЄС, а ЄС є найбільшим торговельним партнером України, внаслідок застосування економічних, політичних, інституціональних та інших обмежень з боку Євросоюзу Україна віднесена до країн, які є потенційним претендентами на членство в ЄС з віддаленою перспективою. За даних умов доцільною на сучасному етапі є розбудова бігравітаційної моделі міжнародної економічної взаємодії України.

Основним завданням зовнішньоекономічної політики України в умовах пріоритетності європейського напрямку міжнародної інтеграційної взаємодії і глобалізації міжнародних економічних відносин має стати забезпечення розвитку зовнішньої торгівлі послугами (у 2022р. питома вага експорту послуг до країн ЄС у загальному обсязі експорту послуг України складала 33%, імпорту – 52,1%); розбудова міжнародного інвестиційного співробітництва (обсяг прямих інвестицій в економіку України з країн ЄС в 2022р. становив 77,8% загального обсягу інвестицій в Україну, обсяг прямих зарубіжних інвестицій

України в країні ЄС - 95,6% загального обсягу прямих зарубіжних інвестицій).

Напрямами розвитку економічної взаємодії України і країн Європейського Союзу в умовах глобалізації міжнародних економічних відносин є такі: підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки (має базуватись на визначенні профілю міжнародної спеціалізації України і стимулюванні розвитку відповідних галузей і виробництв); підвищення ступеня використання наявних міжнародних конкурентних переваг (розроблено механізм використання міжнародних конкурентних переваг національної економіки); активізація транскордонного співробітництва за участю України (виділено напрями розбудови політики ТКС України з країнами ЄС); розвиток співробітництва на мікрорівні у високотехнологічних галузях.

Напрями рівноправного включення країн до світового господарства на основі збалансованого економічного зростання країни в системі міжнародних економічних відносин дозволяє визначити запропонований механізм регулювання ступеня економічної глобалізації країни, який базується на прогнозних оцінках варіантів розвитку відкритої зовнішньоекономічної політики держави.

Встановлено, що методика утворення та практика функціонування цих транскордонних спільнот становлять беззаперечний інтерес для регіонів України. Розвиток транскордонного співробітництва в Україні повинен відбуватись у розбудові єдиної Європи з максимальним урахуванням специфіки типу міжрегіональних взаємин, обумовленої історичною ретроспективою, характером етногенезу й економіко-гуманітарних контактів. Сучасні етапи світового розвитку господарства передбачають активну зовнішню економічну діяльність України, яка і визначить основні пріоритети економічного зростання. Зовнішньоекономічна активність країни була і буде важливим зовнішнім чинником, який забезпечує допомогу міжнародного співтовариства у виведенні національної економіки з кризи, послідовному втіленні у життя програми радикальних реформ, а зрештою – досягнення європейського рівня життя населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик В. Актуальні питання міжнародної економічної діяльності українських автоперевізників вантажів у контексті євроінтеграції / В. Адамик, Д. Рожнятовська // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2020. - Вип. 1. - С. 86-101.
2. Адвокатова Н. О. Транспортна інфраструктура у міжнародній економічній діяльності / Н. О. Адвокатова, Т. М. Повод // Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка. - 2020. - Вип. 2. - С. 25-33.
3. Барвінська Є. С. Управління організаційною поведінкою автотранспортного підприємства в умовах міжнародної економічної діяльності / Є. С. Барвінська, Х. А. Барвінська // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. - 2019. - № 5. - С. 121-129.
4. Бережнюк І. І. Спрощення процедур міжнародної торгівлі в контексті забезпечення національної економічної безпеки у сфері зовнішньоекономічної діяльності / І. І. Бережнюк, С. П. Коляда // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2017. - № 4. - С. 104-107.
5. Бестужева С. В. Міжнародна економічна діяльність України : навчальний посібник / С. В. Бестужева. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 268 с.
6. Бестужева С. В. Методичні засади оцінки ефективності державного регулювання міжнародної економічної діяльності підприємств / С. В. Бестужева // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2017. - Вип. 23(1). - С. 32-36.
7. Богославська А. В. Міжнародні аспекти економічної діяльності України та Росії / А. В. Богославська, Т. В. Стройко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. - 2014. - Вип. 5.2. - С. 75-78.
8. Бойко Ю. Створення та діяльність Інституту світової економіки і

міжнародних відносин НАН України через призму архівних документів / Ю. Бойко, О. Березовська, І. Шарабанова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - 2015. - Вип. 26. - С. 282-286.

9. Братко І. В. Правотворча діяльність Організації Об'єднаних Націй у сфері надання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, та країнам із перехідною економікою / І. В. Братко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2012. - № 2. - С. 120-124.

10. Букріна К. А. Європейський вектор міжнародної економічної діяльності України / К. А. Букріна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2015. - Вип. 3. - С. 43-46.

11. Булкот О. В. Міжнародна інвестиційна діяльність ТНК в умовах викликів цифрової економіки / О. В. Булкот // Економічний простір. - 2020. - № 156. - С. 32-36.

12. Бурко Я. В. Діяльність міжнародних організацій задля розвитку економіки та місцевого самоврядування в Луганській області / Я. В. Бурко, М. В. Касаткіна // Економіка. Фінанси. Право. - 2018. - № 6(1). - С. 29-33.

13. Вдовенко Н. М. Управління інноваційною діяльністю в умовах глобалізації міжнародної економіки та змін в безпекології і поведінці споживачів / Н. М. Вдовенко, І. М. Кукса, Т. О. Дяченко, М. В. Сірик // Формування ринкових відносин в Україні. - 2022. - № 2. - С. 113-120.

14. Вдовиченко Ю. В. Особливості використання стратегій економічної діяльності міжнародним бізнесом / Ю. В. Вдовиченко. // Ефективна економіка. - 2010. - № 11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_11_16

15. Вербицька Г. Л. Сучасний стан та проблеми активізації інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств в умовах міжнародних економічних відносин / Г. Л. Вербицька // Економічний простір. - 2018. - № 129. - С. 66-74.

16. Гайда Т. Ю. Вплив діяльності міжнародних компаній українського походження на економіку України / Т. Ю. Гайда, М. Є. Лазорко. // Ефективна економіка. - 2016. - № 5. - Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_5_28

17. Гальцова О. Л. Наукове узагальнення довгострокових мотиваційних чинників міжнародної діяльності суб'єктів господарювання з позицій різних економічних теорій / О. Л. Гальцова // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. - 2014. - № 5. - С. 61-66.

18. Гетьман Л. Г. Бізнес-середовище міжнародної економічної діяльності на сучасному етапі / Л. Г. Гетьман. // Ефективна економіка. - 2017. - № 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_1_32

19. Гончаренко О. В. Факторинг у міжнародній економічній діяльності України / О. В. Гончаренко // Економічний простір. - 2017. - № 119. - С. 14-24.

20. Даниленко В. І. Рекламна діяльність аграрних підприємств у контексті міжнародних економічних відносин / В. І. Даниленко, Ю. П. Калюжна, Л. М. Кошова // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. - 2017. - № 2. - С. 67-74.

21. Дячек В. В. Аналіз ефективності методів валютного регулювання у сучасних умовах міжнародної економічної діяльності / В. В. Дячек, Н. В. Пастухова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2017. - Вип. 24(1). - С. 22-25.

22. Ємельянов В. М. Напрямки формування стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності на регіональному рівні / В. М. Ємельянов // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Державне управління. - 2014. - Т. 242, Вип. 230. - С. 51-55.

23. Закон України «Про єдиний митний тариф» від 05.02.92 № 2097 – XII.

24. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» №959-XII від 16.04.1991р. зі змінами і доповненнями.

25. Закон України «Про комплексну програму утворення України як транзитної держави у 2002-2010 роках» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - №24. – С.626.

26. Залевська А. І. Адміністративно-правове регулювання міжнародної економічної діяльності в Україні / А. І. Залевська // Правове регулювання

економіки. - 2014. - № 14. - С. 191-203.

27. Залізнюк В. П. Сучасні тенденції інноваційної діяльності підприємств України у міжнародному економічному просторі / В. П. Залізнюк, Н. П. Сафонік, А. С. Кая // Економічний вісник Дніпровської політехніки. - 2021. - № 4. - С. 183-189.

28. Звіт про діяльність секції економістів-міжнародників та східного відділення АЕН України // Вісник економічної науки України. - 2013. - № 2. - С. 197-202.

29. Золотарьова О. В. Діяльнісна мобільність та переміна діяльності як чинники управління змінами в міжнародній економіці / О. В. Золотарьова, В. К. Лебедева // Проблеми економіки та політичної економії. - 2018. - № 2. - С. 94-116.

30. Іванова В. В. Планування діяльності підприємства / В.В.Іванова. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 472 с.

31. Канюк О. В. Світові тенденції міжнародної маркетингової діяльності на сучасному етапі розвитку світової економіки / О. В. Канюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2023. - Вип. 46. - С. 20-23.

32. Кара Н. І. Інформаційне забезпечення оцінки впливу контрагентів підприємства в умовах міжнародної економічної діяльності / Н. І. Кара, І. С. Процик // Економічний простір. - 2021. - № 173. - С. 46-51

33. Кара Н. І. Професійний розвиток персоналу в умовах міжнародної економічної діяльності підприємств / Н. І. Кара, О. О. Пшик-Ковальська // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. - 2018. - Вип. 14(1). - С. 23-35.

34. Кара Н. І. Управління витратами на рекламну діяльність в умовах міжнародних економічних зв'язків / Н. І. Кара, Т. І. Пасемко // Економічний простір. - 2019. - № 151. - С. 28-38.

35. Коваленко О. М. Особливості складання бізнес-плану зовнішньоекономічної діяльності. URL: <http://nauka.ua.ency.biz/?p=8301>

36. Когут У. І. Антикризове управління витратами підприємства в умовах

міжнародної економічної діяльності / У. І. Когут, Н. І. Горбаль, Р. Б. Вільгуцька // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2017. - № 2. - С. 197–206.

37. Король М. М. Вплив інвестиційно-кредитної діяльності міжнародних кредитно-фінансових організацій на економіку України / М. М. Король, А. В. Добош // Економіка та держава. - 2021. - № 10. - С. 31-36.

38. Котенко О. О. Управління фінансовими ресурсами підприємств, що здійснюють міжнародну економічну діяльність, шляхом інвестування в енергозберігаючі технології / О. О. Котенко, М. Д. Домашенко, В. Ю. Бурнакова, Д. Д. Черниш // Бізнес Інформ. - 2020. - № 6. - С. 275-281.

39. Ксендзук В. В. Аналіз діяльності Міжнародного валютного фонду в умовах глобалізаційних економічних процесів / В. В. Ксендзук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2016. - № 2. - С. 98-105.

40. Ксендзук В. В. Розрахунки в зовнішньоекономічній діяльності як економічна категорія в системі міжнародних економічних відносин / В. В. Ксендзук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2016. - № 3. - С. 108-114.

41. Кузьмінський Б. Ю. Класифікація конфіскованих активів суб'єктів міжнародної економічної діяльності як об'єктів обліку та контролю / Б. Ю. Кузьмінський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2014. - Вип. 6(5). - С. 148-151.

42. Кузьмінський Б. Ю. Контроль розпорядження конфіскованими активами суб'єктів міжнародної економічної діяльності / Б. Ю. Кузьмінський // Незалежний аудитор. - 2015. - № 11. - С. 48-54.

43. Кузьмінський Б. Ю. Облік конфіскованих активів суб'єктів міжнародної економічної діяльності на етапі їх реалізації / Б. Ю. Кузьмінський // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. - 2015. - Вип. 1(2). - С. 95-98.

44. Кузьмінський Б. Ю. Облік реалізації конфіскованих активів суб'єктів міжнародної економічної діяльності / Б. Ю. Кузьмінський // Проблеми теорії та

методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. - 2015. - Вип. 1. - С. 186-196.

45. Кушнір Н. О. Оцінка діяльності МВФ у системі міжнародних економічних відносин / Н. О. Кушнір, І. І. Стойка // Економічний простір. - 2021. - № 175. - С. 27-31.

46. Лакіза В. В. Особливості застосування електронної торгівлі суб'єктами господарювання в умовах міжнародної економічної діяльності / В. В. Лакіза, Р. Д. Бала. // Ефективна економіка. - 2020. - № 11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_11_30

47. Ларіна Т. Ф. Планування зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації міжнародної економіки / Т. Ф. Ларіна, В. А. Фурса, О. В. Болотна // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. - 2019. - № 11. - С. 147-151.

48. Левківський В. М. Сучасні форми діяльності транснаціональних корпорацій у системі міжнародних економічних відносин / В. М. Левківський // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2014. - № 4. - С. 17-24.

49. Лема Г. В. Планування соціально-економічних заходів з розвитку компетенцій працівників підприємств в умовах міжнародної економічної діяльності / Г. В. Лема, І. Б. Олексів, Т. Ю. Лісович // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління. - 2018. - № 897, Вип. 2. - С. 57-64.

50. Майданюк Т. Г. Рівні планування зовнішньоекономічної діяльності підприємств. URL: http://nbuv.gov.ua/Economics/2_87307.doc.htm.

51. Максименко А. В. Податкові імперативи регулювання міжнародної економічної діяльності / А. В. Максименко // Формування ринкових відносин в Україні. - 2014. - № 10. - С. 32-37.

52. Матвеева К. С. Уміння та навички майбутніх фахівців економічного профілю до ведення успішної міжнародної діяльності засобами іноземної мови / К. С. Матвеева // Науковий вісник Південноукраїнського національного

педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. - 2015. - № 2. - С. 14-20.

53. Матвєєва К. С. Впровадження експерієнційно-інтерактивного та рефлексивного підходів в іншомовну підготовку майбутніх економістів до міжнародної діяльності засобами іноземної мови / К. С. Матвєєва // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. - 2015. - Вип. 56. - С. 187-189.

54. Матвєєва К. С. Педагогічні умови підготовки майбутніх економістів до міжнародної професійної діяльності засобами іноземної мови / К. С. Матвєєва // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер : Педагогічні науки. - 2015. - Вип. 1. - С. 151-155.

55. Мельник А. О. Бізнес-середовище міжнародної економічної діяльності на сучасному етапі / А. О. Мельник, Н. В. Власюк // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука" . - 2017. - № 3(2). - С. 115-119.

56. Мельничук С. Ю. Підготовка майбутніх фахівців міжнародних економічних відносин до професійної діяльності як педагогічна проблема / С. Ю. Мельничук // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. - 2017. - № 4. - С. 278–290.

57. Ніколенко Т. І. Реалізація інноваційної стратегії розвитку міжнародної економічної діяльності України / Т. І. Ніколенко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. - 2012. - Вип. 4. - С. 98-102.

58. Онікієнко С. В. Міжнародне регулювання банківської діяльності: політико-економічний аспект / С. В. Онікієнко // Інвестиції: практика та досвід. - 2012. - № 24. - С. 4-11.

59. Павліха Н. В. Розвиток «зеленої» економіки в умовах міжнародної економічної діяльності / Н. В. Павліха, А. В. Цап // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. - 2013. - Вип. 19, № 4. - С. 187-194.

60. Пазиніч О. Можливості впровадження сучасних інструментів HR менеджменту міжнародних компаній у практику управління українських

суб'єктів зовнішньо-економічної діяльності / О. Пазиніч // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія : Економіка і управління. - 2016. - Вип. 38. - С. 207-214.

61. Переверзева А. В. Аналіз економічних ризиків діяльності фірми на міжнародному ринку / А. В. Переверзева, І. О. Лазнева // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. - 2021. - № 2(1). - С. 87-90.

62. Перенчук О. П. Міжнародна економічна діяльність України та її стратегічні вектори / О. П. Перенчук // Сучасні питання економіки і права. - 2011. - Вип. 1. - С. 38-43.

63. Перенчук О. П. Розвиток міжнародної економічної діяльності України в контексті інтеграції до ЄС / О. П. Перенчук // Сучасні питання економіки і права. - 2011. - Вип. 2. - С. 75-80.

64. Піддубна Л. І. Оцінювання міжнародної економічної діяльності підприємства / Л. І. Піддубна, М. В. Горобинська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2020. - Вип. 29. - С. 129-133.

65. Піддубний І. О. Гомеостатичний механізм координації результатів в системі міжнародної економічної діяльності підприємства / І. О. Піддубний, Л. І. Піддубна // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2019. - № 66. - С. 109-118.

66. Постанова Верховної Ради України «Про інформацію Кабінету Міністрів України про хід виконання заходів щодо вступу України до Світової організації торгівлі» № 1054- IV від 9 липня 2003р.

67. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993р. № 3360-XXII.

68. Програма заходів щодо завершення вступу України до Світової організації торгівлі. – К., Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, 2002. – 15 с.

69. Пузирьова П. В. Інтегровані структури бізнесу та інтегральний

потенціал / П. В. Пузирьова // The world of science and innovation : proceedings of X International Scientific and Practical Conference, London, United Kingdom, 5-7 May 2021. – Cognum Publishing House, London, United Kingdom, 2021. – P. 667-672.

70. Пузирьова П. В. Основні фактори впливу на процес формування та розвитку інноваційного потенціалу інтегрованих структур бізнесу / П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2020. – № 10 (233). – С. 72-81.

71. Пузирьова П. В. Теоретико-методичні аспекти оцінювання інноваційного потенціалу як інтегрованої системи інноваційного розвитку підприємства / П. В. Пузирьова // Advancing in research and education : abstracts of XII International scientific and practical conference, La Rochelle, France, December 07-10, 2020. – International Science Group, La Rochelle, France, 2020. – P. 116-122.

72. Пузирьова П. В. Теоретичні аспекти інноваційного потенціалу інтегрованих структур бізнесу в сучасних умовах / П. В. Пузирьова // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації» : тези доповідей, м. Київ, 10 листопада 2020 р. – Київ : КНУТД, 2020. – С. 165-167.

73. Пузирьова П. В. Теоретичні основи формування концепції механізму управління розвитком інноваційного потенціалу інтегрованих структур бізнесу / П. В. Пузирьова // Science and education: problems, prospects and innovations : abstracts of III International scientific and practical conference, Kyoto, Japan, 2-4 December, 2020. – CPN Publishing Group, Kyoto, Japan, 2020. – P. 582-591.

74. Пузирьова П. В. Фінансово-економічне стимулювання інноваційної активності інтегрованих структур бізнесу [Електронне видання] / П. В. Пузирьова // Економічні перспективи підприємництва у воєнні часи та опісля : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 22 травня 2023 року. – Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. – С. 165-169.

75. Пустовіт Ю. О. Автомобільні перевезення в міжнародній економічній

діяльності / Ю. О. Пустовіт // Економіка та держава. - 2018. - № 9. - С. 91-94.

76. Пшик-Ковальська О. О. Процес планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13913/1/68_468-472_Vis_727_Menegment.pdf

77. Рецензія на колективну монографію: "Міжнародні економічні відносини та національна економічна діяльність: сучасний стан, проблеми та тенденції розвитку" // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. - 2021. - № 2(1). - С. 282-283.

78. Романюк Л. М. Сучасні тенденції міжнародної економічної діяльності України / Л. М. Романюк // Центральноукраїнський науковий вісник . Економічні науки. - 2021. - Вип. 6. - С. 47-55.

79. Сіденко В. Г. Вплив електронної торгівлі на еволюцію організаційних форм міжнародної економічної діяльності / В. Г. Сіденко // Економічна теорія. - 2020. - № 3. - С. 83-106.

80. Сорока М. П. Формування стратегічних пріоритетів розвитку міжнародної економічної діяльності регіону з урахуванням впливу світових глобалізаційних процесів / М. П. Сорока // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. - 2011. - № 2. - С. 183-188

81. Стахів О. А. Безбюджетний менеджмент витрат та діяльності як інноваційний елемент економічного управління в міжнародному бізнесі / О. А. Стахів, Т. Л. Адамчук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. - 2022. - Вип. 3. - С. 177-187.

82. Темиргалієв Р. І. Вдосконалення механізмів здійснення міжнародної економічної діяльності регіону / Р. І. Темиргалієв // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. - 2012. - Вип. 1. - С. 383-389.

83. Тихончук Л. Х. Державне регулювання міжнародної економічної діяльності корпорацій / Л. Х. Тихончук // Інвестиції: практика та досвід. - 2017. - № 24. - С. 118-122.

84. Тихончук Л. Х. Напрями державного регулювання міжнародної

економічної діяльності корпорацій / Л. Х. Тихончук // Інвестиції: практика та досвід. - 2018. - № 15. - С. 61-65.

85. Тихончук Л. Х. Трансформація функцій державного управління в сфері регулювання міжнародної економічної діяльності / Л. Х. Тихончук. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2018. - № 6. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_6_10

86. Туролєв Г. О. Концепції міжнародного бізнесу у теоретичному дискурсі процесів офшоризації економічної діяльності / Г. О. Туролєв // Економічний простір. - 2020. - № 156. - С. 65-70.

87. Турчіна С. Г. Особливості інноваційної діяльності за умов міжнародної економічної інтеграції / С. Г. Турчіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2014. - Вип. 5. - С. 122-126.

88. Указ Президента України «Про затвердження Концепції трансформації митного тарифу України на 1996-2005рр. відповідно до системи ГАТТ/СОТ» №255 від 6 квітня 1996р.

89. Указ Президента України «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу» від 14 вересня 2010 року №1072.

90. Федотова Ю. Особливості управління фінансами в міжнародній економічній діяльності / Ю. Федотова, М. Волкова, М. Наумов, Т. Бурмака, Д. Серьогіна // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2021. - № 3. - С. 351-357.

91. Фоменко Є. О. Пріоритетні напрями реформування державного регулювання міжнародної економічної діяльності комерційних банків України / Є. О. Фоменко // Інвестиції: практика та досвід. - 2012. - № 5. - С. 78-82.

92. Чайковська В. В. Міжнародні економічні договори як джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності / В. В. Чайковська // Альманах міжнародного права. - 2015. - Вип. 7. - С. 20-31.

93. Чайковська В. Критерії зовнішньоекономічної діяльності у господарському та міжнародному економічному праві / В. Чайковська //

Юридичний вісник. - 2014. - № 4. - С. 253-257.

94. Чумак О. В. Гармонізація обліково-звітної системи щодо економічної діяльності підприємств у контексті міжнародної стандартизації / О. В. Чумак // Економічний простір. - 2018. - № 138. - С. 223-232.

95. Шацька З. Я. Сутність креативного менеджменту в системі економічно-фінансового управління інтегрованими одиницями / З. Я. Шацька, М. С. Шацька, О. В. Халіляєва // Інтеграція науки і освіти: розвиток культурних і креативних індустрій : збірник наукових праць за результатами Всеукраїнської конференції, м. Київ, 10 травня 2022 р. / за ред. А. М. Вергун та ін. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 242-244.

96. Шнирков О. О. Місце та роль малого бізнесу у міжнародній економічній діяльності / О. О. Шнирков, І. В. Руденко // Молодий вчений. - 2020. - № 11(2). - С. 226-230.

97. Шпак Н. О. Сутність та різновиди інструментів економічного захисту підприємств в умовах міжнародної діяльності / Н. О. Шпак, Ю. Я. Гурський // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління. - 2022. - Т. 6, № 1. - С. 132-142.

98. Шуба М. В. Стратегія міжнародної економічної діяльності України: розвиток і диверсифікація її форм на мезорівні / М. В. Шуба // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Економічна. - 2013. - Вип. 1047. - С. 154-160.

99. Шушкова Ю. В. Формування середовища безпеки міжнародної фінансово-економічної діяльності вітчизняних суб'єктів бізнесу / Ю. В. Шушкова // Підприємництво і торгівля. - 2016. - Вип. 20. - С. 71-74.

100. Bartlett C. A., Ghoshal S. Transnational management. Vol. 4. McGraw Hill, 2000.

101. Buckley P. J. Multinational Enterprise and the Globalization of Knowledge. New-York: Palgrave Macmillan, 2006.

102. Casson M. C., Buckley P. J. The Theory of Internationalization. Recent Research on the Multinational Enterprise. London, 1991.

103. Cobham A., Jansky P. Estimating illicit financial flows. A critical guide to the data, methodologies and findings. January 2020.

104. Crivelli E., De Mooij R., Keen M. Base Erosion, Profit Shifting and Developing Countries. IMF Working Paper 15/118, International Monetary Fund. Washington, DC, 2015.

105. Dunning J. The Theory of International Production. *International Trade Journal*. 1998. № 3. P. 19–27.

106. Ghoshal S., Bartlett C. A. The multinational corporation as an interorganizational network. *Academy of management review*. 1990. No. 15. P. 603–626.

107. International economic activity in the conditions of economic integration / P. Puzyrova, O. V. Khaliliaeva, S. I. Spivak, D. O. Porokhnia // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2023. – № 4 (263). – С. 42-50.

108. Jones R. W., Kierzkowski H. The role of services in production and international trade: A theoretical framework. *The Political Economy of International Trade*. Oxford, Basil Blackwell. 1990. P. 31-48.

109. Nevmerzhytska O. Theoretical basis of innovative support of international business / O. Nevmerzhytska, P. Puzyrova // *Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали III Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2022 року*. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 52-59.

110. Olshanska O. Supporting international business in Ukraine as a development of the state's smart economic system in the post-war period / O. Olshanska, O. Nevmerzhytska // *Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів, м. Київ, 30 березня 2023 року*. – Київ : КНУТД, 2023. – С. 128-129.

111. Olshanska O. The current state of the tourist industry of Ukraine and the prospects of its integration into the European Union = Сучасний стан туристичної галузі України та перспективи її інтеграції до Європейського Союзу [Текст] / O.

Olshanska, P. Puzyrova // Менеджмент. - 2022. - Вип. 2 (36). - С. 79-89.

112. Olshanska O. The significance of integration processes in globalization / O. Olshanska, V. Vdovin, N. Khmelevskiy // Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів, м. Київ, 30 березня 2023 року. – Київ : КНУТД, 2023. – С. 127-128.

113. Olshanska O. The strategic innovative development of integrated business models / O. Olshanska, P. Puzyrova // Modern directions of scientific research development : proceedings of VI International scientific and practical conference, Chicago, USA, 24-26 November 2021. – BoScience Publisher, Chicago, USA, 2021. – P. 872-877.

114. Olshanska O. V. The innovative potential of integrated business structures: theoretical and methodological framework for evaluation and implementation = Інноваційний потенціал інтегрованих структур бізнесу: теоретико-методичний базис оцінювання та реалізації [Текст] / O. V. Olshanska, P. V. Puzyrova // Журнал стратегічних економічних досліджень. - 2022. - № 1 (6). - С. 56-66.

115. Olshanska O. V. The innovative potential of integrated business structures: theoretical and methodological framework for evaluation and implementation = Інноваційний потенціал інтегрованих структур бізнесу: теоретико-методичний базис оцінювання та реалізації [Текст] / O. V. Olshanska, P. V. Puzyrova // Журнал стратегічних економічних досліджень. - 2022. - № 1 (6). - С. 56-66.

116. Olshanska O. Financing innovative activities as a factor of ensuring financial and economic security of industrial enterprises in the conditions of continuous development / O. Olshanska, P. Puzyrova // Формування ринкових відносин в Україні. – 2021. – № 11 (246). – С. 42-50.

117. Olshanska O. The mechanism of public financial support for stimulation of innovation in integrated clusters / O. Olshanska, P. Puzyrova // Формування ринкових відносин в Україні. – 2021. – № 10 (245). – С. 32-40.

118. Panchenko M. A. The concept and features of the basic forms of calculations used in international trade / M. A. Panchenko, P. V. Puzyrova //

Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали II Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 18 листопада 2021 року. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2021. – С. 29-37.

119. Porokhnia D. The main stages of support and development of international activities in modern conditions / D. Porokhnia, P. Puzyrova // Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали III Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2022 року. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 65-72.

120. Puzyrova P. European integration strategy for tourism development of Ukraine = Євроінтеграційна стратегія розвитку туризму України [Текст] / P. Puzyrova // Менеджмент. - 2022. - Вип. 2 (36). - С. 68-78.

121. Puzyrova P. International integration as a factor of smart economy development in the post-war period in Ukraine / P. Puzyrova, D. Porokhnia, A. Svyrydov // Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів, м. Київ, 30 березня 2023 року. – Київ : КНУТД, 2023. – С. 130-131.

122. Puzyrova P. International integration as a factor of smart economy development in the post-war period in Ukraine / P. Puzyrova, D. Porokhnia, A. Svyrydov // Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів, м. Київ, 30 березня 2023 року. – Київ : КНУТД, 2023. – С. 130-131.

123. Puzyrova P. The algorithm for constructing a decomposition matrix of innovative risks: the degree of their influence on innovation potential for integrated business structures in dynamic conditions of modern development / P. Puzyrova // Innovations and prospects of world science : proceedings of V International scientific and practical conference, Vancouver, Canada, 29-31 December 2021. – Perfect Publishing, Vancouver, Canada, 2021. – P. 845-852.

124. Puzyrova P. The financial risks of innovative activities of integrated business structures: modern aspects of reduction and neutralization / P. Puzyrova // Modern directions of scientific research development : proceedings of VII International

scientific and practical conference, Chicago, USA, 22-24 December 2021. – BoScience Publisher, Chicago, USA, 2021. – P. 715-721.

125. Puzyrova P. The strategy of enterprises entering international markets as an element of the post-war reconstruction of Ukraine / P. Puzyrova, M. Herasymchuk // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації" : тези доповідей, м. Київ, 7 жовтня 2022 року. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 45-46.

126. Puzyrova P. Transnational corporations and their role in the post-war development of international business / P. Puzyrova, O. Papko, A. Svyrydov // Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів, м. Київ, 30 березня 2023 року. – Київ : КНУТД, 2023. – С. 131-133.

127. Puzyrova P. V. Main aspects of international marketing activities of export companies / P. V. Puzyrova, N. O. Khmelevskiy, S. Mammadova // Формування ринкових відносин в Україні. – 2022. – № 7-8 (254-255). – С. 124-131.

128. Puzyrova P. V. The strategy of innovative development: concept, essence and significance for business units in conditions of continuous development / P. V. Puzyrova // Innovations and prospects of world science : proceedings of IV International scientific and practical conference, Vancouver, Canada, 1-3 December 2021. – Perfect Publishing, Vancouver, Canada, 2021. – P. 1060-1066.

129. Vdovin V. Fundamentals of integration processes in international business / V. Vdovin, P. Puzyrova // Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали III Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2022 року. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 73-78.